

This document is part of The Vaynakh Vault archive
You can contribute right now to the conservation of our heritage at
vayvault.com

vaynakh
the vault

ХЪАМСАРА
МУКЪАМАШ

ПОЭЗИ

* * *

Дика е во деча хъалхаувташ,
Воккхаггал леладаь да д'авалар,
Тхов чукхетар мо, хала дале а,
Саго д'ахохъу лаьттара вахар.

Щенче й'оохъеш, кхуврча ц'и л'оаттаяь
Хъамсара нана й'оажалах кхалхар,
Кхуврч д'абовр мо, г'айг'ане дале а,
Саго д'ахохъу лаьттара вахар.

Са мо езача кхалсаго ца хъоасташ
Малха к'ал ваха дац в'алла атта,
Х'аьта а бераш малха а доахаш
Ш'ойла ца безаш дукха бах лаьтта.

Бакъда, халкъ доацаш саг вусе ц'аьхха
Д'айоал дуненцар еррига морзал,
Из дуккха мискаг'а, тишаг'а хет
Цхъаь й'исача тишача цу берзал.

* * *
Зама я сага лай:
Сага д'алу цо
Вахар, маьлха дуне,
Чуваха ц'енош.
Из деррига сага
Д'аденна яьлча,
Й'олалу дагарде
Цу сага денош.

* * *

Шалтах тара ба
Адамий мотт.
Баге — из шалта
Ч'уйоалла ботт.

Къонах, из шалта
Беттар яккха,
Хъай хъаькъалгара
Пурам даккха.

* * *

— Замангар фу деза хьона?
— Гаьхарча Гатта шим мо,
Из яьсса хилча, сона,
Алал, фу лургда цо?

* * *

Са вахар — йоага цин,
Са денош — цу цера тов.
Лотлу, длайов, лотлу...
Паккха юха а длайов.

* * *

Гагахь мо ди кьувкъаш
Сигала хьувзе
Уж гаьржа морхаш,
Уж я лаьттана раьза
Йоацаш сиглено
Еш йола дорхаш.

* * *

Дуне, вахар, адамле —
Дикагидар кьоастандел:
Цу дешай хам беш веце,
Аьрга я сага кхел.

Царех дикагидар зийна,
Белгалде хьанна хов?
Кьоастане йиш йий шоайла
Цин, сийгаш йоага тов?

САГИ ЗАМЕИ

Саг латтар заманга кулг кховдадаь,
Шийна цхьа аьттув лехаш,
Селхан ше тишьяьча замангара
Тахана сага дехаш.

Латт зама сагага кулг кховдадаь,
Адмо когашца хьийна,
Селхан ше тишьяьча сагагара
Клеззиг гю дехаш шийна.

* * *

Шо-шоай да вай замай сурташ —
Цхьанне дут лаьттан тга чурташ,
Вокхо цу чуртеха елхаш,
Дулаш ду бларгех хий лелхаш.

Шо-шоай да вай замай гирсаш —
Цаг кляьда, вож — борз мо бирса,
Чов йича цхьан заман герзаш,
Ерзаю вокх заман мерзаш.

* * *
Сесаго маъра сий дир,
Хоза дош аьнна,
Дезал шоай даьга хъежар,
Бларг сийрдабаьнна.

Дезало сий дича цун —
Из юрта дайра.
ЦунагIа ший воI лархIа
Юрта а лайра.

Сий деш юрто а цунах
Ма дукха дийцар,
ТIаккха из, к'юнах санна,
Мехко тIанйцар.

* * *
Лавттан бос Iаьржа ба,
Цудухъа, сагто еча
Бухъ Iочубахе саг
Iаьржача лавттанга хъеж.

Сиглен бос сийна ба,
Цудухъа, гIозал еча
УрагIа хъежжаше
Саг загIе велакъеж.

* * *
ДагдоагIа: берашта юкъе
Цхъабараш хулар —
Пенаш тIа цар, хоза хеташ,
БIеха дош дуллар.

Цхъабакъда, вожаш цунаха
Дега вас яьле,
ОарцагIабоалар из йоазув
ДIадоаде аьле.

Цхъабараш хIанз а, зийнад аз,
Бах зама йоахаш,
Ийрчача гIулакхашца денош
Сийсаза доахаш.

ХIаьта вожаш оарцагIабоал,
Дега вас яьле,
Цар бIехдаь дуне юха а
ЮщIенде аьле.

ЙОIАГА

Деррига тIаьскаш
Харцахъ кхетац,
Ерриг морхаш
Яьсса кхестац,
Еррияга топаш
ГIаттий ювлац,

Деррига навкъаш
Вай гоалдувлац.
Цудухъа теш со —
Карарбаънна,
Тхана орг санна,
Акхадаънна
Лелаш доа хъа дог.
Гайна-ганза,
Иергдац цкъа сона
Караданза.

* * *

Дахчах ниі еча хана,
Эггара чоаггагъяр хорж.
Йолаха сесаг еча хана,
Йиіий оамалга хъож.

* * *

Уж шиъ хул даим шоайла къувсащ
Цаі долча шоллагидар хулаш дац:
Рузкъа долча эхъ сацац шаккха,
Эхъ долча рузкъа хайра хъалац.

* * *

Сага дог тара да
Хъажкга фийгаха —
Ший чухъе лечкъаеш лийле,

Юххера, чоалпа мо,
Ийккхе длаотт пз,
Чудоаллар шаъххи хъадийлме.

* * *

Сага дехачо хъахъокхар
Іаържъенна, хобъенна коана,
Цо клезига рузкъа дехар
Ер дуне даъала кхоана.

Аз уйла йича — ер дуне,
Гонахъара вахар зийна, —
Адамле дуненгар иштта
Латт сага дехаш шийна.

ВОККХАЧА САГА АЪННАР

Кораш ма баъдде
Со кхелхав аъле,
Кизга тга хіама
Ма кхолла.

Баъдеча длаводащ
Діахъолаш со
Сийрдача
Дунен чу гюлла.

* * *

Вахар да — лоамаш тѣа вувлар.
Унзарча лакхленца кѣувсаш.
Кизга мо шаьрденнача тѣойх,
Циско мо мѣараш а тувсаш.

Вахар да — ший нраз лехалга,
Илманчо оахкалаш санна.
Ше цунга кхачалехѣа саго
Хийла гув кѣалтѣабетт денна.

* * *

Цо сага дикадар даьдацар,
лемавар из шийна ваха,
Хѣаьта а цо во ца дарах:
— Дика ва, — аьлар цох наха.

ЛУВКХЕРА

Са доттагІ...
ЦѣагІа е ара,
Тѣаярах
МоллагІа гѣайгІа,
Из цаІ ва
Дийнахѣа, бийсан —
Массаза
Тешавеш шийгІа.

Цо хѣаллоац
Са уйла дѣлла,
Аз аьннар
Кѣоабалде отт.
Аз санна,
Хѣара дош оалаш,
Бувцаш хул
Ше бувца мотт.
Цо цѣаккха
Саг Іехавергвац,
КѣайлагІа
Цох йоахар дувцаш.
Хов сона,
Иштта чакхваргва
Са доттагІ
Оамал ца хувцаш.

* * *

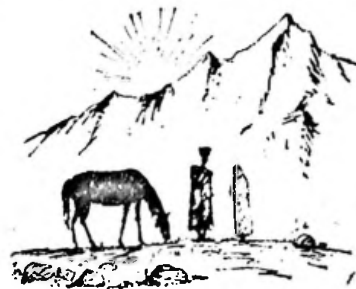
— Адмашта, — аьнна,
Цо рузкѣа доадир,
Цун гѣулакх сигал,
Седкѣа мо, кѣаьгар.

— Адмашта, — аьнна,
Вас йир цо тѣаккха,
Цо мел даь дика,
Ча санна, даьгар.

* * *

Жоп деха йиш я
Моллагіча галатех,
Шевволчунгара, шеддолчох.
Бакъда, сов хьалха
Енача къоаналах —
Жоп хьангара дехаргда цох?

АХИЛЬГОВ Микабил

БЕЗАМА ОАЗ

(цикл)

1

Са езар, тхьовса, кӀаьдъеннай хьо чоагӀа,
ДӀакъовла ниӀ, дӀакъовла шеддоа кор.
Аз беттах кӀаьда гӀайба бергба хьона,
Хьа гӀанех дергда. эше, хьона мел ловр.
Аз баьца юврагӀ бахьаргба хьона баь гӀара,
Хьагулаяь морхаш, булларгба хьона мотт.
Сона могоаргда, 1а оале, хьахо хинна,
Хьа корашка, хьа наӀарга дӀаотта.
Хьа дега товш дар хьадеш со ма вий,
Аз мел дер доа ма делахь со вицвий.

Цу сийнача снглепах
 Дув буъ аз хьона,
 Укх Iаържача лаьттах
 Буъ хьона дув,
 Хьа хозача беламо
 Вахар лу сона,
 Хьа Iаържача шун бIарго
 Массаза со «вув».

ДогIа ма дийлхар сона.
 Яхац аз из делхар.
 Духхьал лаьтта легаш,
 Дото саьргаш лелхар.
 Ша ма бийттар сона,
 Яхац аз из беттар.
 Духхьал укх са дегIах,
 Цхьанне фата егтар.
 Ди ма кьийкьар сона,
 Яхац аз из кьувкьар.
 Цхьанне сомабаьккха,
 Бекар, бекар лувкхера.
 ТIоа ма сийгар сона,
 Яхац аз из сегар, —
 Сиглен чаьтар декъаш,
 Дошо лента кьегар.
 Ше мел йоа халонаш
 Сона духхьал йоагIар.

Зийнзар аз уж вIалла —
 Со хьо йолча воагIар.

Аз хьайга доаха дог днцдаь
 Яха хьо гIерте,
 Яха ма хьежалахь.
 Са кьа хургда хьона.
 Аз хьайна хетаьй бийсац
 Йоае хьо гIерте,
 Йоае ма гIерталахь.
 Са кьа хургда хьона.
 Сол хьалхагI кхелха,
 Вахарцар кьаста
 Хьо снх ма мелахь.
 Са кьа хургда хьона.

Укх вахара бизза чам бовза,
 Яхалахь дукха.
 Седкъашца, шовдашца ловза,
 Яхглахь дукха.
 БIаьстенах бIаьсти я яха,
 Яхалахь дукха.
 Гуйренах гуйре я яха,
 Яхалахь дукха.
 Дегашкар Iаържа хьагI ача,
 Яхалахь дукха.
 Ца яьккхача лакхаленга кхача,

Яхалахь дукха.
Аз харцахь лийза ког бицбе,
Яхалахь дукха.
Со массане вицвича, ца вицве,
Яхалахь дукха.

6

Фухха хилда — сагота вац со,
Цец а वालीта массаварг.
Дичлуш юха а дагадох сона,
Хьа сибат а, хьа ши б'арг.
Хьо ма яга. Хьо ма теша
Наха бе-бе дувчачох.
Сона б'аьзза йицлу хьо дийнахь,
Эзарз юха а дагайох.

7

Вай ца биа мерза безам,
Буаргбий-теш вайна хьалхар!
Кхьчар буэ а пайда бац цун,
Вай ца биа хилча алхха.
Саг вац безам биа ваьнна,
Е к'ордадаь цунцар халхар.
Вай ца биа мерза безам,
Вай мо буаргбац вайна хьалхар.

18

8

Кагирхой, ца кходеш тоха т'оараш,
Ловзар латташ кхоачалулда ер шу.
Б'аьстан ч'агарг санна езар ена,
Сона ер ловзар хозаг' хеталу.
Тоха т'оараш, сигале чуйожжал,
Лайтта, кхеста, халхаре го баха.
Езар яле, хов сона, бок'о я вай,
Дела, ловза, балха толам баха.
Т'аккха, г'айг'ла... Ай, мичара! Г'айг'ла
Езар йолча пий а хоалургдац.
Езар йоацар вуаргва п'хан човно,
Йолаш волчоа б'аь а новк'а яц.
Бека пандар, лоаман лергаш к'ордалла,
Меттаза волчоа лелахь хоза мотт.
Могаргдолаш езаца йо'а хьалхашка,
Кер чу боага безам бувца отта.
Пандар, т'оараш... Ираз магац к'овла.
Вай ма кхувлда безачарех довла!!!

9

Зиза техад, сийна бай лаьца,
Зиза тега хилда хьа вахар.
Тийрка йисте г'ум улл, чот йоацаш,
Цига г'ум мо дукха хилба хьа безам.
Г'аьний кара хьазилгаш йохувш,
Хьа кара ираз йохувшалда.
Малх бода беттага кхувдаш,
Хьо иштта дуненга кхувдийла.

19

2*

Яхалахь дукха.
Аз харцахь лийза ког бицбе,
Яхалахь дукха.
Со массане вицвица, ца вицвс,
Яхалахь дукха.

6

Фухха хилда — сагота вац со,
Цец а валийта массаварг.
Днилуш юха а дагадох сона,
Хьа сибат а, хьа ши б'арг.
Хьо ма яга. Хьо ма теша
Наха бе-бе дувцадох.
Сона блаьзза йицлу хьо дийнахь,
Эзарз юха а дагайох.

7

Вай ца бна мерза безам,
Буаргбий-теш вайна хьалхар!
Кхычар буэ а пайда бац цун,
Вай ца бна хилча алхха.
Саг вац безам бна ваьнна,
Е к'ордадаь цунцар халхар.
Вай ца бна мерза безам,
Вай мо буаргбац вайна хьалхар.

18

8

Кагирхой, ца кходеш тоха т'оараш,
Ловзар латташ кхоачалулда ер шу.
Блаьстан ч'агарг санна езар ена,
Сона ер ловзар хозаг' хеталу.
Тоха т'оараш, снгале чуйожжал,
Лаятта, кхеста, халхаре го баха.
Езар яле, хов сона, бок'ю я вай,
Дела, ловза, балха толам баха.
Т'аккха, г'айг'а... Ай, мичара! Г'айг'а
Езар йолча йий а хоалургдац.
Езар йоацар вуаргва цхьан човно,
Йолаш волчоа б'лаь а новк'я яц.
Бека пандар, лоаман лергаш к'ордалла,
Меттаза волчоа мелахь хоза мотт.
Могаргдолаш езаца йола хьалхашка,
Кер чу боага безам бувца отта.
Пандар, т'оараш... Ираз магац к'овла.
Вай ма кхувлда безачарех довла!!!

9

Зиза техад, сийна бай лаьца,
Зиза тега хилда хьа вахар.
Тийрка йисте г'лум улл, чот йоацаш,
Цига г'лум мо дукха хилба хьа безам.
Гайний кара хьазилгаш йохувш,
Хьа кара ираз йохувшалда.
Малх бода беттага кхувдаш,
Хьо иштта дуненга кхувдийла.

19

2*

Аланза дисар
Ала вай кхувлда.
Баанза биса
Безам вай буалба.

10

Йо! хьахьажча — цунах безам хийте,
Латт со, ала санна лотавеле.
Котваинначоа хьалхашка мискинг санна,
Сайгар дехар дладала кийчвеле.
Хьест со бларгаша, бери теник санна,
Хайча мо со лийналга шоаш лехаш.
Е воагаву, ниттий шовно санна.
Цу минота дех аз сайх кьахетар.
Цкъаза ураг! хьо цар сиглел лакхаг!,
Хац цига доаллар сона цхьаннена мара.
Эзара бларго «вуврг» ма вар со дийлаахь,
Эзара бларго юха дийиву мара.

11

Массаг! ва укх лавтта хьо дукхаезаш,
Хьо дагалатташ, бийсан наб ца еш.
Хьа ларашта боча барташ доахаш,
Къайлаг! хьох ший безама аьла еш.
Хьоца бахар — цхьаннеца лотабенна
безам,
Хьоца духхьал цунцара уйла ях.
Цун шераца накъайбоах сайренаш,
Цун шераца марх!абехк малх.

20

Догдоахараш хьона т!ехьаухаш,
Ма хьежалба шоаш хьа бларгашка зе.
Ираз долаш хургвац хьо мел езар,
Хьона везар хургва празе.

12

Ма яг!алахь ди баьде деча,
Са хьувзаш, зехьа сагот деш.
Са безам боаг!аргба хьо йолча,
Уж лаьржа морхаш лелхаш.
Из кисп мо к!айелча аре,
Бе боллий пандар шелало.
Са безам боаг!аргба хьо йолча,
Дашаргда лоз а, шекар мо.
Аз пурам лац хьона еха хьовза,
Хьай г!анаш саго кхерадой .
Са безам боаг!аргба хьо йолча,
Хьай кулг!а цунгахь кховдадой.
Ма елха, бларгех йовлакх хьекхаш
Хьайга цхьанне оале ийрча дош.
Са безам боаг!аргба хьо йолча,
Хьога цхьаккхе во ца хилар ловш.

13

Аз хьа дешаш тахан хьоргда сайца,
Ди дладодаш малхо йовхал мо.
Хьона-м ховргдац аз уж хьоргда, хьоргдац,
Яхьаргьац хьоца цхьакха сагото.
Гюз а ваьнна, дуне марх!а а делла,

21

Кхестаргва со — блястан эрга мух.
Аз хьа дешаш тахан длахьо сайца,
Кхоана дог хьо юхавар духьа.

14

Хьо согахь хьахьажача мара,
Бос лепаш латташехь ахка,
Лоа дуллар йоккхача ара,
Дула а хьовзаргдар чехка.
Со вусар шелалца цхьаьккьа,
Баркал хьона, со кIалхарваьккха.
Хьо согахь сел хоза хьажа,
Даяха кечьенна гуйре,
Блясти хинна тIаера, тайжа,
Вай духьа хьалсега гуйре.
Цу хана денза блясти я латта.
Ца теше, са дегага хатта.
Хьо согахь хьахьажача мара,
Лоацца дIааьлча — со лара.

15

Хьалбизабар урам
Наьха беламах.
Маьлха сердал латтар
ХIара-хIара цIагIа.
Вацар цхьаьккхе кьоано,
Хацар сагото фуй.
Дото чIоркаш тувсаш,
Хьалбухдувлар хий.

22

Гаьржа шовлакх туллаш,
Яцар цхьаьккхе нана.
Морхаш яцар сигал,
Ужаш яьпнаяр гаьна.
Болх хьабечо атта
Бора беш бола болх.
Бацар унахой а,
Эшаш яцар молха.
Деррига дика зийна,
Со баь вавьла мах,
Хайра сона тIехьаьнналга,
Хьо цу урамах.

16

Дошоча гIаьнех тийга коч тIайийха,
Керда гуйре йоагIаш я вай коз тIа.
Сона-м хац цо хьангар пурам дийха,
Аз хьона тийна ахкан денош оат.
Фу бокьо я гIарагIурай бийсан
ГIайганеча илешца хьо сомаяха.
Хьо ца елий, вела бокьо йий са,
Хьо хIана велац сога яхе а наха.
Шовда лекъад, бийлха баьнна бIарг мо,
Цун мукъамга хьалхагI вай ладувгIар.
Йийтта саг мо хувцаденнад наькъаш,
Галамо тIамохкадаь гаьржа логIар.
Вай вахара юкье ухаш денна,
Гуйрено ший овлаш вайна чухьа хец.
Вай ма дий ер гуйре воашта енар.
Шийна ца дезар саго хьатIа мича эц.

23

Аз цхъа васкет ду хьога, сзар,
 Ia ca баскет кхоачашделахъ.
 Шоайла везаш ши саг кхете.
 Цу шинне никъ хоада ма беллахъ.
 Хьогвенначоа хи къург леллахъ,
 Шелвенначоа йовхал леллахъ.
 Цар мел яхар кхоачашделахъ,
 Вай даьха дог дагадехе.
 Аз цхъа васкет ду хьога, сзар,
 Ia ca баскет кхоачашделахъ.
 Нах шоашка ираз кхаьча беле,
 Из хьай хийте, слалеллахъ.
 Ираз дац хьона нахаца доацар,
 Рузкъа дац хьона нахаца доацар,
 Духьалдена хоза гIа мо,
 Сиха дов хьона нахаца доацар.
 Аз цхъа васкет ду хьога, сзар,
 Ia ca баскет кхоачашделахъ,
 Ювца йоале Iаьржача метташа,
 Ийрча хила сих ма леллахъ.
 Гуйрен шийла Iаьржа морхаш,
 Сийна снгле кхаьла йоагIе а,
 Малх-м массаза ше бар хул хьона,
 Арабаьлча морхаш йоацаш.
 Аз цхъа васкет ду хьога, сзар,
 Ia ca баскет кхоачашделахъ.
 Сога цIаьхха Iоажал кхоаче,
 Сона тIехьакхе сих ма леллахъ.
 Сона тIехьакхе сих ма леллахъ,
 Вай даьха дог дагадехе.

Наъна мотт, со ва хьа дош.
 Халкъо зехьа из хьакхоллац.
 Ia Iохоадоь дах со тIош тIа.
 Низ кхобац Ia хоамат тохе.

Хьа In я со верзавер,
 Лораш бежа ихавац со.
 Хьо ба аз зIn тоха берд.
 Хьо ба аз юхъ юла сапа.

Са даьла ва хьо лебешвар,
 Иттаз кIалтосс ламаза цIока.
 КIаьдлой, корта булл хьа кара,
 ЦIаькхаза вича мо хул со Iуйранна.

Лоаман лакхал бIарго юст,
 Малав юстаргьяр хьа лакхал!
 Хьо ба энача доттагI, нус.
 Хьо ба ха йначун хьаькьал.

Хьо массанахъ сона эш.
 Маьчи, полтув эшаш санна.
 Хьо ба бувцаргбар се леш,
 Хьо ба хестабергбар иштта.

Денош, замаш хувцалу.
 Цьхьацца метташта мода ювл вайна.
 Аз хьо боча лелабу,
 ГIалгIаша мара ца бувцандаь.

ЦОНАШКА

Мангал тувсаргба дас, —
Босагга екаргья гон...
Кхесех екаргья аз
Кхаьча латташ йола цон.

Тла-тла айлулгба малх.
Цаьхха мелалургба мух.
Хиаьта а яхаргдац «ахь»...
Дуэ хьоцара тух.

Шерагга лувцаргда кхес.
Безача баллах чуувш.
«Йол ца йоаш хьакха еза...», —
Даггар да хургва лувш.

Цунах атта со кхет,
Дов дар чоагга цунга тов.
Меша биса мег етт,
Йол ца тоьаш, хьанна хов!

...Ва ма мерза да хий,
Цунга кхоачаш хлама дац.
Тларш мо тлаьда я кий,
Бакьда, коч а екьагга яц.

...Цаьста сайре тлагорт,
Сона салагар эш...
Парглата меларгба етт.
Иана уйла ца еш.

ДИКАЧА НАХА

Шоана баркал, лика нах,
Со ага чура хьанйца.
Цкьа гоамъяь зовзал, хьагI,
Укх навкх чу бIи бийца.

Цкьа давкьала бийца мул,
Из ба аз тахан бахьар.
Цо гаьна воах, дIакхувл,
Со иразага вигара бахьан.

Мала хургвар тахан сох,
Фу дергдар аз шо доацаш!
Аз хийла дийттад цIогIа,
Се халача бало оачаш.

Юлийгав, кхоачабенна низ
Е харцахьа когаш бийттаб...
Оаша тийнад сона зиза, —
Со майра ураийттав.

Шо кьинтIера довлар лов,
Аз делхадаьд шун бIаргаш.
ХIанэ сайца лоаттаду дов,
Сай сих етт ира царгаш.

Со харрца хинна хила мег,
Е шийла, Iай из гIор мо.
Бакьда, са дог шух хьег,
Шоана дийла да из, кор мо...

Хьога лув со, адам, ях:
Сона памятник Iайха доґе, —
Ма доґа. Са дика нах
Ма бибе, царна из доґа.

ДЕНОШ ДОВЦ ЛАР ЙОАЦАШ

...ди дIадов лар йоац:

«НовцIолгий бI
А. БI»

ДIайха ди дIадов,
са доацаш,
БIаьсти яьлча даша лоа мо.
Ажкарашца
малх хьаллоацаш,
Хьоашалґа дуг из
сийнача лоамаша.
Иштта дIаух шедола денош,
Саррашца даьхий,
гаьна дувлаш.
Денош — тIап аьнна,
лар йов кемаш,
Саг вац гаьнара,
уж шIакхувлаш.
Кьайла дувле а,
ихьа дика ду цар,
Вахара байракх
лакха кхоабаш.

Цар а ма доахий
дира хьоцар.
Ирзанга кхувлаш
адамий тоабаш.
Уж хиларах
дIаьха, лоаца,
Довзац денош
накьадахар.
Цхьаккха ди дIадови
лар йоацаш,
ХIара ди
доландаь — Вахар.

КЕРТТЕРДАР

Царгаш хьекхаю кхело,
ЭґIазьух из вайна.
Вай Iаламо кхеду,
Дац вай бIаргаш дайна.
Повзаш да цун хIиллал,
Маькарлонах кхийнад.
Хургдац коанашта диллал
Цо вайна саґIийна тийннар.
ХIаьта а леткьац, делхац,
Леткьар — дукха дезар.
Вайн-м доґа тоь делхе,
Тоь вайна дегай безам.

Тоъ вайна дегай хъехам,
Тоъ вайна хъалха герттар.
Кхел яш. Вай де герттар
Ма дий эггара керттера.

Цхъан гаьна бIарахъажа велар, —
БIаргкхийтар йоккхача хъунах.
Цхъан цена бIархъажа велар —
БIаргкхийттар бIарчача юртах.

Цхъан лоама бIархъажа велар —
БIаргкхийттар дукхача лоамех.
Цхъан йоIах бIаргтоха велар —
Сашортта мехкарий байр сона.

Цхъан кхела бIархъажа велар —
БIаргайр сона адамий кхелаш.
Цхъан мехка бIарахъажа велар —
БIаргдайр сона, дуне бIаргдайр сона.

ДЕХКЕВАЛАР

Аз гIайгIа енай хийла
ЦIагIарчарга. Цунах кхийттав.
Чукъийлай эгIазло дег чу.
Хъаштдоацаш цхъачарна йийттай.

Хиннавац хъехамаш кIодеш,
Гаргарчарца шийла хиннав.
Лийннав со, борз санна IувгIаш,
Е лома таралесташ лийннав.

Кий лелаяй керта бихе,
Цхъабарех дош ца хеташ...
Кхайтар со, кхийтар со юххера
Наха яь чов сайх леталга.

.. Хинначоа кхерий дегт аз,
Доходеш кизга бIалгаш.
Дом гу сона цигара гIетташ,
Фийгаш мо лег цун царгаш.

Фу дергда! Иштта хиннад.
Къахетам уккхаза эшац.
ДIадахар тух мо дира да,
Из сона тоамбе хъежац.

Цо кхоана цIаьхха гIетта,
Вехка мег со аьса тайнашца.
Хинначоа кхерий дегт аз.
Цо топаш етталехь сайна.

ИШТТА ХУЛ

Аз ца хъаьстар малхо хъоаст.
Иштта нийслу. Нийслу иштта.
Аз ца вIоахваьр, цунца товш,
Кхьчо вIоахву, вIоахву пишко.

Сона ца вовзар вешйна вовз.
Цунна мархалелх из, салам телаш.
Хана вайзавац из сона
Селлар со ух лаьтта лелаш!

Со ца кхавчача доттагI кхоач.
Уйлаш екъ соца къайле йоацаш.
Оал: сона чоагIа сагота яр
Цу юкъа хьо сайца воацаш.

Аз ца кыйсача, кхычо къовс.
Кхывар лоархIаву. Кхывар Iелац...
Цунах ша мо шаьра хов
Тара вола ши саг лаьтта лелац.

Аз ца техачоа кхычо тох,
ДегIа тIа юташ даьра човнаш.
Сона ца эше а, кхычунна эш
Вийнаш кхайкаяр, бирса довнаш.

Иштта хул соца. Иштта хул.
Цъаннена бехк биллац из бахъан.
Велхаш, векаш, халхардеш.
ХIаране ший мул ба бахъар.

ХЪАННА ХОВ

Бларгадайр сона седкъа бовш.
Цера оаса цаьхха лаьлар.
Бацар сигленга из мо товш.
Доккха хатар. Ва са даьла!

Сецар седкъанга водаш вар,
Хъамсар сибат бIарга ца дайна.
Мичахъа лохаргъя цун лар.
Маца! сенца, хъанца тайна!

Меттаза дуне. Хазац жоп.
Хоалац хъастар. Хазац хъехам.
Йисар гIеттий кхессача топ.
Эшап кхайкабе тIахъехам.

Волччахъа латт из. БIаргий тов...
Цу сагах къахийтар сона.
Бакъдар аьлча, хъанна хов,
Дикан днъ из, дий из вонна!

* * *

— Сенах дергда Iа хъай доаккхал,
Аьрзи, дуне дутача хана?
— Сигале лаьттах айса ца
Хийца,
Цох хиларах уйлаш, гIанаш.
— Сенах дергда Iа хъай доаккхал,
Наж, хъайга Iоажало кулг кховдош?
— Михаца къувса сай низ хинна,
Наха накъа йийна ткъоврош.
— Сенах латтаргда шун доаккхал,
Лоамаш, шоаш чухарчача хана?
— Эздий кIантий хьалкхехарах,
Цар тхox лархъарах шоай нана.

— Сенах дергда Іа хъай доаккхал,
Саг, хъе ваьлча хъай урд аьха?..
— Тіехъенна дика лараш йнта,
ЦаІ мара доацача лаятта ваьха.

* * *

Малав-теш мискинг санна воагІар?
Из гушшехь сагото сох хьарч.
Малав цун гІайгІа яьр сел чоагІа,
Е Іийна бий-теш цунга пхьарч!

Е аьрга таьзет цунга кхавчад,
Цул доккхагІ хатар хила йнша йий?!
Цун хоза юхь ма кьнза аьчай,
Докьаденнад бІаргаш, легадаь хий.

Сона бе-бе бола нах гу дийнахь,
Цар хІаране я ши-ший кхел.
ЦаІ дийна волашехь хул вийна,
Вож гІозал, праз долаш вел.

Вайх лете а бала — чаме доаца олг,
Цо хайт сонз лаятта са ши дуне долга.

* * *

Юха а дунен тіа — бІаьсти —
Адамий белама цІоз...
Кьегаш уд тоатолий аьса тай,
Сигленда нїнаб цар бос.

Диценнадац селхан сатийсар,
Из тахан кхы а хозагІ хет.
Сатемах йнза я бийсаш,
Денош а фаялгашта таралест.

Сайна дош лу дог-цена ваха,
БІаьстенна моаршал хьазц.
Саг мара мичав цун маьхе,
Сага дукхадезашдар лец.

* * *

Хоза децний малхи
Бутти,
Седкьий.
Кхы хозагІа цьбаккха
Хургдий-теш!

Шийл хозагІа
Нахи лаяттен хеташ,
Уж аргІ-аргІагІа
Іочухьеж.

* * *

Сагах кьахета деза
Хьайх хьона кьахетача беса.
Кьахетар цун накьадалда
Низ Іоабе, лазарах верза.

Сагага дог даха деза
Тіехъара дог доахаш мо.
Безамо Іовежар гІоттаву,
Вахарах цо вахар ду.

Сагага хъежа веза
Цун лелар хургдоацаш зехъа.
Сагах-м «Саг» ала деза
Хургдоацаш хъалха е тіехъа.

* * *

Хъалха шедолчоа тіехъаудар со.
Іолегар. Са хъаь тіа бегаш
Іовлар. ябакхаш санна.
Тахан-м ихъаццодола хІамаш
Сона а тіехъауд.

* * *

Саго йохкац боча къонал
Аре мел я дистача даьрех.
Къонал ехкар тара хургвар
Тема навкъ тіа вежача баьренна.

Саго йохкац боча къонал,
Дошо, дото дезагІа лаьрхІий.
Ехкача Іетталургдар дегах
Балана, гІайгІана мисара маьхій.

Къонал къоанала карайодац,
Цун никъ хозагІча давкъ тіа узл.
Къонал йохкац. Бакъда, эшача,
Эшача, кхо ца еш, Іоюл.

* * *

Шийх дикагІ яздергдар седкъо
(Долаш дац седкъий из Іаьдал)
Дика вовз цун ший сердал лечкъаер.
Ший хозал, ше Іобаб нана.

Шийх дикагІ яздергдар кхеро
(Кхерех-м ялац из оамал).
Цъанненна хац мишта хул цар берал,
Саг вац царга мотт бастийта могац.

Шийх дикагІ яздергдар пишко,
Іаьхарго... Цъабакъда, яздац.
ХІанад из, хІанад из шитта?
— Саг санна каьхатах лоархІадац.

СИРА БАКЪИЛГ

Берзан когаш беттам делда-хъийлда,
Баяца сийрда тхир Юлегадеш,
Берал дахар седкъашка хьалкхийда,
Сийна гаьне зовие екаш.

Ловзаш, хьастара дода шовла санна,
ЮхудоагIаргдоаш из дахар.
Дисар дег чу, тамашне гIа хинна.
Нитар дег чу йоага дошо лар.

Хьалха санна хургьяц гIозал йийла.
Цимхардаргда доккха хинна дог.
Давреча баь гIа михьарбийинна хийла,
АтагIа оттаргбац са берзан ког.

МоцагI санна лоацъеш Iана бийсаш,
Ане фабьагаша тамаш яйтаргьяц,
Шолжа дотув гIозваьнна хьалтувсаш,
Чкъаьра санна хи чу лечкъаргвац.

Ииц аз цундухь цхьаккха гIайгIа, бакъда,
Доккха ираз — доккха вахар да.
Ииц-м лургьяц цIаккха сира бакъилг,
Михца къувсаш цу гIа вагIа со.

ХИЙРАЧА МЕХКАГА

Со укзаз кхы юхавоагIаргвац.
Укх лавтаница дега чIегилг йита,
КIайча кемаца ваьнна доккхача хи гIа
ЦIагIоргва со. ЮхавоагIаргвац.

Хийрача мехка ираз лийхадан.
Лохаргдац из цхьанне а нанача ара,
Ше Юваь, хьалкхийнача мехка мара
Салостам а цхьанне а лохаргбац.

Хийрача мехкара рузкъа дегIадац.
Шийла баръха лавтта йиний безам,
Дог ца дукъаш яр хьа иллей назам.
Цудухь со кхы юхавоагIаргвац.

Гаьнна-гаьна даьймохк белакъеж,
Сатесса са цига ягIа нана,
Лоамах кхийтта малх дIабовча хана,
Со цIаварга Наьсар цига хьеж.

Іадика хийла, Іадика хийла хьа!
Дидергдац аз укхаз даьха депош.
Хьабкъл дла ца кхоачаш аз даь къинош,
Дидий, сона гештде, Панс, Іа.

ГІАЛГІАИЧЕНГА

Укх дунен деррига дозал хьоца да.
Со могош вац хьа лирах Іабба вала,
Цун дог хьалдукъаш дола сийрда ала
Са селхане, са тлехъле, вахар да.

Со мичча хана кхело човхаваь,
Хьа гІайгіаех, хьа тоамех хийравоаккхе,
Укх маьлхе кхача во хургдац кхы доккхагІа,
Цо са хьоргда са, гомах кьоастадаь.

Хьа дикан духьа лъатта Іунал деш,
Со Іадашвелэхъ низах хьайца ваха,
Хьога бакъдар дувца, цІена иллеш даха,
Цхьэи мицха зирттал юхьабквоал ца деш.

ЛАЬЧА

Мехках баьха лийннача даьшта

Цу йоачан йоккхал доха ца луш,
Цу миша сихал гІотта ца луш,
Ший наькъя юккье дисар из лаьча,
ДогІан саьргаша ткъамий низ аьчз.

Уж лоамаш декадеш къувкъаш дар дн.
ДІаухар чхарех бІасийна Ін.
Чхара гІа дагІар из кура лаьча,
ДуІанца къувсарах ше леча кхьаьча.

Іодаха ткъамаш кагделча мо,
ХьалгІатта гІерташ нійхора цо.
Из дагІар, миска, дІабсгІа накха,
Корта чубаха, садоахаш яькха.

Сийнача чхара гІа салсІар цо,
БІаргашца гІоана духьала гІоа сегар цо.
ГІеттар из гІаккха, морхех ткъам теа,
Дахар хьу екош снлсІа Іеха,
Лоаманца даьннача дарзаца къовса,
АргІанца увгІаца мишаца ловза.

Уж боалий зизай ховха гІалгаш легош
Юха а баьннаб гховсара бІаьстан мух.
Юха а сона, бІаргара хий ца легош,
Хьа сийрда юхь, хьа амат духьалъух.

Цу хана а йоагар ала баьнна бІаьсти,
Хьо, седкъяца седкъя санна, соца яр.
Вай кьоана дегаш, вІаши дезаш, даьста
Шиннех цаІ хиіна ловзаш-декаш дар.

Вай бийсаш ухар фьалгаш санна хоза,
Вай денеш ухар сийрда морхаш мо.

Къадлацар со хъа Гаържа бѣргаш дѣза,
Къадлацар хъо со хъайна юхе го.

Мичара дѣра, дуѣа санна дѣсса,
Из лагѣо лайха дѣлхаш хинна дн.
Дѣаяхар хъо, са горинг дѣта дѣѣсса.
Хъа багар ухар кхывар вѣза йн.

Дѣанхар дѣнош, Гаържа гурмат хинна.
Аз гѣайгѣа йанна лайга егайир.
Хъадаьккха докъадѣнна зѣза санна,
Са дѣго хъо меллашха йнц а йир.

Хѣаьта а хѣара шѣра зѣзаш лѣгош,
Юха а баьлча бѣаьстан бѣайха мух,
Юха а сона, бѣаргара хий ца лѣгош,
Хъа сийрда юхъ, хъа амат духъаьлѣух.

Кийча ва йнцъѣ сатуѣса сийлѣ,
Цуи маьхах ийца хъа бѣаргий къайлѣ.
Дунѣнцара сакъѣрдам дѣатѣсса сай,
Хургва сох хъа ховхача бѣзама лай.

Бакъда, цох сона Га йѣовхал телаш,
Хъа цѣнчѣ ухаш со денна лѣлаш,
Кхыметтѣл гѣанахъ а ма дѣха аз,
Йнцъяр сай гаьнарча даьймѣкха оаз.

Хозача йнѣий оамалгахъа йнѣйрзай йнкъѣенна бѣаьсти:
Хозача йѣогага дог даха из бѣарга мел ййначун уйла хул.
Йштга, массанѣ дѣгашка къаьдача хъоашалца лѣста,
Зѣзай чопийла керчаш Навсарѣ улл.

Догѣах йисача лоащача тѣхълѣн цѣналах
Ца хъагаш, Шолжа догув жагѣий тѣа эгаш латт.
Бийсашкара фос йѣоахаш тѣхъалийнна дагабоаллам,
деналах
Бѣха, къозилга къалар хъакъѣда бѣарг гушше хад.

Гахан со дѣларгва, морх санна наькъа хъисап доащаш.
Гакылгах бай мерциача бицлу са уйлай мухъ.
Хий кхухъарг кхухъаш санна, ахкано фѣца са лоадаш,
Са кхетам, са лоѣам бѣаьстѣно мѣхца дѣакхухъ.

Гуйрѣнца йѣаьхъѣннай бийсаш.
Хъунашка салостам бац.
Зѣзаш а, шѣлалца къийса,
Лѣгаргда кхоннахца цъаьца.

Маьлхо а мел сийрда барах,
Йѣовхалца салѣхам бѣш,
Хъалийзац хъазилгий гѣарѣх
Ткъѣовронаш йѣенна бѣш.

Хябта а дарпаш да гаьна,
Кхы а гаьнагIа бутув ша ба.
Гуйренгара кьахетам баьнна,
Шелало сатохаргда.

ТІЕХХАРА ЗИЗА

Гуйренна маьлхаца лир доага тIеххара зиза,
Сендухьа денад хьо дунен чу сел тIехьадиса?
Хозала Галамо данмле кеийича мо,
Сел лепаш тахан дагахьа дацар хьо го.

Саготон Ин доацаш, ловзадеш жовхьара тхир,
Маьршденна, тахан лепаш да хьа ховха лир.
Цхьабакъда, лоамашка ший гIирсах тоалуш я гуйра,
Асарца са морцаш йоагIаргьа хьа кхоанара Гуйре.

ЦХЬОАЛ

1

Хьокх-хьокхамаш беш (ши гIа — хьалха, цаI — тIехьашка)
йоагIа гуйре.
Сайре я боккхача наьха уйлаел мекьагIа.
Ширача ханара папирусаш мо (сона тхоай беш)
бIаргаяй.
Аьхий кура хиннача гIадамий лордаш хIанз я екъа.
Со цIавенав сай юрта. Укказ мел йолча улицашка
гIар.

Еш, сол хьалхаювл аз йицъяь хинна лараш.
Закъда, аз бочача кулгашца бовхьаш хьийстача
гаьнаша
За кертах хьекх лохера гIаьнаш.

2

ЦIавенавий-хьогI со?» — гоннахьа гIийла оаз.
Ша бурилг санна шийлача Iажах царг тох аз.
ажа коркача бедалах царгашта кIал хий лелх.
Йшта кьона бIарг белх.
Ювр хавька водаш шийлача миho бочабаккхха,
Шерий йис кхетанза болаш, дуненга хьежаш саькхха,
Цхайканза баха пхьу мо
ЗоагIаргвий-хьогI хьо,

3

ЙалгIанна хьалхашка хьаькьалза виса говрабаьри?
ТIехьашка юсар я хьа бокьонца йола аре.
Селхане таханена йоалл, телача дода хий,
Аичаб шакIа тIа когаш лувзал дог-цIена новкьостий?
Аичаб, гIоз чкьормабаьннача кийнах мо,
Цеддолчах чам баьлча, бIаргашка хариаш латта дуне
чIоагIду го —
Безам. Къулбехьен гIалашка харцахьа болча кхалнаха
Дошув дохкаш латт цIаста гуришкий маьхах.

Са денош — форда чу дийлхача догIал керзагIа кхы
хьагIа

Аьсалча сарахьа нана кара корта билла со Iохайра
ГIоргIа кулг мосех хьокхалуча юкъя берале ваха,
ХIанзарчул тешамергIа фусам яц са лаха,
Сиглени лаьттан юкье еце — дамлен кIур.
Пешка чу са къаьна доттагIа кхухьийташ дур,
Цера товнашта гIа гIолла бIаьринга ды хьувзабеш.
Ара — моцагIа сол лакхагIа хила гIийрта беш.

МалагIа дегIа гIозо хьийштай са къаьна нана
Чархий хорш ена, мехка шоррал со керчача хэна?
Пхийтара ялале (кулака йоI, вайнаьха йиниг) ш
бнаб

Цунна-м дуне дий а хацар, сийрда коммунистически
Бахьан малха а ялале бойлахьа юсача дийнахь.
ХIанз цунна дунен гIа мел болча лакхача, лохача

БIарга ца вайнача даь боарз хет.
Хьу хьокхаш, шолхаш дIаух. Эдал фордах дIакхет...

Io ца божийта гIерташ, кертаца сецабу аз гIайба.
«ХьалгIата», — са къа ца ду нана бIайхача керте.

а цIагIа, аз цIаккха ца кхихьача санна берте,
ютчева наха яьккха духхьашхара гуйран гIайгIа,
аьлха зIанарий кепашка чьагIарал мерзагIа чуетта
латт.
Iенача сигала шакъа беса морха Iатта.
ора бIалга йнесте ара комсаш яда хIаьтта кхьача,
Бовлаенна. Маьлха йнст. Лакхехьа хийра лавча...

даш мо даьй тутеш дайхача кашамашка,
бакхаш яда укх юрта, бешамашка.
сх юрта — аьшка уйченаш йолча цIенешта гонахьа
гIанаш.
сх юрта — къаман яхь йоаача истола даьша бувца
оапаш.

чIегий кIур Пъаьналдох тешам укх юрта — гIаж теа вирнахча.
Цунна-м дуне дий а хацар, сийрда коммунистически
сх юрта лаьттара даьла — моллагIа ахча.
кхсхазар гIалаш (яр уж дIакхессача а дунен ханара)
ьннай хьанара.

гуй

ВАИ

гIрено лекхий а хац... (гIийла зурман оаз)
хьаннена ца хозача муамга хийла ладувгI аз.
элой-кIант... Къаьнача божа гIехк.
аьт-лоам гIара со шелвеш, муам цхьанне Iолехк.
гI вий кхы хаза?

Хъанна деза шо, хи тоатолгаш санна са пелгашта
кIалар дIауда
Хъанна духьалдолх шо, алапий Iаържа зIанараш

Демаша яьхача майданашка генараш дохкача кха
Хьоарчамаш деш, дIадекъаргда шо хьонка маьче

Царна-м хIама хац, шо кIай каьхати Iаържа йоазу
долга

Цар-м кхетадац, аз моцагIа тийнна дувнаш шоаз
делга кх

ХIаьта кертах цIогилгаш дадача кхийпача йинигр
Генараш дна даьлча, ухийтаргда шо блехача урнIаь

Са иллеш — гIаттий йийтта топ!

Фу дар-хьогI айлаюкье вахача,
Дунен кьамаьл де моттиг лехача,
Юрта эттача пхьегIа тIа ваьнна,
Букъ дIатеха карта саьних,
Договорахар цIабаьхкача кагнийча нахаца
Дахар-денар дистача дер дайпачар маьхаца?

АттагIа деций, хьал-ю водачох гийбат деш,
Лайтгача лайтта тугаш детташ, ювцаш хьанайхар

Е Дон-Кихотах Iовдал лоархIача хьаькьала даьшца
Техкача: фу кьонах хиннав Иосиф-баьчча.
ДогIа сецадий?
Хьаьл са кий.

Укх шера гуйра ягIийсай кьаенна йоI санна.
Хетаргахь укх мехка Iе лаьрхIа я из Iанна.
Са маьчей эйраш тIа юрта мел йолча улицай хотташ.
«Лоа дилладий-хьогI ара?» — ихьа уйла гIотташ.

Цхьанне а рузкьа ца даьлла комсаш йохьаяь яда.
Арара довкьаш — бессадаьнна моцагIар кIада.
Лоаца ди кхы а лоадеш — сигала морхий Iул.
(Иштта лоаца наьха балсвах яь уйла хул).

KIордаяь сонa тишъеннача гуйрен монополизм.
ХIаьта а тахан еча санна латташ я из-м.
Аз-м лайга сатессадар, бакьда, ха-м хац,
Синна кхача эргабоаккхаргба цо е бац.

КОРТАМУКЪАЛЕ

Iовдала вале а,
Ший хьаькьалца вахийта из.
Сигала воде а...
Ший новкьа вахийта из.
Бакьдар оале а,
Ший дош алиьта цунга!

БАЪСТАН ЭСА

Баъстан сийна Эса доагӀа
Бердаш дуаш, кхерий оат.
Баъсти йоалаш чӀожера лоам тӀа,
Кадай хьалтӀайоалаш латт.

Гаьна бӀаргагуш тӀалаш ягӀа,
Цар чу цхьан хана са даьй баьхаб,
Цар тӀемаш даьд, тӀалаш егӀай,
МоастагӀашта кхерам тӀакхихьаб.

Гуржийи малхбоалени поэташа
Кистинаш яхаш уж бийцаб.
Цу ханарча кхолламаш тӀа уж
Майралца цӀи хеза хиннаб.

Шедолчун доккхагӀа сий лаьрхӀад цар,
Тешаме болаш шойи Даьхенна.
Кьамашта юкьера доттагӀал дезаш,
Хьаша тӀаэцаш хиннав цар, воша санна.

Эса доагӀа, оалхазараш а дек,
Дукха баьшераш хьалха мо,
Дото догам дича санна талгӀеш леп,
Гаьнаш теркаю кӀаьдача миho.

Бирса тӀемаш хиннад укхаз,
Синнелаш деш тийкьаб даьлашта,
Укхаз ламазаш даьд лоамашта.
Укхаз ламазаш даьд гаьнашта.

Укхаз цариз ейнай моцал, шелал.
Тайп-тайпара унаш цар эзад,
Бакьда, илаккха кадаш хиннабац уж,
Кхоаненга, хьалха уж хийжаб.

Хетарах, форд хургбар
Вай даьша эзача
Халонех, Газапех
БӀаргий хиш хилча.

ЧӀоагӀагӀа мел йоагӀа хало,
ЧӀоагӀагӀа мел худа бала,
ЧӀоагӀагӀа хиннад вай халкъ,
Лаьттад, лоамаш мо, духьала.

ІАН БИИСА ЮРТА

Лабта, гаьнаш, цIенoш
КIайдаьд кIаьдача петаро...
Коа латт Іан шийла денош
Босешкара хьекх керда фо...

Го баьккха лепаш лоа улл.
Шелало лергаш зувзаду
Довкьашка фаьлг санна улл хьу.
Дего кIезига-дукха саготду.

Самукьа, паргIата я гонахьа...
Шортта, петара цхарал санна,
КIаьда дохк дуж-кха юрта тIа
Юрт а юж набарах чуенна.

Сатийна Іочухьеж лакхера
Бос баха, шелбенна, герга бутт...
ЖIалеш а хоз Іеха кхьча юртара,
Цхьаниахь ший коа цхьанне диг детт...

Юк-юкье кIур ух тунгилгах, хьувзаш...
ГIараши когий таташи совц...
Халла мара лерга хьа ца хозаш
Беша, кора кIала, лоа цIовз...

Тийнад шедар, тхьайсай юрт,
Хьулаь дехка цхарало...
Го баьккха сабаре сатем латт...
Сердал мехкаю бетто.

ЯНДАРЕРА АХКА

Ма хоза хет-кха аькхий
Гувнаш, босенаш, хьунаш!
Тайп-тайпара бесаш дола
КIувсаш — аргIера аренаш.

Хьажал ер дагIа хьетоьлг,
Сийна бIаргаш а долаш.
Хьовлашк а доал, бер мо,
Тхираца юхьмараж юлаш.

Дукха ха я хьунагIара
Хьонк боккха хинна, кьабенна...
Баьца комараш ягIа наькьа йисте,
Хьера кIийгаш санна, цIийенна.

ШЕДАР СА ЛАБТА ДА

Лоамий лакха бовхьаш,
Сийна хьуний доькьаш,
Аьлеш, кIоарга чIожеш, —
Шедар са лаьтта да.

Іан кIай дарзаш, дулаш,
Аькхий делха догIаш,
Гуйран сира дехкаш, —
Шедар са лаьтта да.

Сийра, нийсса наькъаш,
Блаьстан длайха депош,
Ираз дола халкъаш, —
Шедар са лаятта да.

* * *

Терк, эг хьуний довкъаш,
Мух ба ара бер мо удаш.
Ма хоза я-кха сигленаш,
Ялтий кхаш, дото шовдаш.

Къег, леп маьлха зланараш
Боса наж латта чхар мо чоагIа.
Гобаяккха хьона — гаьний зизаш —
Индьялтийта хьай кер чура гIайгIа.

АЗ ДОАККХАЛ ДУ...

Аз доаккхал ду
Укх замах се вирах,
Укх замах се вахарах,
Наха сайх
«Советски саг», яха
Кура ил яхарах.

Аз доаккхал ду
Революци йоаккхаш
Байна сай даьй

Сайна тара хиларах,
Со а са нийсархой а,
Уж санна, хьалкхерах...

Тема сийг эkkхе,
Вайгара мукъле яккха,
Духьалъоттаргва со
Ца кхобеш сай накха,
Эккхадеш вай мехкара
Ций хьайна из аькха!

Сона хала хетац
Вай мож бахьан вала,
Вай це байрах бахьан
Доозон йисте латта,
Окопашка алла,
Дезе — са дIадала!

Аз доаккхал ду
Вай замах се вирах,
Вай замах се вахарах,
Сай иразах
Фордал дехъара нах
Хьегаш-кадаш бахарах.

Къовсама байрах санна,
Да царна са вахар...
Мел доккха да,
Мел сийра да,
Мел сийлахъа да, нах,
«Советски саг» яхар!

Советски саг ва
Дуне эргадоахар.
Цун корта хьалбетталу
Беттах, седкъех, маллах!..
Аз доаккхал ду
Сайх «Советски саг» яхарах.

МАЛХ

Малхо йовхал тел вайна,
Дуне козду.
Масса долча хламаниа
Вахар, лелар лу.

Хьахулийт цо гаьнаш,
Хьатлайоаллийт цо буц.
Дерригача дупенна
Цо мара дик-кха дич.

Дуне сийрдадоал.
Гуйраина из хьалбоалаш
Масса долча хламаниа
Цо мара дик-кха доал.

Дийна мел долча хлама
Малхо йовхал тел.
Са мел доалла хлама
Из бахьан лел.

Цо телача йовхалца
Лел-кха, бах-кха нах.
Цо телача йовхалца
Деррига дуне дах.

* * *

Са кора кIалха
Сирений кIотарг ягIа
Зизасх йинза бIаьсти
Лавтта гIодла йоарIа.

Малхо дуне дIоахду,
Сийрда-я массанахьа.
Мавршача бIаьстанна
Ловцаш доах-кха наха.

БЕРАШ

Бераша сакъерд,
Ловзараш ду.
Иллеш доах...
Вай бIарга
Хоа ца луш
Сиха кхув уж
Хьал...
Денна тIехьа
Ди додаш,
Шера тIехьа

Шу додаш,
Ха длаух.
Бераш,
Беша
Діадійна зизаш санна,
Доккха хул.

Хоза хул уж,
Дика хул
Вай хозача,
Вай дикача мехка...
Шедар а
Царна деш да вай,
Шедар а
Уж бахъан деш да.
Вай бераш
Мукъа да,
Хъабкъад,
Кхетам,
Говзал йолаш да.
Вай бераш
Массе хана а
Ираз долаш хургда!

МАРТ ЧАКХБОАЛАШ

СийрдагІа хъеж малх,
Оалхазараш дек.
Дийнаденнад шедар —
Вахарах хъег.

ЧІонакаш яь хъу
Сийна боадо хет.
Шедолмо бІаьстанга
Иллеца моаршал хетт.

ГУЙРЕ

Юлегаш шерш когашта кіалха
Гуйран ІажагІа гІаьнаш.
Хоза да дам а повкъа хилар,
Шедар а дега дезаш.

Лавтташ аьхад, діадійнад.
Іаьржа я анаюх.
Низ боллаш, доккха хулаш, дузаш,
Вай Даьхенца дегІ кхухъ.

Делх из, делх из, делх,
Ведара чура санна,
Гуйран мела догІа,
Сатийна я юрта. Наб-са дайна,
Сай Даьхенах уйлаш еш,
Со ура вагІа.

Гуйран уйлаш — са уйлаш,
Сона шо еза я,
Гуйран догІа санна...
Делх тахан, делх тховсара,
Делхаргда кхоана...

Аз уйлаш ергя...
Даьхенах йолаш уйлаш
Чаккхе йолаш яц.
Хов сона, теш со,
Са уйлаша — догЮ
Тйаоалийтаргья буц.

СОВЕТСКИ ХАЛКЪ

Зиза тега, са хоза Даьхе —
Дукха къамаш даха мохк,
Хъа лавтга мел баха нах
Цхъа уйла йолаш къахъегаш боахк.

Гналга, нохчо, эрсе, узбек,
Гурже, казах, таджик
Хъа кер чу цхъана бах, га цар цхъа барт баьб,
Данман аьина, влашагТехаб...

Цхъа бокъо йолаш цхъа дезал
Ба уж хъа Доккхача Цагага,
Цхъа уйла я цар массане а—
Малх кхетача — коммунизме баха...

Сийлахъча Ленина яьй вай цхъоагЮ,
Дукха халкъаш влашагТ а тега...
Вац-кха дунен га вай барт бохо
ЛоархIавергволаш, могаргдолаш моастага.

Вай дукха къамаш дахача мехка
Шевар а ва вай мехка тешаме...

Кийча ба уж, из бахъан балха бахка,
Из бахъан баха къовсаме...

Са дукха метташ леду халкъ,
Мог хъона ийбе сиглен кур...
Дах хъо сий долаш, мукъа,
Дах хъо иразе, кура!..

ХОЗА ХЕТ ЦУННА

Хоза хет цунна
Са юхъ тIара кIаьд.
Са къамаллага ладогIаш
Лац из цIаккха кIаьд.

Хоза хет цунна
Со балхара чувоагIаш,
Аз се ваьча мехках
Хъамсара иллеш доахаш.

Хоза хет цунна
Шедар соца декъаш,
Сога доацар хъалуш,
Согардар дIадехаш.

Хоза хет цунна
Са бIаргашка хъежар,
Боча са цIи яхар,
Сога елакъежар.

Цар илїи да
Ер хоздавр. —
Зизаш даинад
Из Јоцхача метте...
Са Даѣхе,
Хьона мукъле еннай,
Хьона хозал еннай
Хьа парте!

ХЬАГІ ЯЦ СА

Хьагї яц са цхьаннеца а,
Якъ а яц, — сенна?
Са вахар а хиннадац, халаш,
Фальг санна массе а хана.

Бакъдар дукха дийзад сона,
Дийзад майра денал,
Харцдолчоа хиннав со духъала,
Лоархїаш наьха дикал.

Шедар а хилац вахар чу мерза,
Бакъда, дилла а ца! ховш хила веза:
Іа наха дикал юте, илли санна,
Цацккха а вицлургвац хьо царна.

БІАЬСТНИ ВАХАРИИ

Аьха дада лаятташ.
Бешамашта зизи техад.
Дунен тїара адамаш
Къахьегамо гїаддигад.
Бїаьстено дилла а бех
Нах ираз хьега, къахьега,
Цо царга хьехардеш йоах:
«Къахьегамахи вахарахи хьага».
Цудухъ леп бїаьстїи лаятта
Зизай баьццара кїувс хинна.
Цудухъ хул бїаьстїи вахар
Додаш дола доккха хий санна.

Дага доагача диках
 Саг кхийна вайча.
 Кхаъ хиле делалу
 Са керара дог.
 Дага доаца хатар
 Хинналга хайча,
 Хала хийте тохалу
 Са керара дог.

(легенда)

Дуккха зама хьалха,
 Лоам чу вахаш вар цхьа саг.
 Тяхье яц цун, оалар наха,
 Бакьда, яр цун хоза йол.

Давца хьунагI, ара, балха,
 Массаз дакъа лоацар цо.
 Йол ецаре, вар цхьаь-цхьалха,
 Хургдар цунах «миска бо».

ВоIа метта, воI а хинна,
 Зано дайна уллув яр.
 Хоза яр из, кIерам санна,
 Сабар-сатем долаш яр.

Дерзадора гота-мангал
 Давца цхьана цу йоло,
 Хилийтацар да сагота
 Яцар аьнна, коа торо.

Коа тIа хьаша-да ца воагIа
 Фусам эсал лархIаций?
 Йол кхийналга шоашта хайча,
 Еха нах хьабагIаций?

Ха-м зама ийца йодар,
 Йол ийначоа йицлацар.

Хийла къонах еха водар,
Моллагчунга дас лацар.

Дехарашка ухар къоаной:
Хотга йоахар гаргало.
— Зламсаг ма вий тайпан Хоаной,
Витаций хьо курало?

— Курал-сонтал ювца доале,
Шуца дувца хлама дац.
Зоахалола давхкадале,
Шоана дала жоп са дац.

Тайпа-тукхам дувцаргдац вай,
Из кертера лоархаш дац.
Кланта эздел дувцаргда вай,
Из денал доацача хулаш дац.

Ер саина дола хлама,
Сихонца деш хиинадац.
Шу ха еха я са уйла.
Шо сихларгда ала дац.

Зламсаг малав со хьожаргва,
Навкъа кийчо ала е
Неглий ара тхо хьожаргда
Феса я хлама йий.

Мехко лоархаш да шо къоаной,
Бакъдар шуга ала воалл.
Фос езацар белхош ноаной,
Со дезаш вацар цлаккха къоал.

Бакъдар дувца аз дув ма буь,
Кланта денал довза воалл.
Мишта хьор по вахара дукъ,
Дергдоллий-те тайпан доал?

Нагахь соца из длавоагле,
Эдал дехъа вугаргва.
Со цу кланта раьза хуле,
Са йол цунца яхаргъа.

Долтакъа (из яр йийий даь цин)
Гналгай мехка возанн вар,
Харцо бахъан тодежа сий
Ай ца дулга ховш ма дар.

Навкъа баьнна ераш делаш,
Кураз массаз фийла вар.
Эхъа кхоаба эздий гулакх
Ший деглаца долаш вар.

Ха-зама арахъа яьккха,
Уж ши новкъост цлакхъачар.
Ший деналца хало аьча,
Куразо ший сий давккхар.

Хургволча цу ший найца,
Долтакъа чоагла раьза вар.
Зано цунга маьре яхар,
Ираз хеттал хлама дар.

Йола везар даьна тайча —
Из-м йийий ираз дар.

Цунна ца ловш, дайна лайча,
Из маьре яха езаш яр.

Галггай шира оамал йовзаш,
Йо! кхела раьза яр.
Кураз ма вар цунна вовзаш,
Зано цунна раьза яр.

Галггай массаж хиннад йо!о
Дайна товчча маьрел деш.
Нагахь хуле кхела ло!ам,
Хиннай хийла цагла!а леш.

* * *

Лоаца хул новкъа боахал
Дика новкъост хьа вале,
Глоза хургдац цхьаккха ноахал,
Къоаной кхетам ца хуле.

* * *

Укха са даьй баьхача юрта,
Шоана ма тов дукха бах,
Эздел шоашца дола шортта,
Кулга камаьрша нах.
Камаьхал яйла камаьршачун —
Ши дош в!аши тара да,
Камаьхал яргья глоза,
Даьхе баьхан вахачун.

* * *
Льттув хилба глоза ваха
Наьха дагара кхетале,
Хьаде дагалаьца дикадар
Хьай Даьхенна хетаде.

* * *

Вай ноаношта, мел доккхий дале а,
Вайх з!амнга бераш хет.
Вайна яхаш хила х!ана г!ерт?
Вай ноаношка, ала! шоай х!ана,
Бера бала хьалхаг! х!ана кхоач?
Дезалхочоа хало ца йовзийта
Наьнага шолха хало х!ана кхоач?
Малаг! во! ва наьна хам ца бовзар,
Дийна йолаш из ца лоарх!аш вар.
Хам бовзаргбац, из д!аяьлча мара,
Нана йоацар цхьаь-цхьалха ва.
Наьнага кхоача хало дика йовзаш,
Цун дагара хар — доккха ираз да.
Наьна юхьа харцахьа ког ца ловзаш,
Лайтта вахар йоккха сийле я.
Нана, нана, из хьа дикал ювцаш,
Хийла дош е или сона хоз.
Хьа юхь-сибат ший уйлапца лувцаш,
Яг!ача ииний мукъам сона хоз.

ВАЬ МОХК

Давкъала хийла масса хана
Со ваь са хьамсара юрт,
Диц ца дала дег чу сона,
Дижад ваьча мехка сурт.
Са Казахстан, хьа мехка я
Дунен йовза Байконур,
Хьа цли йовзаш я дунсина,
Iа космоса тиллай нувр.
Казахстане ваьв со аьхкий
Атбасарски районе,
Вахаш ва со лоаман мехка,
Хьамсарча сай Наьсаре.
Со ваь хилар Казахстане
Хьисапе эца хIама дац.
ЗIамига Давхе сай из хилар
Со дицдаь вахаргварех вац.
Мала бе я из хьо ваь моттиг,
Хьа дега гарга из яле,
Мала бе я из хьо ваха моттиг,
Хьа даьй баьха из яле.

Сона-м хац дег чуря аьинар
Хьо ца хозаш мишта лел.
Хье сона сзалга ховшше,
Хьо кхьичунга мишта ел.
Хьо уххача хи тIа вахе,

Iа кхихьачара хий аз мел,
Сома сога ца еле а,
ГIана-кхелахь чоагIа ел.
ГIанахь сона духьал сна
Со-м Iа хоза хийIетав,
Сомаваьлча хьо ца гуш
Iаха ваха кхийIетав.

Со вах, вахача сона гу,
Хала-атта лайна кьоаной.
Сона хIара денна гу,
Хало царца йийкъа поаной.
Сий делаш цу вай кьоаной,
Царна-м дукха дайнад.
Таханара вай праз бахьан
Цар новкъостий байнаб.
Байнаб царна Iаьржа бала,
Хайнад миштаб тIема ала,
Сий хилда шун, са кьоаной,
ГIоза дахалда шо, поаной!

НАНА, ХЬОНА БАРКАЛ, ХИЛДА!

Баркал, хилда хьона, нана,
Со укх лавтта кхеварах,
Эздий мел дар хьалхадоахаш
Сона дикадар Iомадарах.

Нана, сона Ia мел Iомадаър
Дий.га мел ва диилтургдац.
Хъа юхъ-сибат цхъаккха хана
Са дег чура дIадаргдац.

Баркал ях аз, ва са нана,
Хъо укх лаьтга яхарах,
ЗIамига волча хана сона
Ага илли дахарах.

* * *

Эхъ-эздел хъай дегIаца
Долаш хъо вале,
Хъо кхеваъ хъа нана
Хъона раьза яле,
Халкъа гулакх даим
Хъайчул хъалха доахе,
Гийлабарий га
Тешаме Ia доахе,
Хъо бахъан наха
Цагоамаш ца дувле,
Наьха духъа Ia
Хало чукъувле,
Сий деш хургва тIаккха
Наха лоархIаргва,
«Дика къонах», аьнна,
Ци а йоаккхаргъа.

ЦА ВОВЗАЧА САЛТЕЧУН КАШ

Укх Дуненна да хъо
Ца вовзача салтечун каш.
Кънза бIала Ia лайнар мо
Кхы хург ца хиларах со теш.
Яйний хъона тIема кънзал,
Дайнад мехкаш кIантий ций.
Лавтга дахаргда хъа эздел,
Лакха латтаргда хъа сий.
Хъа каш довзан да дуненна,
Ци ца йовзар-м хIама дац.
Мел дукха ба тIем тIа байна,
Уж бицбе пай бокъо яц.
Декхар да вай, дийна волчун,
Машар лавтга дIачIоарIбе.
Хъурмат а деш воашка долчун,
Даьхен беркат дебаде.
ЧIоарIбинза барг мичаб машар,
Са низ, хъинар кхо ца деш.
Вай массавар диках тешар
Даьхе я вай йоакхо еш.

* * *

Хи тIа йодаш, лаьрххIа зийна,
Хъога йистхила со венав.
Хало ловргъяр аз хъа сийна,
Хъо гор сатувсаш дукха лийннав.

Лийинав набара сий ца беш,
Наьнэ санна хьа сий деш.
Духьал ихай г'анахь сона,
Хьай хозалах со хьегавеш.

ХАЛХАРХО

Эсамбаев Махмудига

Массе къаман г'оза вахар,
Халхарца Ia тхона дувц.
Цхьана массане а оаха,
Из хьа кхоллам даькъал бувц.
Хьакхеллав хьо, хилва аьнна,
Сийлахь-воккха халхархо.
Хьай халхарца хетта ваьннав
Массе къаман гаргало.
Адамий духьа Ia хьа мел дер,
Хьа даькъал хилда, лоаманхо.
Цу халача г'озача новкъа,
Хьо камаьрша даькъала г'о.
Къамий доттаг'ал а хотташ,
Массе къаман халхар даьд.
Къахьийгад Ia хало оаташ
Ц'аккха хана ца луш к'аьд.
Моллаг'а мехка хье хиларах,
Ia хьай мехка сий айду,
Лоаман халхар ду Ia хьалхаг'I,
Халхавоал хьо ког байбий.

* * *

— Ираз мишта кхето деза,
Сснах доал из, алаал, фуй?
— Ираз да хьо паха везе,
Хьо везарца уж хьауй.

ШЕРАШ ДОЛХ

Са шераш д'адолх
Г'а шорта боахаш,
Со-м мукъаван
Цар терко с.
Са шераш долх
Со эрга воахаш,
Цар торо яи
Аз яхар де.
Аз ях шерашка,
«Шо шорта г'олаш,
Са наьна корта
Оаш к'Iай ма бе.
Аз ях шерашка,
Г'а шортаг'I бахал,
Са наьна б'аргаш
Ма кхоаладе.
Хано дергдац
Аз шийга яхар,
Арг'Iа елла
Цо шераш хувц.
Ха-зама йодаш

Хувцалу вахар,
Қхетам лакхбеш
Цо со а хуви.

ДЕНАЛ

Лакхача лоамал лакхагI
Сабар долаш хила,
Қъонахчун сий доаккхар,
Денал долаш хила.
Хъай Даъхен сатем
Iа гIоза лорабе.

Даъхе бахъан цIаккха
Хъай дегI кхо ма де.
Доврг ма дац цIаккха
Даъхе бахъан даър,
Ираз долаш веший
Даъхе бахъан лер.

Лоам санна лакха я са Даъхен сийле,
Моакхаз мо чоагIа да къамий вошал,
Iаържа моастагIа, ма елахъ кIийле,
ХIама хургдац хъа, ду аз тешал.

Хано меллашха ког хъалха боаккхаш
Ди-денах хетта ха-зама хуви.
БIаъстено Iалам керда а доаккхаш,
Хина тозтолго ший дагара дуви.
Дуви цо сона са езарах лаъца,
Цунна-м хов аз са мишта тувс,
Водаш ва езачун со кулг а лаъца,
Са даъна хургъа пох беркате нус.
БIаъстен Iалам мо юхъ сийрда яънна,
Со волча боагIа са доттагIий.
Ловца боаккхаш, дика дош аънна,
Тхо дакъвал дийцараш тха доттагIий.

БЕРА ХА

Ма чам бар хъа бера хана
Нанас детта маъкха олг.
Кхача кийчбе из эттача
Оллар хъалхашка къоарза гIолг.
Дицлург ма дац дийна мел ва
Со гIоза хъийста наъна кулг.
Ишим-хитIа хий да йодаш,
Цун бе хулар са цхъа кулг.
Бера ха сох дIа а къаъста
ГIа-пабарца хъо йисай,
Массавар ма вий Iа хъийста,
ХIанз са керте «йис» йиллай.
Вайна къа хилар ма кхерий

Да тIавоацаш кхийнарй.
Хьаста, кхето нана йоацаш
Цун йовхал ца яйзарйй.
Кхоллам хувца торо йолаш
Льытта цхьаккха саг хургвац,
Бера ханах дувца доацаш
Кьона, кьаьна цхьаккха ван.
Бера ха, хоза я хьо!
Хьа хам баь саг варгвац.
Уйла еш латташ ва со,
Хьо-м кхы юхайоагIаргьяц.

НАЬНА МОТТ

Сакхетамо чу ма лоацца,
КIоарга ба са наьна мотт.
Цу са метта, хIара дешо
ДоттагIал камаьрша хотт.
ГIалгIай метта кIоаргаленаш,
Са кьамо санна йовзийтай.
Кьаман эздий уж оамалаш
Говзача дешаца цо хеттай.
Дег тIара баркал хилда хьона,
Са кьамо эздий бувца мотт!
Наьна дагара дезал санна,
Хьо гIоза хилба наьна мотт.

ГIалгIа ва со, гIалгIай мехка вахаш
Са ираз са даьй-мехках доал.
Са Даьхе я машар, машар яхаш,
Машар чIоагIбе боаккх цо хIара боал.
Машар ма бий сага вахара овла,
Из боацача вахар хулаш дац.
Темо битац дика долчун овла,
Кхы фу аргда, дувца ховш со вац.
ГIалгIа ва со, зIамигача кьаман викал
Со Низами е Саади вац,
Ювца валац со сай кьаман дикал,
Машар мара кхы са дувца дац.
Аз фу даьд-хьогI машар дIачIоагIбара,
Хьаьнал дий-хьогI аз мел хьега кьа?

ВорхI даь поахал юкье делча,
Гаргало мел хийра йоал,
Во аьннача Iаьржача дешо
Наха юкье цатоам болл.
Зехьа яьхадац вай даьша:
«Хозача дешо лоам бошабаьб».
Эхь-эздел, цо дий тешаш,
Шийга долчоа корадаьд.

ТЮЙ-ЮРТ

Моаршал да хога, дукха еза,
Са даъй гюза баъха юрт.
Хьо езача хлара саго
Хъа коз беркат массаз дут.

Даъкъала я хьо, къонгий сийца
Дега ондо, са ТЮЙ-Юрт.
Глалме йисте Юйиллай хьо,
Дашта тешам бенна юрт.

Клайча моастагичох лораяъй хьо
Хьо деналерча къонгаша,
Тахан хъа сий лакха длахьу
Гюза деча балхашца.

Къахьегарца сий лакха долаш
Хьо гюза ях, ва са юрт.
Ца хиннар са юрта гюлаш,
Гургба шоана адамий барт.

КЕРДА ШУ

Гарга да тхох длакъяеста
Кхоачаденна къаъна шу,
Моаршал хатта деза каста,
Даъкъал дувцаш Керда шу.

Маърша да хьо, маърша да,
Сатувсаме керда шу.
Моаршал хоттаргда хъасташка,
Оттадергда дизза шу.

Керда шу, хьо хилда даъкъал
Машар лаетта чоагIбара,
Кхо ма дергдац вай денал
Даъхен сийле лакхъяра.

Маърша доагIалда хьо деза,
Ираз дахъаш доагIа шу,
Кердача шера, керда безам
Дега гюзал Iа тхона лу.

ХЪАМСАРА ДАЪХЕ

Тха хъамсара, боча Даъхе!
Цаккха а бовргбоаца малх!
Сенца юстаргъа хъа хозал, —
Беркат мишта дебаргда?

Са бларга хъо къайлаяълча,
Хилац сона цаккха сатем.
Цхъа ха яьнна гучаяълча,
Хилац хъол дезагIа хIама.

Бакъда, мел со гаьна хилча,
Данм сона хъо дагаух.
Гуча гIанаш хьийстача боча,
Сомаяълча са дог делх.

Баьца, лавттан, догIа санна,
Адамашта Даъхе сз —
Къахьегамца эргаданна,
Лавттан хьисап Даъхен дез.

Цудухъ данм Даъхен сий деш,
Къахьегалаш, адамаш.
Вайна Даъхе эшаш санна, —
Эшаш да вай Даъхена!

* * *

Цкъа дег чу бала бессача,
Из кхоачалургбоацаш мо хет.
Шийла Iа коа гIа дессача,
Шаккха дIагIоргдац аьле хет.

Сигала Iаьржа морх ялца,
Сигалар хозал вайна гац.
Цкъа шийга бала кхаччалца,
Наьхагар балех саг кхетац.

БIАЪСТИ

Хозаленгахъа бос ший лестош
БIаъсти Iалам хоздеш йоалл.
ХIара денна оалхазараш
Цунах иллеш доахаш лел.

Уйло са дог толадир.
Да ер длакхесса длавахав,
Оалаш улув хъахезар.
Из яр нана, бера нана,
Со-м яр кодам бе дагахь.
Цун уж дешаш, хьаргIаш санна,
Кхеста даьлар са керахь,
Дайра сона сиглено илаьхха,
Iаьржа шовлакх Iаувзаш,
Зийра аз, дог маьлхардаха,
ПайгIо илаьхха из шемдеш.
Кхы аз зензар маьлха йIовхал,
Са Iозалах чил хилар.
Хала хеташ селла ледарал
Къонахчунгар гучаялар.
ВанагI, фу мотг-хьогI цун шийна?
Турпал лоархIий-хьогI по шийх?
Вахар дац дIаьха цхьаннена,
Бакъдар, лар цун йIаьха я.
Даймохк къинтIера баргбац цун,
Нагахьа юте бIеха лар.
Каша хургдац цуина цIена,
Даргдац къинтIера бер.
Цудухь, саг, дIакхета хьалххе,
Iехьа кхетар пайда бац.
Хьа бехках е зама талхе,
Iехье къинтIера яргьац.

ТИРКА ОАМАЛ

Ва Тирк, селлар чIоатIа бире а деша,
Хьо мича дода, корзатIаьнна.
ТалIен IIехьа талIе етташ,
Дакхача бердех биреа каетташ?
Мичара кхухь Iа уж шийла шовдаш,
Мишта хьакхолл Iа хьай зевне илIеш?
Цхьайолча хана хеталу сона
Хьоца сай уйлаш дIаухаш санна.
Хьа цичкхаш хет-кха цхьа доьга сийгаш,
Хьан човхадаьд хьо, сел эгIаздугаш.
Делхий-те цхьаннахьа зIамига бераш,
Дий-хьогI хьо тхога цох дувца гIерташ.
Чухаьрцабий-те из лакха Бешлоам?
Белхий-те турпал дагабоха тIом.
Шаьхха мух санна сатемга даьнна.
Тирк шерша даьлар, уйланга даьнна,
Меттар сона по сайх шец а даьнна
Iа яхар нийса дац, аьлча санна.
Со човхадаьдац, дигалац эгIаз.
Вай мехкар бераш дешаш хьахов.
Харцарг ма барац из лакха Бешлоам,
Бакъда, велл турпал, дагацц из тIом.
Кхийтар со Тирка доккха се долга,
Адамий бала цун керахь болга.

РЕВОЛЮЦЕН КЪОНГАШ

Бирсача миho тѣра гѣа кхихъа,
Малхо а йокъаяъ ягѣа га мо,
Хиннай са мискача даъша йна
Іазапѣ йола, из хала зама.

Даарах биза баа кхача боацаш,
Данман ялатах са даъй хъийгаб.
Дегѣ, къайладаккха барэкъа а хозцаш,
Паргѣато отталга чоагѣа хъийжаб.

Ше вар-м хиннавац сел хала вахаш,
Геттара хала са даъй баъхаб.
Тѣхъара дар а низагѣ дѣдоахаш
Моастагѣий, уж помешикаш хиннаб.

Хийла ноаноша, кѣи фийг а боацаш,
Шоай дезал пхъераза бувша ма баъб.
Халача, баъдеча вахарах белхаш.
Хи тѣадам цар бларгех дукха бежаб.

Къизача замо боадон чу тѣлабеш,
Чуховша цѣа доацаш са даъй баъхаб.
Паргѣато, сердал ялга сатувсаш,
Шоай бокъо хъаяккха цар никъ лийхаб.

Юххера Ленин хъалха а волаш,
Са къама революцен оаз хезай.
Герз хъазцала юкъ мара йоацаш,
Тѣмаца шоай бокъонаш цар яъхай.

Са къам, цѣаккха а биц ма белахъ,
Шоай Даъхе, бокъо бахъан лийгараш,
Ленина парте сийле ювцалахъ,
Биц ца беш революцен къонгаш.

ОАЛХАЗАРИИ ДУНЕН ТІА

ЧОВКАРЧ

Ткъамаш дегташ,
детташ цлогларч,
бленаш деш йоажк
беша човкарч.

Блаьстан юхь я,
лоа да дашаш.
Йиниг ягіа
книжка дешаш.

Арахьож из:
беша — човкарч, —

гаьнаш кьоарзьяь,
хьеккаш цлогларч.

Блаьсти яьинай,
хет йинига.
Боккха кхаь хул
цуи дегилга —

Бларгаяча
Іаьржа човкарч —
Іаьржа човкарч —
сийрда цлогларч.

ЛАСТИНГ

Гучадаьннад лай кІалхара
блаьстинг.
Лай тіа дагіа кьоарза-кера
ластинг.

Бььцовгіай ги дуаш дагіа
ластинг.
Блаьстан юхь. Хоза да цлоагіа
блаьстинг.

Лоа даша кІаьд — Іи хьалъуха
истинг.
Хьо са мехка маьрша аха,
ластинг!

ГОТАХЪАЗИЛГ

Готахъазилг, готахъазилг,
гота а́ха готахъазилг,
макха баха, готахъазилг,
ялат дIаде, готахъазилг!

Беса баъ тIа аркъалваьнна
улларгва со,
хьога, хъазилг, хоза хеташ,
хьежаргва со.

Гота а́ха, готахъазилг,
сона хьалхара!
Иллеш доахаргда аз дIаьха
хьона хьалхара.

АЛКХАШКАШ

Алхашкаш
яьхкай кхашка.
Алхашкаш
ягIа коашка.

Дошо я цар
бедаргаш.
Дото я цар
къамаргаш.

ҚIаькилг, Iа цIалг
догIа царна!

Иилг, Iа кIалг
тасса царна!

БIаьсти яхъаш
яьхкай уж.
— БIаьсти! — яхаш,
ягIа уж.

ЧКЪОРД

Инвар — сийна фoрд.
ГIа теа хьандарг.
Тувж сIгала чкъорд,
лекхаш ший чIондарг.

Зовне я цун оаз,
геа мерз санна, —
бIаьстан дегагIоз,
хозал хоз сона.

Айлу оалхазарг,
ийже хьалдо́да.
Баьца хIара зIийрг
маьлха зIилг мо да.

ТУШОЛКОТАМ

Тушолкотам, тушолкотам,
котам-тотам, тотам-котам!

Сийна бай ба, дэжэл, туа тја-к.
Арайшиай кхаш тја сога.

Поассаснай бежа гјота,
цу чу тавламе йижай котам.

Котам-тотам, тотам-котам,
тушолкотам, тушолкотам!

МЕЦХИЛГ

Шелденнад хьо, мецхилг?
Мецденнад хьо, мецхилг?
Юха са гјален хон.
Гой хьона хьоненей хон!
Мецхала хьажилг а,
Мецхала монел ил.
Юха са кол, мецхилг,
хьона аз вас арван.
Аургда хьо са хьаша, —
дилл, дјайха, мазреш!

БЕКАРГ

Бекарг-бетта йоагја бекарг.
Вай дегашка дам екарг!
Вай иллешка дам яхарг!
Бекарг-екарг-бекарг яхарг.

Бекарг-бетта йоагја бекарг.
Вай дегашка дам екарг!
Вай иллешка дам яхарг!
Бекарг-екарг-бекарг яхарг.

ТУШОЛ

Тушол ягја дай тја хайна...
Тушол, кхий чу бин бе хьайна.
Фуаш де, кјоригаши яха,
царна даа нјаний кхалха.
Хьешаш вагјаргва со хьога.
Хьажал, гад дац хьона сога.
Аз хјанз вјалла кхерий дегтац,
хьалха мо, йиґитех дегтац.
Воккха хиннав, деша вагја,
дешар дукхе деза чјоагја.
Абата тја я хьо ягјаш:
— Ку-пу-пук! Ку-пу-пук! — яхаш.
Хоза диллад хьа сурт цу тја.
Кјавьк а вагја цу сурта тја.
Со ва йоах из лоолахочо.
Тара бац цун сона цхьа чо.
Оалхазар-м да хьона тара.
Хьаенай хьо книжка тара?
Енаеций? Мегад хјахта.
Пурам ту аз хьона гјатта.
Бакьда, бин тха кхий чу белых, —
тхона шортта беркат делых!

ФАЪРГ

Фаълг, фаълг, фура фаълг!
Шакхъчад са фаърг!
Пиш лекхаш дагIа.
Хъжал, мишта лекх!
Хоза да чIоагIа.
Хьо дIаяла, лекъ!

ФАЪРАХЪАЗИЛГ

Фаърахъазилг
Фарта тIа хишнад.
Фаърахъазилг
Фургонс денад.
Фаърахъазилг
Фалханс хургда.
Фаърахъазилг
Фаърге а гургда.
Фаърахъазилг
Фаьппийче дах хIанз.
Фаърахъазилг —
вай рузкъа, пах, ганз,
хайра, хьал, хьурмат,
йиш-таро, беркат!

ЧИАГАРГ

Чиагарг, чиагарг,
кIодилг-тукарг,
тукарг-кIодилг
да хьа цIогилг.

Чиагарг, чиагарг,
кIай кIаьд-кхалинг,
лай хьетт, морхилг
я хьа боккхарг.

Чиагарг, чиагарг...
Са сá хьогарг,
са дог Iагарг
да хьо, чиагарг!

КХОКХА

Ва соагIара лаьча, —
оалхазарий баьчча!
Хьо ма кхеста са гIалий тIа,
са гIалий тIа кхокха багIа,
дошо я цун кхалкхи фоартн,
сона безаш ба из чIоагIа!
ЦаI мара бац са кхокха.
ЦаI мара бац са кхакха.
Кхокхо сона илии оал.
Кхакха тIа со вижа улл.

КЪОРАКХОКХА

Къоракхокха, къоракхокха,
хIана багIа хьо сел лакха?

Берех кхер хьо? Сох ма кхера!
Тохаргбац аз хьона кхера.

ЮкІалбала, Юха лавта.
ДагІаргда вай цхъана баъ тІа.

Хъона аз кІи фийгаш терІда.
Сона Іа иллеш доахаргда.

КЕР

Кер, ва кер, гоама зІок!
Хъо ба, кер, боккха зокх.
Со ва, кер, зІамига Зака.
Хъо ма тувжа тха котамá
(тха котам хъох чІоагІа кхер), —
фос хург ма яц цунах, кер, —
лоацаргъа аз хъа из зІок,
сигала тасса гоама зІак!

МОАШ

Алал-дувцал оаш,
мича долх хІанз шоаш?
Ейна лел со моаш.
Яйрий шоана моаш?
Са ерста котам,
са котам — кхетам,
са кхетам — хетам,
са хетам — питам!
Гой, ер я цун лар...
Яр из сона тара.

ЛЕЧКЪ

Бавцалла ягІа ерста лекъ.
Лекъо сона тІарáска лекх:
— Хий дий, хургдий, хий дий, хургдий!

ДІа ЈодоагІа Эса, оал аз,
бакъда, соцаш яц лекъа оаз:
— Хий дий, хургдий, хий дий, хургдий!

Хургда, лекъ, хургда, хургда хий,
десе — масхам, них, десе — йий, —
ахáргъа хъо уж мелача...

Юла хъоашалгІа со волча!

ДОВХА

Босе. Хъун йовхаш. Садов ха.
Мичай хъо, мичай, са довха?

Буд я хъатІаянна ховха.
КорайоагІаш яц са довха.

ХІана аьлча, са довха яц.
Сона из бІаргаяйнаял.

Мишта хул, алал, нах, довха?
Босе. Хъун йовхаш. Садов ха.

КЪОРТИЛГ, КЪОРТИНГ

Спра боккхарг йола къортилг,
баъца юкъера хъа кортилг
хъакъед; гу сона хъа букъ а —
къоарзилгаша къоарзбаъ — моакха.
Къортилг, ханай хъо сел савкха?
Саг Ia хъайна юхе витац.
Кхер хъо? Берех кхера езац.
Зе дергдац аз хъона, къортилг,
да ма лечкъабе хъай кортилг,
ма ада — со бларгавайча.
Гой хъона, снгала — даъча!
Цунах кхера! Сох ма кхера.
Айбергбац аз хъона кхера,
тохаргбац Iадаца тларшинг.
Маърша яха хъо, са къортинг!

САРСАЛ

Сарсал-тарсал, лоаман котам,
хъона дукха еза кот-м
Целе хъавкха ялла йоал, —
хургъа хъайбашта Iай йол.
Мича лачкъаргъа хъо тIаккха?
Мича гIоргъа таълми даккха?

Сагот ма де Ia, са котам,
хъатIаяргъа бIаъсти кот-м,
ягIаргъа хъо Целе лечкъа,

Йоаккхаргъа Ia шийтIта кIориг.
Яхъаргъа аз хъона хъажкIа,
соца хургва тха Зауриг.

ШОРШАЛАШ

Шоршалаш, шоршалаш,
шаршалаш, шоршалаш,
ашараш алаалаш,
делаш шоай халхараш!

Шоршалаш, декалаш,
делалаш, шоршалаш,
ашараш лекхалаш,
делаш шоай халхараш!

АКХАКОТАМ

Акхакотам, акхакотам,
мангал санна дола цIог,
хъо Юхайна ягIа кIотар
малх кхийтача санна йоаг.

Дошо я хъо, акхакотам, —
хъол хозагIа фу хургда!
Болаш волчоа нийса кхетам
маълха оалхазар хъо да.

ТОТАКХ

Ядалаь, ядалахь, тотакх,
хьо е, лаца воагIа тентакх!
БIарг ма кхоачча шаьра арэ,
мух мо масса йода тотакх.
Цунна тIехьа — говрабаьри,
ва из чарахь ПIайре ПIайтакх.

Патталахь, гIатталахь, тотакх,
хьо е, лаца воагIа тентакх!

ДАРТА

Шийна даа марта
лехаш,
сигала кхест дарта,
лехаш.

ДIаьха да цун ткъамаш,
шера:
яжаш йоалла гамаж,
кхера —

шедар а гу цунна...
Бераш
урагIа хьеж цунга,
кхераш,

по шоай Гавьарг лацар.
Iех жа.
Гавьарий а сайцар
яжа...

Кхычыхьа гIо хьайна,
дарта!
Укхаза-м дац хьона
марта.

СЕЛАСАТ

Селасат — Села Сатий оалказар.
Селхан сона селасата оаз хазар.
Тахан сона селасат ше бIаргадайр,
куцá, бесá, бедарá из миштад хайр.

Моажа бели, хьовла мажарг,
дошо гала, маьлха чIегилг,
ворхI бос бола селалад —
из шедар а — селасат!

Шедолг санна ек цун оаз —
сийрда мукъам, дегагIоз!
ХIанз а из са дега чу латт.
Марша догIалда селасат!

ГІАРАГІУР

Гіарагіур, гіарагіур, —
Гіарагіур, гіарагіур, —
гіур-гіур-гіур, гур-гур-гур!
гіарах гур, шогіах гур!

Біаьха кьамарг, біаьха зіок,
діаьха гажаргаш,
хьа халхарах тхо ма хьог,
де хьай халхарах!

Лургьа оаха хьона пхьид,
чамакодилгаш.
Соттаде хьай дегіа гіах,
диткьа гажаргаш!

Халхаяла, гіарагіур, —
гіарах гур... гіанахьа гур!
Халхаяла, гіарагіур, —
тхона хіанз сомагіа гур!

Діабахійта хьай ши ткьам!
Гіарс-вай! Варс-вай!
Бе Іа тха дегашта тоам!
Варс-вай! Гіарс-вай!

ЧКЪАЪРИИДУАРГ

Чкьаърийдуарг, чкьаърийдуарг,
Іажагіа зіок, кера кьамарг,
цхьан кога тіа латта пелхьинг,
алал, льацабий Іа пхандарг?

Чабе хетт хьога — Іа чабакх
ляцабий!
Маже хетт хьога — Іа можол
бнаьбий!

Фу деш латт хьо тіаккха хи чу,
тхьайсача мо? Тхоца лувча!
Хьайола укхиза! Оаха
Іоморгьа хьо чкьаърий даха.

ЖАЛКЪОРГАШ

— Жалкьоргаш, алал,
дувцал, жалкьоргаш,
біенаш мичад шун,
мичай кіоригаш?

— Тха біенаш — кьоргаш, —
йистхул жалкьоргаш, —
цар чу ягіа тха
дошо кіоригаш.

БОВ

Буслеларг, бусіехарг,
бов,
дійнахьа хьа ши біарг
бов,
бийсанна хьа ши біарг
боаг.

гу хьона массе кьорг,
клоаг,
гу хьона массе гув,
боарз,
дахка ла снха був,
лоац
едда йода пхьагнлг,
эп, —
бийсанна хьа ши бIарг
леп,
дийнахьа хьа ши бIарг
бов,
буследарг, бусIехарг,

ЧКЪАЙГ

Лай тIа ягIа
аьла чкъайг.
Лу аз цунна
маькха чIорг.

Додаду цо
маькха чIорг.
Тха тховна тIа
ях из чкъайг.

Тунгилг йолча
йIайха хул.
Цунна юххе
йиже улл

Иан бийсашка
аьла чкъайг.
Мерза дуь цо
маькха чIорг.

ХЪАРГА

Хъара гIо хьо, хъаргIа,
хъара гIо хьо, хъаргIа,
хъажкIаш ахьа вайна,
мукха а ахьа вайна...
Хъоарах маькх аз ергья,
жуврах сискал ергья,
маькх сайна юаргья,
сискал хьона лургья.

КХОКХА

БIена чу яхаш
цхьа кIориг я.
Из кIориг кхоабаш
цхьа кхокха ба.

Кхокха, керá хьо
кара ма гIолахь —
цхьаь юсаргья
хьа кIориг тIаккха.

ЗІОКЪЕТАРГ

- Тіах-тіох! Тіах-тіох! Тіа-тіох!
- Малав хьунагІа фата еттар?
- Со я, хенахзіокъеттарг.
- Сенах яь я хьа зіокілг?
- Чонах яь я са зіокілг.
- Сенна яь я хьа зіокілг?
- Гавнах лата нацилг, пІанилг
сззабаь хьабаккха...
- Тіаккха? ДІахо?
- Илли ала, йнш лакха.

ХЪАЗИЛГ

- Хьо мича дода, моажа хьазилг?
- Со даъра дода баьццарча боса.
- Баьццарча боса фу да, хьазилг?
- Баьццарча боса бай ба, кіаьнкилг.
- Баьццарча баь тіа фу да, хьазилг?
- Баьццарча баь тіа зиза да, кіаьнкилг.
- Из зиза долча вига со, хьазилг?
- Хьадá хьай кулг!

ТУШОЛИ КУКАЛИ

- Ку-кук! — кукал ек.
- Ку-пу-пук! — тушол.
- Лоам тіара хьийда
доагІа хи тоатол.

- Тоатола чу лувч
модж йола можол.
- Ку-кук! — кукал ек.
- Ку-пу-пук! — тушол.

КУКАЛ-БЕКАРГ

- Кукал, кукал,
ва Кукале кукал, —
бекарг-бетта
ког берзана
маьре уха пускал, —
кер кхета хьа мархІа! —
ай, хьона-м
цхьаь мара
маьчи а мича ювх!..
- Ку-кук! Ку-кук! —
Сиха я со, кіаьнк! —
бекарг ювхь.

СЕЛАСАТ

- Ахкан листа хьу я,
массанахьа Ін латт.
- Фий хьо, я? Фий хьо, я? —
яхаш, кхайк селасат.

Ще зіокілг гу сона,
хьахоз йнткьига оаз.

Цѣра ала санна,
дугара ба цун бос.

— Саг ва со, саг ва со, —
жоп лу аз. Сатем отт.
Бѣрга а вайя со,
цѣра алиг хьалготт.

Дѣдода, мух санна,
пѣаскарг мо, кѣайладоал,
тѣхьа кхайке сона:
— Фий хьо, я? — сога оал.

ЛЕКЪ

Зѣкьеттарго стт ший фата,
чкѣордо чѣондаргах Іад хьекх.
— Хѣаѣта-вѣта воти вита, —
яхаш, ягѣ ерста лекъ.

Комараш йоахаш доахк бераш,
Дали дѣза яьннай кхизг.
Гораша кѣоахкаяьй говраш,
Іасилгашта енай бѣизг.

Хьахоз бульдозера тата,
цѣнбеш йоалл из лоаман никъ.
— Хѣаѣта-вѣта воти вита, —
яхаш, сапац боса лекъ.

БОРГИЛГ

Моажа боргилг Іех,
карта тѣа а хайна.
Боргилго малх бех
вайна массапена.

— Кукаре-ку-у! —
кхайк цун зовне зѣкилг.
Кхавна комарг мо,
цѣиеннай цун чѣугилг.

Чѣугилг — цѣра тов,
чѣугилг — маьлха дѣкѣилг.
цунга хоза тов, —
я из маьлхаазилг.

СОЛСАКХОКХА

Бѣоагѣ тѣхьа
буташ бѣоагѣ,
боагѣ кхокха,
гѣтта боагѣ.

— Іел кхуо —
Сеска Солса!
— Іел кхуо —
Сеска Солса!

Дошо хьоасилг
хьерч цун фозртах.
Дото оасилг
боалл цун ткъамах.

— Иел кхуо —
Сеска Солса!
— Иел кхуо —
Сеска Солса!

Малх мо, маьлха
я цун кхалкхилг.
Мух мо, маьлхара
да цун кхайкар.

Вала кхó вар
Сеска Солса!
Ваха тоам бар
Сеска Солса!

КЪАЖКЪАЙГ

Къайг, къайг,
къажкъайг,

къажа, къажа,
елакъажа,

елакъажа,
бIарахъажа,

бIарахъажа,
лаьтта Юхъажа,

лаьтта Юхъажа,
цIийле,

цIийле,
кIайле,

кIайле,
елале,

елале,
екале,

екале,
дош дá,

дош дá,
сона,

йоагIаргъя,
аьнна,

мIарех е мергIагех
кIюд детташ санна!

Боргіал-торгіал,
 тха це члугал,
 кура салте,
 сонта инарал!
 Цхъаъ,
     шиъ,
         кхоъ, —
 айбий ког баккха, —
 динь,
     пхинь,
         ялх, —
 лавттах ткъам хъакха!
 Кхоссале,
 глатта,
 карта тІа
 отта,
 хъокха тІа
 хá!
     Хъе
         цхъан
             жужакá
 езалга хá!
 — Къур-къур, къур-къур,
 гІуркх-гІуркх, гІуркх-гІуркх!
 — Кукаре,
         кукаре,
             кукаре,
                 кукаре
 Кук!

— Чагарг, мича дода хъо?
 — Мергилг да дода.
 — Мергилг сениа дахъ Іа?
 — Бена чу дилла.
 — Би сениа бу Іа?
 — Фуаш чудахка.
 — Фуаш сениа деза хъона?
 — КІоригаш яха.
 — КІоригаш сениа йоах Іа?
 — Ма Іовдала ва хъо, кІаьнк!

ГІАЖИ ГІУРГІАЖИ

Морхаш — боамбе аргІаш.
 ГІетта йода гІургІаж.
 Мича йода гІургІаж?

Морхаш — боамбе аргІаш.
 ГІетта яхар гІургІаж.
 Сенга яхар гІургІаж?

Морхаш — боамбе аргІаш.
 Ани, мичай вай гІаж?
 Мичай, ани, вай гІаж?

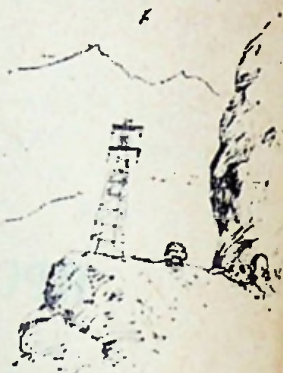
Морхаш — боамбе аргІаш.
 ГІетта йодар вай гІаж.
 ГІетта яхар вай гІаж.

ГІАЖИЛГАШ

Гі́ажилгаш, гі́ажилгаш,
це когилгаш, кі́ай ціогилгаш,
це зіокилгаш, кі́ай боккхаргаш,
шо ма аха шовдан керте,
шо ма лувча шовдан керте,
шовдан керте цхьогн ух,
шовдан керте цхьогн дах.

Гі́ажилгаш, гі́ажилгаш,
це когилгаш, кі́ай кі́ужилгаш
дутаргда шух цхьогне йишас.
Гі́ажилгаш, гі́ажилгаш,
це зіокилгаш, кі́ай бедаргаш
ютаргья шух цхьогне вошас.

ПРОЗА

ПХЬЕГА ТІА

(Дувцар)

Спирда хьалкхийтгача малхо кьоагадаь денача Іана дийнахьа пхьегла тіа вшагагкхийтар ши саг. ХІара денна вшаши гуш болча наха хаттара меттел оалаш дола ши-кхо дош аьнна даьлча, телебеш, ший бе баьла лай мажарг дІа а кхесса, хьатІавеначоа дувца волаве-лар кІал латташ хиннар:

— Хьо тешаргвий хац сона... ВорхІ-бархІ шу хьалха бІаьстан дийнахьа Сибарегла, ихьан дала хІалакьяьча станцера Іоьара а ваьнна, машиннакья юккье гІолла, бе йоаллаш чемодан а йолаш, Іоводар со. Сай цу хана йиш йохар дІадувца воле-м, сона хац хьона, из ма-лагІча дешашица дІадувцаргда. Ниш йохар-м дувца а дезацар. Эзараш километраш цІенна гаьна, довзаша дезаши гонахьа доацаш са доалла дегІ, кІса доацача ахчан кепиг — иштта дар сона тІакхьяча хьал...

Со духхьашха договорох ваха шу дар из. Арме а ва-хале, сайца шоферал дешаш хиннача цхьан йовсаргацз вахавар со. Навсар-Керте ва из вахаш.

Иъ тайпа дика болх гІалгІачо баь а бац, цигарба-ца сапна дика хьакимаш сона цхьаннахьа а байна-ца уж са чоагІа хьаьший ба», — йоахар цо тхо цІа-ара арадовлале. «Аз хьая аьлча, шоашта тІера коч-а а яккха, из сона хьалургйолаш ва-кх цигара пред-статель», — оалар цо. Массаза вайнаха дувцаш дола дьоргаш дар-кх.

Балха Іокхьяча бутт балале хайра сона цо мел бий-араш оапаш болга. Е цун хьаьший а бацар цига, кьа-кьяша вохкаваь лийнна цхьа бульдозерист мара, е цхьа а бацар хайра пайдана хургболаш. Цхьа хьакхарч-кьякха, йохкаенна база яр тоае сзаш хиннар. Цу ба-ан кийле а тхов а хувца безаш дар тхо.

Болх бе безаш хиннар сон са новкьоста ши пошен-ер. Сатоссаш хьалгІовт хьо. Сарралица, нагахьа мара кьяга са ца лойиьташ, болх бу. Хьальюаш лерттІа Іама яц. Базе, вохавеш, йоагІаш хьакхарчаша дийт-на кхона хьаж а я. ХІаьта са новкьост, бригадир ва-р, яхаш, балхах кулг дІа ца тохаш, машен дІа-юха хеккаш лелаш ва.

ЧоагІа раьза вацар со цо леладеш хинначоа. Е, бакъ-ар аьлча, бокьонца цо фу леладу сона хацар, «строй-материал я вода со», «бухгалтере вода со», «аванс-материал я вода со», — яхаш, из дІаухалга мара. Хала са-меттар аз цунна. Ахча эшаш Іовена а хилча, цІавахача балха отта моттиг йоацаш а хилча, укхунца айхьаза а ца воалаш сатохаргда-кх аз, аьле, хетар сона. Сай доа-чача хьакьяьлаца сона моттар, раьза воацаш лела со-Іаргавайча, ше харц волга кхетадаь, из тоалургволаш-анна. Бакьда, цох хІама хургдолаш дацар. Ха дІа-чел йода, дукхагІа керта тіа ха гІертачоа тара вар са новкьост. Сарралица цхьаннахьа машен хеккаш а лий-ле, саррахьа тхо болх беш долча вай хьа а этте, цо оалар:

— Ер ба оаш тахан баь болх? Сегодня, ребята, вы и на чай не заработали.

Аз духьала хІама алацар. Сабаре ала сонд ховрг а дацар, хІаьта чоагІа аьлча кийча хургдолаш дов а-а. «Машара тІехь кьаьстача бакьяхьа ва-кх со укх

сагацара», — уйла йора аз. Цу бетта доаглаш хиннавар хванйцача, нахах эхь хете а, цаваха лаьрхла лелаш вар со. Из йовсарг хьаким санина делаш, айса цуине хьалхара болх беш, сай деглаш сайна эхь хетар сона. Цуина чуэтта латтачул, дикагла хургдавар сагла деха арнаваьлча. Къовсавелча, се котварвоанилга ховра сона. Аз тхьовра ма аьларий — кхо воша вар уж. Цаг са новкъостал воккхагла вар, вож зламагла вар. Бакъда зламаглавар а армера цакхаьча шу долаш зламаглавар.

Дукхагла са новкъоста ший буболар из бахьан вар дар. Цагла долаш цаккха а ше сол тлех хетийташ дола хлама гучадалийтаданар цо тхо цхьана мел делаш. Бакъда, машарца дладерзаргдолаш хиланзар тха гиллакх. Цхьан йурра меттара хьа ца глотташ духха гайнавар со. Тха бригадир а метта хиннавар. Цул хьалхарча бусса цхьаннахьа къаракъ молаш а ваьгла, дикка ха яхача хана мара чувенаванар из.

Со могаш вацар цу йурра. Тхо хинна моттиг, маь бутт юкье кхаьчабал а, ара вайцига санина йтайхьа йоацаш яр. Шелал кхийттаяр сох. Дегг глажамаш ийитача санина влшкадаха дар. Корта лазар. Цудухьа тоьала ха яр сома а ваьнна, хьаглатта доал хеташ со ула. Са новкъост а вар дехьарча цагла уллаш. Ший цлен юкьера нафараш ийила яр. Дехьа чу маьнги цюьозаш хеза, аз бларгаш хьалекхача, бригадир метта уреховш бларгавайра сона. Корта млараш а хьекхаш, мерех шок а еташ, во бат эза ваьглаш цхьа ха яьккхар цо. Цаккха хьал а глетта, хачи тла а ца ювхаш, со улача цагла ючувера из.

Бларгаш юха а длакьайлар аз. Истола тла латта кружка хьа а ийна, ведара чура хиймелар са бригадира. Цаккха со уллачхьа хьатлавийрзар.

— Ер фу деш улл делкъе хилча а, каче барч? — аьлар цо ше-шийца озлаш санина, шорттига. Хетаргадари цуина, со тхьайса улл.

Сайна хазац моттнийташ, сайх цо аьннар теркал ца деш, уллача ийира со.

— Э, парень! — сона тлера юврагла длаозабир са новкъоста. — Хьаьлглаттал! Ты что, прыжки перебирать едз приехал? Нахаца ийисса ахча длаийдергдолаш хье гена хилча, болх а хьабе беца. Асланар балха длабаши сахьат хург ма дий.

«Хла-а, хлапз «парень» яхача а гчулакх даьннадале, штара тоалуш латт хьона», — хетаделар сона сай даьнь.

— Зламага, — аьлар аз. — Из «парень» яха дош ийна дутаргда ла. Хьай вежарашта ла телаш йола маьнда со волча моттиге чакхьяргьяш хьа. Кулгаш са аргла тлера дла а даха, тлачувахаш сона къамаьл а де! Со тахан могаш воацаш ва...

— Хьо-м могаши, даьра вар, симулянт! Хьай болх бе зам боацандаь ула-кх. Дукха ха я аз хьо зув. Цхьан змана раьза воацаш дел хьо. Хьона хьалхара болх саг укхза вац. Хье болх бергболаш пале, сиха аьлглатта, пене — скатертью дорожка, хьай хьашт аьлча яхийта мукъа ва хьо. Сона укхза эшаш яц ири буьаргаш! — юха а юврагла озабир цо.

Цо хьаухийташ дола кулг хьа а лаьца, из юхакхосса инавар со. Бакъда (эглаз цюьаргла вахавар со, иштта хьа лаьрхла а хиннаванар), цун кулг бе а доаллаш, малостабаь болаш бола са бий цуина батах кхийтар. Эзал тлехнашкхьа а долаш латташ глатташ дола тлехнаметашине а, хий чудола ведар тлатташ дола тлехна хьа хинна длаьха гланд а дожадеш, арквала юкхийтар а цленъюккье. Хетаргахьа, ийнах юхюкхавала кхийтаданар цун, пхьарч а увиш, меттара глаттанза волча на из юха тлакхетача хана. Цу тлара со хьачу а тена а, клавеллар цо. Бакъда, ийна цюьаргла хиларах, цхьан гайпара лакхе а ваьнна, из клаволла аьттув хьар са. Батах шозза-кхозза бий теха, деналах вохавар тлехьаргла, цу ий тла корта юбийттар аз цун. Тлаьха цхьан кулгача къамаргаш а лаьца, «сабарде, тоьаргда хьона, длахеца со», — яхаш, цо дехар дешше а, батах тлоара дийттар. Се клавьвелча, длахийцар аз аз.

«Есташ латта ший бат кхы согахьа хьа ца хьожаш,

ура а иккха аравсар из. Вежарашкара оарц деха дар.

Уж болх беш боакха моттиг удаш ихъан итт миноа ваха везаш яр. Оарц сона тлакхачале ткъо миноа та а яргъяр. Сикха сай йола хлама чемодана чу а кхеса са, араваьлар со, шавоаха аьнна. Сай новкъост рий а болабеш юакхавъчача-м, сай нихъ доакхаргиде да дика ховра сона.

Новкъа воалашше а, дукха ха йоацнаш вайзеш цхъан гъакхечо машинаца юрта Ючувигар со. Цигар автобусаца райцентре вахар, Кавказе хъайоагъача да тлаха дага волаш.

Машинакъа вокзале хъа ма кхавъча а, билет докхача кассаи йолча чувахар со. Ахча хъалдакх дагахъа киса со кхайдача, пиджака чурча киса хини влшакдекхаш дола тлоарска бохча доацаш дар. Шеш дола киса калтладаккхар аз бохча лохаш. Чемодан чу мел хинна хлама ара а кхесса, чухъажар со. Бох доацаш дар. Цу чу даьалача итт тумал совгъа са да лахъа кепи а дацар. Ахча дайна хиларах бокъонца тийша вьълча, геттара а йиш ехар са. Паччахъа хъа еш хиннача баьде-ше бос болча кирпшках дестар вокзала цлен гонахъа го боахаш ихъа сахъат даькхаш аз. Эггара хъалха договорих ваха дагадехача сагата хъаволаьнна, тхоай бригадирара а, цу станце начале никага а кхаччалца брасанена даьна бийхка се вьълча дагадехар сона: вайнахъа саг хургвацар-теи ухъ вокзале, ераш боацаш моттиг ма иш. Цох а хлама хилар зар. Цу зламгача станце, дахача кира а со воацаш вайнахъа саг хиннавале тамаш яр. Сайца дов долце новкъостага, цига юаваха, хъа а еттийта, цунгара да ча ца дийхача, де хлама долаш вацар со.

Хлаьта из, къемата шу далца цигара шавоагъар воацаш со висача а, аз дергдоацар дар. Айс а леладер бокъонца эгъор долга ховшише а, «гъаш гъоргва-кх с укхазара шав», — аьнна, сай дагахъа чоагъо а яь, са чемодан бе а елла, машинакъа юккье гъолла юволаь велар со. Сай новкъоста каст-каста даьна а буллаш водаш, дикка гаьनावьлар со. Шпалаш тла гъолла во-

а хилча, ког хъарцахъа ловзаргбоацаш нийсса калт секха ма дезий бларгаш. Иштта бларгаш Юлекхаш бларгаш, шавъхъа, ихъан хъоарчама тлех айса ког лай-на санна хетаделар сона. Со юхавийрзача, Юежа ахча пачка уллар лаьтта. Чемодан бера Ю а хийца, а пачка уллар лаьтта. Сайна гуш дола сурт бакъ ца бларгаш хьокхадир аз, сайна гуш дола сурт бакъ ца бларгаш. Бакъ дар. Шин релъса юккье уллаш хиннар, ко йоацаш, ахча дар. Хетаргахъа, цу хана са бат бларгаяйначоь, дакхессача а миллион-м хлаьта а ко-даьд цуинна, аьнна, моттаргдар. Селлара гъадвахар

Плакхийтта хъайицар аз ахчан пачка. Банке каьхата шашца хъоарчадаьча тайнара, кхо сомаш долаш, аз итт тума аьча дар из. Селлара дага доацаш ка-къавъчача ахчано тувлаваь, кхы айса леладечун уйла еш, длахо водар со. Итт гъа баккхале цхъавъкха ахчан пачка корайицар сона. Пхи сомаш долаш, шовэктен тума дар из. «Аь! Ер ма тамаш я!» — яхаш, дла-водар со, бе доьалача ахчанна Юблара а хъежаш. Ийитта гъа кхы ма баьккхавъцар аз, блаь туман хъоарчам сона корайоагъача хана! «Са даьсара, ухъ нов-ца-м кхы а пхи-ялх блаь уллаш хила деза!» — уйла ахчан са керта чу. Навкъа тла а навкъа йнстанца а хъар локхаш, сихача боларца длахо волавелар со. Со и даьна Юваьван, ихийитта гъа баьккхача хана, ши мен пхи сомаш долаш цали, пхи тумаш долаш цхъав-ден, итт туман каьхаташ чудоакхаш кхоалагъаряи — ко пачка ахча цхъана уллаш сона кора-м ца яре. Са хача навкъага а хъежа, дала байта цхъа аьттув хург-ар-кх из.

Саг тлакхачар кхераш, сиха чемодан хъайицар аз. Саг чемодана чу а делла...

— Из-м барайтта блаь тума совгъа ахча ма хинна-рай, — дагахъа шийна улув латтачоь корадаь хинна-ча дагардаь а вайнна, юкъенккхар ладувгъаш хин-нар. Шав мукъагъа кхавъарий хъа из? — хьаттар цо.
— Даьра кхачанзар! Цу моттиге ма кхавъча а, сий-ара со сома а вайнна, дисар-кх! — жоп делар дувцаш ийначоь.

НАКЪАХОН

(Дувцар)

Цхъанне иийлхо снгарча Ючувкхувса лайчоалнаш ма-
шина хвалхашкарча кизга тла хьатластталора. Ди сай-
ренгахьа ластарах глор лозаеннача повкьа гюлла ера-
ша эккхдаь цогал саниа йодар такси. Цу тла, тлехьаш-
карча гланда тла, мена а йолаш, ни йовсар яглар.

Цхьа кшира хьалха базара коара йодаь, яйна дла-
яйна машина цу шинне кулгий болх бар. Кхьича обла-
сте баха из ехка а ехка, цох хьаденнар цигача ресто-
ранашкен глалгай студенташ бахача общежитешкен
мийннача къаракъах хьалтесса а баьина, селхан шоаи-
ца хиннача кхоалагича повкьоста фусаме кхьачабару
уж. Сийсара ах бийса яллалца а тахан делкъа хана
денз сарралца а цига молаш а баьгича, хланз Назран-
юха хьачубоагичаш бар уж.

Юрта арабовладе таксе чу баьгичарна гавнаро зе-
велар навкьа йисте латта воккха сар. Машина ший-
на гаргагорташше а шийгара йаса дехьарча бе а елла-
кулг хьалхашка а тесса, ни иелг йолостабир цо.

— Соцаел вай машин! Тлаходергда вай ер къаден-
на злар. Укх шийлача ара дусе, дохьадар кхерам ба-
ер. Хлаьта укхо вайна къаьнара хабар лавьла, никъ-
лоаибе а мер, — такси лехкачунга йистхилар има-
доадеш клалара членг хьа а яглар, тлоарека куртка а
ювхаш волча цхъанне. Йистхилар снха дар цун. Дла-
юха хьар а дар хи тла йорт кхухьача мозан дар саниа
писа.

Машен соцаше а ни! иийлар воккхача саго.
— Назране водий хьо? — хьаттар цо лехкаш вол-
чунга. Вож йист а хилале, тлоарека хлама ювхачо
эккхийта аьлар:

— Чуха хьо, воккха сар! Базар тла бигача цлеча лат-
та саниа никъ хиннаб хьа тахан.

Уж дешаш аьннар возгавеш, цунга йистхила дагахьа
волаш, эглазне цацкъамааш а соттадаь тлехьашкахьа
багичаргахьа юхьежар машена чу хьачухьежаш латта
воккха сар. Бакьда, лоаица курткаш а ювхаш, кортош
тла хлама а йоцааш вагича шиннех хьаесталу къара-

ца хьаж хоелча, кхетадир цо гулакх. Дог кхардаш
навкьа царна блара а хьежа, сирача элтарох яь лакха
ий тулла корта юберза а баь, лехкаш волчунна улув
бахухайра из. Машина йолаелар. Шийгара йаса шин
дога юкье данийе а яь, дизача теннача дегла тла тла-
елла ювхача цленача кетара чухьарча кисара сулхьаш
а дььха, дььла ни яккха хайра воккха сар. Ма-
шена гланда тла сонто юхаркьала а ваха, сулкъа бу-
илг цхьацца хьа а къоастабеш бордаш хьедора цо,
ларгаш дувшадаь, цхьаккха хлама теркал а ца деш.
Селлара кура кеп йола керда пассажир снгалара ю-
вехьача саниа цецбаьнна, цуина бларахьежаш цхьа
юкь яккхар тлехьашка вагича шинне. «Хьажакх укхун-
ар», — яхаш саниа, ца вазаш воккхача сагагахьа корта
лостабеш ший повкьостага бла-са йир тлоарека курт-
костабеш. Цул тлехьагича воккха сар вагичахьа хьал-
лашка дла а вижа, из зе волавелар цхьа йовдала ве-
ла а къежаш. Иштта ваглар цхьа ха яккха повкьоста
ерге вахар тлоарека куртка ювхар.

— Хьажал, мел кура ва- воккха сар, — аьлар цо
— Геттара доккха хьажьтал а денал а долаш, на-
де ювнча денз ламазаш а деш хьавена сар ва, аьнна,
оттаргда хьона. Цхьай хана навкьа бун чу яхаш лийн-
ийонсар хургьга, юххера а длатехкача. Хланз овлаь а
аьла а хиннав уккох, къаьнна бодж!

Маларах мотт безбениа мекьо дар цун къамаьл. Из
аьмаьл воккхача сагах деш хиннар ше вар пхийтта
а даланза йолча хана денз йовсарий никъ хьатлань-
а. Пхи-ялх шу хьалха базарашка киса кхувдаши,
поездаш тлара контейнераш йохаешни волавениначара,
ланз машиннаш удаеча кхьачавар из.

Хьавьнала къхьегаш бахача нахах йовдала вараш
воархлар цо. Лархича бахьан а дар. Законо хьекхача та-
вилгах тлех а баьнна, кийчча уллаш дар хьазца хьаб-
хьал а доцааш, хлара денна а болх бора цар. Цу вараша
массехк шера блогора а ухаш къахьнийге эцаш йола ма-
шина ер морг болчарнен укхуннен тоьцар цхьан-шин
аиранна къаракъ мала мара. Шооза набахта хила

кхийнадар тлоарска куртка ювхачуи. Цига нийсьенна халбатен боад ца лаьрхIача, деррига сийрдача сактер-
дамах диза ловзар дар цун вахар.

Бакъда, хьаьналча нахах массанех а лархIацар цо
вараш. Вараш дар хIама яккха хьаькъл дIа ца кхоа-
чараш. Из цхьа тайпа дар. ШоллагIа тайпа дар пхьа-
галаш. Уж хIама яккха хьаькъл дIа а кхоачаш, ам-
ма хьаькъл дIакхоаче а, из хьаяккха денал доацараш
бар. Хьалхашка таксе чу вьагIа воккха саг пхьагалаш-
та тара вацар. Бакъда, вир из долгах шеко яцар.
«Долче, — моттар менна ягIаца йовсара, — цун иштта
кура хила бокъо яц. Ший моттиг дайовзнийта еза цуниза».

Ший новкъоста юха а лерге вахар тлоарска хIама
ювхар.

— Кхоставергва аз из, — аьлар цо воккхача сагага-
хьа корта а оагабаь.

— Даваккха, вита, — кулг лостадир воккхо. Набара
тар етталуш вагIар из.

— АшхIада биллахIи вутаргвац! Из кхеравелча миш-
та хул ца хьажача Iелургвац со!

Воккха саг вагIаца гIанда тIа дIатIа а вижа, йистхи-
лар тлоарска куртка ювхар:

— Воти, цхьа хIама дувцал вайна, никъ лоацбел
вайна.

Вокхо вIалла теркал а динзар йовсаро аьннар. Хьал-
ха мо бIаргаш дIа а дувшадаь, даьла цIи йоахаш бор-
дш хьедора цо.

— Хьога лув со-м, воккха саг, — баламах хIама Iет-
тар йовсаро.

— Фу ях Iа? — корта юха а ца берзабеш, кхьметтел
бIаргаш а хьа ца деллаш, хьаттар воккхача саго.

— Никъ лоацбел вайна, ях. Къаьнара хабар дувцал
вайна, — юха а Iовдала велакъежар тлоарска куртка
ювхар.

— Са дац никъ лоацбе дувца хIама. Аз хIамаш ле-
ладаьдац. Сай далла гIулакх а деш шорттига дIавь-
хав, — аьлар воккхача саго. ТIаккха юха а сулхьаш
даха волавелар. Менна багIачарицара цхьаьккха а гIу-
лакх шийна хьашт доацIага хьахайтар цо.

— ХIа-а, — велавелар вож, — цхьаьккха а хIама ца
садаеш-м даьра вацар хьо, воти. Иаьха бун чура ко-
дмаш а кхихьаяц Iа?

Цу хаттара а жон даланзар воккхача саго. Алхха
акьнстагахьа цIимхара хьахьежар из. Вокхо кхета-
дир воккха саг садетташ вагIага. Амма йовсар а яцар
е яхачоа тIера яла лаьрхIа.

— ТIаккха илли алац вайна, воти, иллеш мукъагIа
ой хьона? — аьнна, воккхача сага букъах мIишка а
етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

етта, аркъал а ваха Iохайра из. Ший когашта юкье

Поарх! яшна латташ ба шуи ценой тхов.
Шуи коа тла хьайбасх — пхьа кьора бов.
Тлакха сел кура хланав хьо, ва Сейта Махьтамарза?
Са повкьа хлана вуыл хьо, ва Сейса Махьтамарза?

Хьафта цу кьамаьла шек воацача зламгача саго жол-
лора:

«Готила юкьера дьи баккха ца хилча,
Мархлара ховха нускал даьккха на хилча,
Со кура хила йиш йолаш ва, ва Савьбе Мадинаг.
Со хьа повкьа вувргволаш ва, ва Савьбе Мадинаг!»

— Клант хиннавий тха да? — хьаттар воккхача саго
ше йиш лакха воаллаше а.

— Владхлний хиннав-кх, воти! Иштта дика йиш ло-
кхаш волэш хьо а ма ва клант, — елелар шоллагйола
йовсар. — Са повкьоста а ма аьлариний ла, хланз сонна
а адал цхьа илли.

— Хьоней?! Хьона а Кьорланора аргда! — геттара
шоакь еча саниа хьайзар воккха саг. — Кхушй йоагла-
ча тлехьенна ха деза дайй иллеш а, нар гулакхаш
а, — аьнна, таксистагахьа листа пашкьам доала бларг
а толабав, пхьаькха йиш лакхар цо. Из глайглане йиш
ар. Повкьа додача, йоачан тла а теха, кхы дладаха ца
могаш навкьа юккье дежача лозман лавьчх даьккха
дар из илли.

— Ше чакхваьлча, тлехьашкахьа юхавийрзар воккха
саг. — Кхы ала дезий? — хьаттар цо.

— А! Кхы дезац. Дала маьле яздергда хьона, воти,
тахан ла тха мукьадаьккха са, — аьлар тлоарска курт-
ка ювчачо.

— Иштта кьонахий да-кх тхо, воти, — аьлар шолла-
гичо, сонто бат оаглора а яхийта, — ер дусе дуаш ле-
лаш да-кх тхо. Тахан хьоца нийсденнад — хьоца са-
кьийрдад, кхоана кхычуца нийслургда — кхычуца
сакьбердаргда. Хьафта шоана фу дайнад? Ахккана
оасара а доахкаш, ланна йишташ йолча глолла чууха уж
сискала бедаш а дуаш длалийнинад шо, ловзарга нийе-

делча, цаховш а йолах балам хьокхабалийта а йиш
йоацаш.

— Давра бакь-м лув хьо, зламсаг. Бакьлувчунга ала
хлама ма дац са. Укхаза аьттув болча моттиге длаюс-
тара яккхал ла вай машен, — аьнна такси леккаш ва-
гачунина длатлавийрзар воккха саг.

— Ай, воти, Назране длавоаглаш ва яхаш вацар
хьо? — хьаттар тлехьашка ваглача цхьанне.

— Ва. Цхьа клеззига гулакх дар са, — повкьара
юстарьявшача машена тлара юваьлар воккха саг. Ше
аравоалашше а, тлоарска куртка ювхаш йола йовсар
яглача оаглорахьара ний йийлар воккхача саго. Ара
бавьдьяларач нисткьа мара йолга ховрглоацаш, ший бе
йоалла тепча машина чу хьачухьекхар цо:

— Хьаарайовла, мерий кьоандалаш! Аз иллеш даь-
хад, шо халхадувларгда. Длахо сакьбердаш да вай! —
цогла тхар цо.

Безам боацаш шоайла влани блара а хьежа, воккха-
ча саго бераш бегаш боацилга кхетадаьчул тлехьагла,
машина чура юваьлар тлехьашка ваьгла шигь.

— Шоан шигь дикагла гургволаш лампаш йоагача
длахьалхашка а дайле, халхара блал баккхал снхха!
Жи! Жи! — тлачайхар воккха саг ши йовсар кулгана
мьалхашкахьа дла а тегташ. Безам боацаш го баха
волавелар вож шигь. Тепча киса а елла, тлоараш дег-
та эттар воккха саг.

— Ма мела хьувз шо! Човхав! Хьовзае! — аьле,
мухь а тохаш юкь-юкье «лайт-лайт» оалаш, халха-
ваьккхар цо ший ши повкьост. Машина чура ара а
ваьнина хьатлавера таксист а. Цо а тлоараш доладир.
Юхьашна дукха дог доацаш го боахаш хинна халхар-
хой, геттара коач а бенна, шоашта а из гулакх хоа а
хийтта кога бухьара лий-лхар. Ловзар эттара дикьден-
над аьнна хетача хинна, кисара хьал а якккха, ура-
гла шозза тепча кхессар воккхача саго.

— Баркал, кагий нах, — аьлар цо пхе-ялх минота
ший йовсарга халхар а дайта. — Галаьмате аллал сакь-
кьийрдар аз шуца тахан. Тлехьагла шоай сакьберда бе-
зам хуле, со Назране завода юххе вах шоана, хьа-

доагларда шо. Хъагта хъанз тхо шиъ, — таксистагахъа
дъахъажар воккха сар, — оаш бехк ца боаккхаре, дла-
гторгдар. Говш да тхо чоагта. Оаш шоай ловзар пар-
гтагта длахо.

Машина чу хайшар таксисти воккха сарн.

— Длаяхийта та машин, къаьнк, — такси лехкаш
волчунга йистхилар воккха сар. — Чоагта дорха баьн-
наб нах шоайла. Хъалха безаме а, шоайла тгера а
бар, — тлатехар цо глаглане.

Ара бокъонца баьдъеннаяр. Цъанне сигалара Ю-
чукхува лайчоаллаш машина хъалхарча кизга тла хъа-
гтаетталора. Горабаьча новкъа глолла эраша эккха-
даь цогал санна йодар такси. Таксе чу, хъалхарча глан-
да тла сирача элтар лакха кий а туллаш воккха сар
ваглар. Шин кога юкъе ласа длаийе а яь, бе доакха-
ча сулхъаех ихъаца бурилг хъакъеста а еш, шорттига
бордаш а хъедеш, даьла цин йоахар цо.

ДЕМОКРАТ

(Дувцар)

Беа длабаха мо бийкар школен ий чура гургал.
Шерра ний йийла, ворхларгича классе чуволавелар ди-
ректор — шерашца киталгахъа вахар бахъан долаш
доккхагта долча бераша Хумлар аьнна, цин длаяхий-
та, лохо, ханна нийсвенна сар. Чу сахъате йийкар клас-
се яьлла глар. Истолаш тла глолла мелача чоаболлах
удаь хинна ши къаьнк, сиха лохе юкхосавенна, кхы-
ча берий бовкъашта тисхъашка къайлаваьлар. Доккха-
ча глудакхах воаллаш санна, юх клокха а енна, ихъан
ийлига кертах книжка детташ ваьла верста къаьнк,
чайтонг мо теркаш, ший истолагахъа хыйдар. Оагтора-
даьнна пенаца улла Лермонтова сурт нийсдир цъанне.
Цун клад язбаь латтар сийлахъча поэта цъа мугл:

Как жизнь скучна, когда боренья нет!

Истолашта уллуь мугларех сиха длаайтта хинна бе-
раш юховшийтар директора Чухъа хиннача ксгарах

бехк баккхазар цо сагах. Шийна глехъа классе чуванн-
а къаьда юхъ йола, хъанз а типографера хъаж длая-
хъанза дола университетта диплом кнес доалла зламига
дла шийна хъауллуь а оттаваь, директора аьлар:

— Ер шоана вена керда хьехархо ва. Университет
къаькха ва ер. Укхо шоана наьна литературен наьна
мотти хьехаргба. Кураз Керимович я укхун цин.

Ший готта бларгаш кхы а влшка а эза, кирденна
задуьгташ долча берашта тлаглолла дла-юха хъажар
директор:

— Ер мала сар ва (кортош ючу а локкъадь бела-
хъажар директор фу ала воалла ховш бола цъаба-
раш). Оза дезачунна дика нихъ озаргда укхо. Из къаь-
дта хъона доагташ да, Киснев, — ший лоаца пелг
глехъашкахъа вагтача къаьнкаех цъаннагахъа длаеттар
директора. Вож оагтора а хъежа велакъажар.

— Хъанз шоай болх бе! — араваьлар директор клас-
сера.

Ший истола хъалхашка латта къаьда гланд хъа а
эза, юхайра хьехархо. Классан журнал а хъа а дийла,
цо аьлар:

— Са цин директоро шоана длайовзийтай. Хъанз аз
шунъяраш хоаттаргъа.

Журнала тла хъежаш массане а цераь, хийтта чакк-
ваьла, хъалглаттар хьехархо истола хъалхашкара.
Классе глолла хъал-ю а ухаш, берашца цъана ше
бергболча баллах лаьна къамаьл дир хьехархочо:

— Со, директора ма аллара, шоана глаглгай мотти
литературен хъежаш хургва. Дешар шоана ма хула
сакъердамегта хургдолаш, оаш из дикагта кхетадергдо-
лаш, сай хур де хъожаргва со. Шоана ховш хургда, —
къамаьл длахо дора хьехархочо, — глаглгай мотт шко-
лашка тесса лелабелга а, из томабара бераш тгера доа-
цилга а. Бакъда, ший мотт ховш воаца сар, визза сар
вац, цун са чолакхдаьле хул. Цудухъ оаш из кюарга-
гта томабергболаш, сай низ длакхоачар дергда аз. Ам-
ма цъанненна а мотта дезан, — пхорагта еррига класс
хоадаеш хъалхашкахъа ягтача йилига каьхат техача
къаьнкагахъа пелг оагабир хьехархочо, — цъанненна а

мотта дезан, дешар массаза а сакъердаме хургда, айна. Дешар къахъегам ба, хала къахъегам. Къахъега а дезаргда.

Ший истологахъа хъалвайна, берашкахъа юхавиързар Кураз Керимович:

— Тхьовра директора аьлар, аз оза дезачунна нийхъ озаргда, айна. Цига гулакх дьатла ца кхачийта хьожаргда вай. Хьехархо шоана долча лазана вайта сар вац. Шо сердалонга даха, шоана дуненах кхетам бала, шух Илма а довзаш, говзалаш а ховш, шоай бокъонаш кхета а еш, ужаш йоаггларча хъаеа а ховш нах хилийта вайтав хьехархо. Оаша шоай да санна, воккхатла вола воша санна дьарла везаш сар ва из. Шо эддеца хила деза. Хъаьта со а шуца айхъаза ца вала хьожаргда.

Уйла дьаяха латташ цхъа ха яьккхар хьехархоцо.

— Со демократичин уйла йолаш сар ва, — уж дешаш олача хана маьлха кьал дьапаца Бешлоамагахъа кордах куро бьарг дьааралекхар Кураз Керимовича, — вьашин гьар а ца еш, безаме болх бергба вай, — чакхдаьккхар цо ший къамаьл.

— Тетрадаш хъа а дийде, таьрахъ дьаезде! — мел хъабе а елла улга тьа дьатлавийрзар Кураз Керимович. Хьехархо дьавезашше а, истола тьа ваьйна, цу тьа урзэгтар дешархоех на. Из вар Киснев — ворхьлаггича классера гьаьра хьалхале дьаьла бнижа бьаргаш дола кьаьнк. Сом хиларал сонгьа, тишдаларах дикка сонсиденна «Гьалгьай литература» доаллар цун бе. Доска тьа издеш воаллача Кураз Керимовича пхьукьоага чу хьожадаь, хьаллостадир цо книжка, тьехъа цьогьа а тьа:

— Дьаегта демократаш!

Цуна тьехъ-тьехъа истолоашта кьалара араллийлар фийгаш тьалекха, етта кийчъьа тенчилгаш бе йоахкача кьаьнкий кулгаш. Хьехархо волчахъа шокарч а етгаш, цхьатарра хьалдеттаделар хьажкий фийгаш. Хьехархоцо кертах, букьах дьеттаденна, ий тьа кхувсалун, классе гьолла дьа-юха дахар уж.

Сов эгьазваха кьайвенна хьавийрзар Кураз Керимо-

вич. Савкхъавина, ший фу ала деза ца хови, классе цьолла Юволавелар из. Хьехархо шийла Юннийслушшева, видеофильмашка латаш хулачар хьисане латара ел а яь. хьалхашкахъа бийнаш хьадеглар тхьовра цьогьа дийтгача истола тьа латгача кьаьнк.

— Хьатла мо кховдалахъ! Укхазарвар — Брюс Дил — цьогьа тьехар цо. Из теркал ца веш, юхегьолла цьехъавлар хьехархо.

— Мала вар из даьр? — хьаттар цо юххера а.

Кьаьнкаш вьаши бьара а хьежа, дош ца хеташ бьабелар. Ийигаш ела ца ле гьерташ, батаман лийца гьар.

— Де-е-р-р-и-га из даьр сий-до-ла Л-с-ни-и-и вар, — иш лекхар цхъанне.

Иш еха, уйла кегаенна дешархошта бьаракхьеш латташ цхъа юкь яьккхар хьехархоцо.

— Со хьавоаггаш берашта хьеха венавар, оакхарой арагомаде венавацар. Хьанз шоай хьаштлар де, — аьлар по шортнига. Цул тьехъагьа базара дийнахъа кьилара бохча дьадаьккхача сага боларца наларгахъа Юволавелар Кураз Керимович. Тьехъа шокарч, цьогьа, бьаме болаш араваьлар из классера.

Учительске дьачувахар хьехархо. Таьзета латгача сагаярш санна яр цун юхамараж. Дунсенахъа йоккха гьагьа латгар цар тьа. Доккха хьама дар цун кер чу ваьлар. Эггара сийрдагьлар, хьамсарагьлар, хийрача Маргах кьоаргга лочкьадаь, кьаьда хьесташ дьадаьр, кьатеха низах дьа а даьккха, колдала Ючу а тьа, кьаташ гьабийтгача хул сагага цу дийнахъа Истамиров Кураз Керимовичага хийттех мишот яьккхар цо. Цуна учительске вагьаш пхийттех мишот яьккхар цо. Цуна вьахазацар еррига школа кхайкаеш ворхьлаггича классе етта коталон фатен дувла цьогьарчи. Цхъа ха яьлча наларгахъа иьелг а тьа учительске чуваьлар директора вайта вола кьаьнк. Директор кхайк, аьлар цо хьехархо-цунга.

Мишколен директор аьрдагьа сар вар. Алхха шин хьа-ца дэр из кхераш сьигален лавттен. Сьигала даьлах кхера из, лавтта районох кхерар. Амма сьигале гаьна яр,

Хябта районо итт километр гаьна мара яцар. Цудухъа дина гьулакхаш тьехьаленга а тетта, тIателла лъадала болх беш вар из.

ВорхIагIа классе хиннар шедар хайнадар директора итт минот а ялале.

Даьла диканца, бераш дукха дар цун. Шейолча классашка деша багIар цун кIаьнкаш. ХIара классе шишша бIарги, лерги дар цун. Ишколе ЧП хилча, цу саьбате ший к'онгех цагI кабинете чувехар директоро. ХIаьта лодам боцаш ишколе хинна хIамаш пхьор даа Юхайшача хьадувийтар цо. Амма цу боккхача агентурни гIозаро а, бIу духьалбаьлча а, тьехьашка яргIоацача хьехархой взводо а таро лацар директора, педагоктиввай хьехархоштен юкье латтача тIем тIа котало яха. Цкьаза хьехархошкахьа боалар аьттув, тIаккха дешархоша юха а шоай бе боллар из. Кураз Керимович балха араваьннача дийнахьа денз дIалаьрIаца, бутт совгIа ха яр котало хьехархошкахьа йола.

Дий-пхи кIира хьалха топа молхах йнза, эккхийта кийчъь, ишколен ларда кIал елла чона гIумагIа хьаьчочо Къаьхармас хьаьйккхача гIоне толабьбар дешархой. ГIумагIа елла ворхIагIа классера Киснев, директора а цIагIарчара а, ше напас Юварах дехкевоаккханг, мIишка яьчул тьехьагIа, тийнавар. Цунга хьежаш, харнахьа боцаш лелар вож дешархой а. Массехк кIира дар ишколе сатем этта. Амма тахан керда венача хьехархоьчочо гучаялийта мелал шедар толхадергдолаш яр. ГIулакх иштта дита йиш яцар. Дуте, юха а корта айбергбар Киснева гIаьро а, кхыча классерчара а. Цудухьа ворхIагIа классе хиннар шийна хьаховшше а, цу классе мел вола кIаьнк ший кабинете чу а воалаваь, царна де дезаш хиннар даь ваьннавар директор.

Кураз кабинете чувальча, пхьарсаш чоал тайса, шийна хьалхашка латтача истола тIа ютIахьежаш, цьаьк хIаман уйла еш вагIар директор. Пенаца Юлаттача гIандаех цхьанне тIа хьехархо Ю а хайта, дIаьхача истолаца Юволавелар директор.

— Юхыг геттара во я, — аьлар цо, — хьа балха юхыг ях аз. Сона шедар ховиш да, — кIомъениача ме-

дIаохалаша бирса катехар цо. — Бакъда, хIан-рчоа хинначох хьох бехк баккхьа валлац со. Iа болх деш дола хьалхара ли мара дац ер. ВорхIагIа классе стара халагIа йола класс а я. ХIаьта ишколе кхы до-аькIагIадараш а ийислу. Из дац со ала воаллар. Хьай ишколе болх бе безам бале, — бордий йнсташ лира локшоколетта, гIар айяь истола тIа бий тьехар директора, — хьо берашца шиш болаш хила веза! ДегIала хийта эшаш уж бераш. Пожа хила веза царца. Сов-ар эшаш дац. ХIаьта хьо, царна хьалхашка дIа а эт-а, хье царца жега воалаш санна, къамаьл деш лав-тар.

Хьехархо корта чубелла вагIар. Бакъ хеташ вар из директора шийга дувцаш хиннар.

ХIаьта директора, йнст ца хулаш латташ цхьа юкье яьккха, ши кулг дIа-юха а тесса, цIогIа тьехар:

— Фу демократически уйла, фу бокъонаш я уж я?! Ераш-м бераш мичад! Ераш-м бандиташ ма бий!

Ший истол долчахьа хьаьлмагIаваьнна, цхьа яьшка хьаьзар директора. Цу чура хьа а ийца, Кураза хьалхашка истола тIа ютIакхайсар цо аьшка саьргах яь фийгаш детта тепчилгаш.

— Ер герз да цар хьона дийттар, — аьлар директора. — Иттех хиннай царга ераш. Юхейисараш дIалоч-кьае кхийнад цар.

ЦIаьхха тепча яьлача санна тата ийккхар коридора чу.

— Аминат, хьажал цига хIанз фу хилар, — ниI йий-ла, кабинета хьалхарча цIагIа ягIача секретарага йнстхилар директор.

— ИйслагIа классера Рамазанов ва тополг кхес-сар, — минот мара ха ци йоаккхаш, хьачуьлар секретарша.

— Ше мичав из? — Веддав, йоах бераша. Уборщина дог гIелденна, учительске Ючуйихьай.

— Гой, акхар леладер, — киса ши кулг а делла, йиш еха йнстхилар директор. — ХIаьта аз яхар кхета-дир-кх Iа? — хьехархоцунна хьатIавийрзар из.

— Кхетадир, — аьлар хьехархочо. Хьалгетта ара-
ваьлар из директор волчара.

Делкьийга ше балхара чукхоачашше а кхо гарг йо-
ла кизга латтача шоай цагга чувахар Кураз Керимо-
вич. Книга чу хьежар из.

— Фу дар цар со селлара ца лархлар? — хьаттар цо
ше-шийга. Юхь цимхара яц са. Из да деррига а, —
ший юхьмарий зем баккха эттар Кураз. — Гой, б'ара-
хьажар мел к'аьда да, л'аьхаргадар санна. Ц'ацк'аьмаш
нийсса да. Сабаре дада уж юхьа т'а.

Хьажаякье шод болла велар Кураз. Цох юхьанца
хлама хилаьзар. Бакьда, цьхан ах сахьата к'аьхьийга-
ча, цига хьаттар Хрущева ханара ишкап мо цимхара
шод. Кхы а цьхан ах сахьата ваьллар из меражах.
Сармак'аьраш санна мер'ургаш сувсае л'омавелар из.
Кхы из юхьа хьисап д'а ца доалийташ, д'ита л'архлар
хьехархочо.

Делк'а хана х'ама дуаш баг'лаш з'амаг'ийолчэ йишас
хьаттар:

— Урус, мишта хийтар хьона болх?

— Д'абар болх-м, — безаме доацаш дар укхо денна
жоп.

— Хьо ма цимхара ва тахан. Кхора т'ара чувенав
хьо? — пеший хьажа т'а хьалха ца хиьна шод зебен-
на, бегаш бир йишас.

Цк'арч'оа ший жоп а бегашта юха дала дагадехар
Кураза, бакьда, ший х'анзчул т'ехьаг'а цимхара хи-
ла везилга дагадеха, пхьег'лаш хьалтовсайолийташ исто-
ла т'а бий т'ехар цо:

— Д'адаа хьай х'ама, маймал!

Кхераенна тоссаелар йиша, Ший л'аг оаркхилга чу
Ючу а билла, б'аргех хий даьнна, истола хьалхашкара
араяьлар из.

Шоллаг'ича дийнахьа гурра ворх'лаг'ича классе чу-
ваьллар селхан хиьна Кураз Керимович вацар. Корза-
г'бавьшача форда т'ара талг'еш санна делар цун листа
б'аргац'ацк'аьмаш. Деррига ира, саьнех дича санна дар
цун икк'а д'ела дег'и. Ше чу ма ваьлла а хьалг'айт'аца
берашка гуйра дика ца ювийташ, к'алг'олла цк'а-

ваза царгахьа д'а а хьежа, царгашта юк'ера алхха
к'аьба дои даьккхар цо:

— Юховша!

Ползув д'еча улга т'а м'елаца каетташ таьрахьн те-
ли д'аьздир цо.

— Таханара вай тема — яьржан яьржанзен предло-
к'енеш я, — аьлар Кураза берашкахьа юха а виьрза.

— Алх'инь, — иккхар верстача к'аьнкага, — уж миш-
а хул «яьржан яьржанзен?» Говраш санна яьрж уж?
Деррига бераш д'еладелар.

— Из ца ховш ва хьо? — в'елашше а верстачунга-
к'аь д'а а виьрза хьаттар Кисневс. — Яьржараш хьо
инна ерета б'ешкаш хул, яьржанзаяраш д'а ваг'а П'и-
ш санна яла йоак'аш хул.

Ц'аькк'аза а арк'албаха белабелар чу мел хиьна-
ш.

— Сацыйта г'лараш! — к'амарга пхавьнаш т'адайт',
денаш декадеш ц'ог'ла далиьтар Кураза. — Новсараш!

— Хьо варий из Брюс Ли?! — веррига ваьржа ваг'а-
ца Кисневна л'от'аволавелар из. Болатаца л'оацаш сан-
на, ч'бог'аг'а лерг л'аьца, хьальайвир цо лазарах бат оза-
енна к'аьнк. Фоарта чу м'ишка т'еха, гора вахийтар цо
из.

— Яхийта классера! Хьона эшан дешар! Сийнача
б'арбера дас-наас денача ц'еча туман лачараша л'а-
шавьрг'ва хьо! — т'ехьа ц'ог'ла д'етта, араваьккхар цо
к'аьнк.

— Кхы вий укх чу Брюс Ли!? — кхераденна даг'лача
берашта т'аг'олла д'а-юха хьежар эг'лаз'лоп'ах б'ар-
аш к'ехк'а Кураз. — Хьо малав? — хьаттар цо п'елг
л'ахьек'ха цьхан к'аьнкага.

Ишет ца хулаш ураэттар к'аьнк.

— Хьо малав? — д'ат'авийрзар из шоллаг'ичуьна,
верстачуьна. — Мухаммед Али ва хьо с Турнал л'аьла
ва?!

— Со дошо када ч'ура л'ома шура мийшнача Коасбо-
ла-наьк'ван Исий во! ва, — аьлар шорттига ураэтта-
ца л'овдалча к'аьнка.

— Ва ях ла?! — фоартан т'ара л'аьца, хьалток'ха-

вир из хьехархоcho наIаргахьа. — Эздел-м дац хьоца жIале мурилга чура деш диачун миссел а! — Мишкен мIарген техха, из а наIарах аракхессар цо.

Кашамашка санна сатем эттар классе. Цу сатема юкье шаьра хьахозаш массене лергашка дера классе гIолла гIетта лелача зIокмозан «цIув». Истола тIара цхьан йиIига линейка хьабе а сIла, моза бIаргашча хьалехар Кураз Керимовича. Тебаш, цуIна тIехьа ю-волавелар из классе да. Кора санагIа тIа юховшише а линейка теа бийра цо моза.

— Ер гой шоана? — унзара вела а кьежа, пIелга мIарашча тIкьам а лаьца хьайицар цо моза. МIаьдбена, аьча моза массанена а бIаргагургболаш хьал а хьекка, берий истолашта юкье гIолла юволавелар Кураз Керимович. — Ер хьал тIаоттаргда са пуранийца воацаш укх чу дIа-юха мел хьайначоа, — аьлар цо тур детташ хедаден санна.

Моза дийла латтача корах аракхессар. Доска долча хьал а ваьина, цу тIа дIаьздир:

«Дешар — сердало, цидешар — тIаIазар!»

— Тахан денз шун классе ер лозунг оттаду аз, — аьлар хьехархоcho доска тIа пIелг а хьекка. — ДIа-язье массане а керда тема: «Яьржан иржанзен пред-ложенеш!» Язде доладелар бераш. Классе сатем этта-бар.

ШОЛЖА АТАГIА

(Д у в ц а р)

Со юха а укхазу ва, сона юха а гу голаш етташ до-да Шолж, гаьинара хьакьеда лоаман дукь, кIаIхьагIа яьржжа яда листа хьунаш. Со юха а атагIа ва, шув тIа. Шедар хьалха санна да. Со селхан бусса гаьинара цIавенаван аьнна хет. Духхьал бераш хана санна, гур-рехьа меттара гIетта, шийлача хица юхьмараж йила, удаш вена укхазу ва.

Шорттига йоагIа ховха гуйре. ДукхагIа, дукхагIа сердал хьамехк ала баьнна йоагача анаюхера. ДIаIхача дийнахьа гIув чу санна лоаме, шийла да фо.

Каст-каста лоамаш тIара хьахьекхе юрта готтача улицашка гIолла дIатувлалу хьунашкара мошача баь-цовгIай хьаж йодаьй йоагIа миха Iимад. ТIаккха цу инисткьа холуш хьекхача михах сакхий, оагалау оасарах цIелгъаьча бешамашка дагIача гIадамий шера лордаш, хIара коа хIана латтац аьнна латтача комара хений гIаьнаш.

Малх хьалкхеташ латт. Лоам тIера хьалкьаьстай цун ах йнст. Из дукхагIа лакх мел лу, дукхагIа оазаш юьл гонахьа. Оалхазарий шокарч, илlesh хьахоз сомий бешамашка дахьулаеннача юртара а, босагIа аьтагIен-на гаргагIорташ юуллача хьун чура а.

Беррига гучабаьлар малх. Цунга моаршал хоатташ мо кьаьгар, дIаяхача бусса массанахьа мехка тхир, Шолж, лоамий кIай кортош, сага тIехкарашка кхоа-чаргдолаш лакхденнача гIадамий лордашта юкье ху-ладеннача тхира лепа бIаргаш: сийрдадаьлар юрташ инз дакьа деш шув йнсттера чухьовзача цIермашинна-кьа болата оасаш. Гаьнарча лоамий когашка шура Iам санна чудижа дожк йIовхалца тоIадаь арадаьккха, си-гала дошадир малхо.

Из еррига хозал зувш, хьаж юаш лоацавенна латт со. Малхо деттача дийнахьа кьамарг йокьаялIалца оаса-ра ваьлла, шийлача хьаста тIа барталваха, тIеравала инз боацаш хий молаш мо безам буь дего.

Шолжа атагIе... ИIаьхьенна улл из шин дукьа юккье. Цун сийнача арен тIа гIолла, цкьа шоайла гар-гагIорташ, цкьа гаьнадовлаш долх Шолжи Наьсари. Сиха дац уж. Кадаь-м да. Хи чу дада баьцара дийр-за кхертIой дагардеш санна, цхьа уйлане гIар еш долх. Iоа, лохехьа вIашагIкхет шаккхе а.

Шин хина юккье, шерача майдан тIа, дIа-са даьрж-жа дажаш доалл бежа Iул. Iула юстаро, сомача, ду-кка лелаярах кьегача гIажа IотIавезвенна латт бежа гIокказ. Цхьа ший уйла еш ва из е со санна лоаман гуйре хоза хеташ латт.

ДIа-юха дала безам боацаш чуиIина (мозий арадаьн-надац) паргIата дажаш доахк доахан. Цхьадолча бе-

жано морсача меттаца бага хьачулестаси царгашца
буц увзасшехьа, мецбеннача кера сов тоам хиле,
халача унахочо саина бляхха узам бу: мерза я тхиро
чам тоабав буц! Хожа да вахар!

Шув тIарз хьалхьеш гавниара Юбуец аз кьегаш
доагIача Шолжа нийт. Ше-шега керт чу доагIа нIе
де деша. Сона уккхазара дIайолау Давхе. Шенна
гавна волаш вав моттиг дагаехача, сона хьалхагIа ду-
хьальботтар ер Шолж, ер атагIе, тIаккха — тхоай ков,
цу коа латта боккха кхор. Ма чIоагIа довзаш, ма бIар-
гаш лазадовлал хьамсара да сона уккхазе шедар:
Йоачано корзIагIа даккха Гавржа денача Шолжо доам
чура Юбена, хии йистте улла боккха кхертIо а, лIакха-
ча берда тIа завIаза тIа, доахана дохера ерзIагIа даккха
ягIа хьамиска кIотарг а, хIара кIоаг а, хIара гувлг а.
НовкIосташта тийкхай аз, эстеш кхавчача хана, Шол-
жал дехьара нетараш, аккан юхь йоача хана баыца ко-
мараша цийеш йола хуи чу нийслу маьхха босеш.
ДIахо лIакхача доамаш тIа дIатIаотташ дIаядача поа
хьунашка а хиннав со.

Цкьа сарихьа хьалххара вера со атагIа. Маца дар
из? БIав шу хьаьхха хилча саина гавна хег сона из
сайре икьаза. Цкьаза хеталу селхан яр, аьле. Шедар
сона днка довзаш долга а, со атагIа мел воагIа, ду-
хьашха вена волаш саина са дог IлоздувIагIа а хург-
да-кх из. Аьхкий дилла когаш берзана лела, дий шу
даьнна тIумарг вар со цу хана. ДагадоагIа се ирача
мухалево тетта водаваь, готтIаца наькьа такилгах ата-
гIа IокIалвиьхьа. «ХIанз-хIанз Iовож-кх со!» — сай да-
гахьа яхаш, кхеравенна, сай хулачох Iо ца вожа гIер-
таш водар со. иьхан тамашнеча низо тIехьашкара Iо-
тетташ. КIал дадача кхертIоша лозабора, сога да ца
дувIагIаш, беа Iобетталу когаш. Хий даьннача са бIар-
гашта гора, нийсса духьала гаргадоагIаш латтIаца
бIижий кIотарга кегадениа сурт. Нокъзара вала низ ба-
цар. Сай беррига низ Iо ца вожийтара тIабахийтабар аз.
Ирача кIарцхалаша деррига депI морцаш цунна тIа-
бижа дом дIабохийташ, чакхьиккхар со кIотаргах —
тIаккха мухале чакхььинна, Наьсара берда тIа сецар.

метта вера со атагIа духьашха. ХIаьта хIанз масайт-
лаьлагIа ва со укх шув тIа? ЭзарзIагIа. Е кхь ду-
хагIа а хила мег. Аьхкий, дийнахьа сарралца уккхазе
клар тхо — сон са доттарI Руслани. Тхоай мецбенна
ийгаш тес наггахьа мара цIагIа чулелхIацар. СецIа
едкхий дIадайна хиларах баьде йола сигале цIена я
из морхаша кхотасенна кьайлаяккхай кхета ца луча
ана сомавоалар со. НийсагIа аьлча, кора кIал а этта
Руслана шорттига етIаца шокаро сомавоаккхар. Из дил-
а а сол хьалхагIа сомаваьле, топаш мо кийчдаь ши
Iак бе а доаллаш, сога хьеш хулар тха коа. Сиха
керттара ураникхе, баьдеча гIолла хIамаш тIаювхар аз.
Iар сомаваргвоацаш, нил ца цIовзасеш, аравоалар со
IагIара. ЗIамнигача беша йоаллар кран. Цунна кIал
латтIаца педа чу меттара воагIа со цецIаккхийташ ший-
на долча хица кертIагIара юхейнса наб дIаюаккхаш
хьмараж юлар аз. ТIаккха тхо атагIенгахьа долхар
уйранарча шелалах увза а душ. Ди дIоахдаллаца лат-
тар тхо, цийенина фортгаш маьлхага а хьекхе, талгIеш
Iа гIолла теркача бедаргаш тIара бIарг ца боаккхаш.
Iаьвараша кертта ха чакхььалча чудолхар оахош баь-
ккха ткьаьх чкьаьра а нийсе. Цул тIехьагIа ах сахьат
далале ирача мухалснах юха чуттулар атагIа сон Ру-
слани. ХIанз лувча доагIар тхо атагIа. Дайда Шолж
долча дIадоIхашшехьа Iоюоахар оаха кочамаш. Берда
тIа дIатIакхавчача, юхейнса хIамаш Iоьхье, хи чу тов-
алора цIикхий касараш урагIдохийташ. КIордаллаца
дукхача бераша лайзе, лийче, иде, сарыхьа Iулгара
шув доагIача доахана тIехьа юрта чудолхар сон Руслани.

Наькьа такилгах шорттига гIа боахаш шув тIа хьал-
Iаваьлча соцар со кIаьдвеле. АтагIенгахьа юхажьожар.
Баьдлуш латтIаца ара гIолла дода Шолж бIаргадайча,
аккан лозача бусса ца хаддаш декаргдола, хIанзза до-
паденна пхийдий цIогIарч хьахезача дагадохар сона:
Iхоана а доагIаргда таханардар мо хожа ди, кхоана а
воагIаргда атагIа, ловзаргва, лувчаргва, ударгва. Цу уй-
лаша мерза хьаьсте, цу хургIолча гIозленах са аькхдо-
дар са.

ЧюагӀа сакъердаме а хи тӀадамаш санна шоайла тара а дар уж денош. Хианз дӀаьхха цхьа ди хинна дӀасад уж са дег чу. Биьстан юхь йолча хана лоя дашаш тхов тӀара цхьац-цхьацца, сӀиха-сӀиха Юлийгача тӀадамаша чами хьалбизача санна, вӀашагӀӀийнад денош-тӀадамаш. Къоасталургдац.

ВАЙНАХЪА ФАЬЛГАШ

АХАРХОЧУН ДУВЦАР

МоцагӀа хьунагӀа аькхе ваха хиннав ши чарахь. Шаьккхе а цхьаи юртара хиннаб уж. ХьунагӀа гӀолла фохаш уж лелаш, яжаш йоакха хьагӀаш яйнай царна. Акхар тоха аьнна топаш айешше а дӀалийлахад оакхарий. Оакхарошта тӀехьа цар техача топо маӀа хьагӀ божабаьб. СӀиха цунна тӀакхийтта, урс хьекхад цхьан чарахьо. ТӀаккха шинне а цхьана хьагӀ тулабаь, че хьа а яьккха, доакъош а даь, дулх хьалъӀллад чара хьаша, хӀаьта дихки, доги, пехкаши дегта даа лаьрхӀад цар. Цу гӀулакха массехк гӀадж а кийчъаь, цӀи лота-ьяй. Дихки пехкаши днаьчул тӀехьагӀа гӀажа тӀа а дегӀа цӀера тӀахьошше, ийккхад хьагӀа дог. ЧюагӀа цецбаьннаб чарахьий, хӀанззалца царна ца дайна хӀама хиннад из. Кхы а чюагӀагӀа цецбаьннаб уж, акхар доакъош а даь хьалъӀлла хьагӀа маьженаш шо-шоаш гула а енна шоаш хиннача метте юха дӀаэттача. ТӀаккха ше хиннача тайпара дийибенна дӀаэтта баьлча, дӀаиккха бахаб хьагӀ, хӀаьта чарахьий цецбаьннача лат-

ший баьккар. Царна лархга устатг бийра жагус. Устаган чураш тхона, жлалешта, хьакхайсар. Согара длаиккхача, деррига жлалеш уж яа глалдирзар. Влаши длаеш, чуреш касттар цар, хлаьта со гаьннара царна блархьежа эттар.

Хьашаша зийна хиннаддар из, уж цецбувлар со чурашта тла ца кховдарах. Хлаьта жагус, са шенда волчо, царга аьлар:

— Новкъя воаглаш кхийттад сох из жлалн, цудухья оашчул клезигагга тамаш еш вац цо дладечох, сага долчул клезигагга дац цу жлале хьакъяал.

Тлаккха хьашаша, са хьакъяал мелди ха безам болаш, фусамдаьга аьлар:

— Устаган духа чегилгаца хьалтамаш а якке, кад хьалхашка оттабел жлалена, цо из мишта дуь хьожаргдар вай.

Цар яхар кхоачашдир жагус. Аз из даа дезача тайпара дна а днаь, клезиг-дукка хлама юхе дуташ тлодаца кад длатеттар. Хьашший геттара цецбаьлар аз даьчоа. Цар аьлар шоай фусамдаьга:

— Цхьан хана саг хинна жлалн хила деза из, кхыча тайпара хила йица а яцар.

Цар аьннар сайна хьахеза, цхьан хана се саг хинна хилар юха дага а деха, геттара йоккха глайгга чуессар са кер чу. Царех ведда, лэкхача лозм тла а ваьнна, Давлагара деха эттар со дунен тла цо лалаьмате боьккха мух а баллита, кхычарца цхьана юажало се длаьвигарга дог доахаш, е из мух баларца, дерригача дунени хьалхашка дика жлалн хиларца са сий даргдола хлама дар дехаш.

Дукка ха ялале, еррига снгале ларжъеш, морхаш тлаььхкар, догга доладелар, тлаккха геттара члоагга мух а хьекха, ша техар. Сов члоагга мух хьакхарах жагу волча баькка хьашший дла-хьа байдар, хлаьта жлалеш, жагул а дита, кхераденна дла-хьа даьржар. Цул тлехьагга, бийса тлаеча, дла-хьа ада даьлар жа Цхьабакъяда, оарцагиваьннача аз, дла-хьа ведда жа. Гулах хьатехар, тлаккха уж лораде юхайра со. Ахбийса яьннача хана жена тлагерттар борз, ура а хайна ший низ

ел-б шийтазза оаз хувцаш далла хоастам кхайкабир о шийна массехк устатг баа таро яларах, хлана аьлча, хсна юхе жагул бацар. Тлаккха аз цуина жоп делар: — Шийтта борз цхьана шо еча а, аз цхьан устатган-ла пелг тохнийтаргбацар шуга, хлаьта хьом цаг мара мича яр, хье майра яле хьаюхеел хьо.

Са оаз хеза борз, кхераенна юха а йийрза едда дла-хьар. Цхьа юкъя ма яллинге а, шийща цхьайтта борз а юаласи юхаера из. Шоаш йоаггача бessa жена тла-ьржар уж. Цхьабакъяда, эггара хьалхарчунгара дла-юладенна, юхчерчуьга кхаччалца кьамаргаш лай-да йоайир аз уж. Шеяр хьагул а яь, царна тлаваьн-да ювнжар со, хлана аьлча, чакхдаьннача догго тлоада-даьдар лавтта. Дула сецар, сахулаш латташ дехьара а сехьара а хьагулабала болабелар жагулн цар жлалеш, тлакккха хьашший а хьатлабаьхкар. Цхьа жагу мас-санел хьалхагга вера, берташ тла лакхе улла со бларга а вайна, аьлар цо:

— Хьажал, еррига гаьзарний йоа а яь, царна тла а даьнна, лоднжа аллангий, сийдоаца жлалн!
Из ше аьнна воаллаше а глалдж техар цо сона. Ше цлогга детташ дла-хьа удар со, да цига тла а кхьача: — Фу хиннад укхазар? — аьнна хатталца.

Сона глалдж техачо аьлар:
— Укхо йоайьраш гаьзарний я мотташ, глалдж теха-яр аз жлалена, уж мукъя бертий хиннай.

Из сайна хьахезача а, айса детта цлогга юхасона-данзар аз, сайна тега глалдж, са чир лохаш дас цуина юхатоххалца. Цул тлехьагга цлабахар хьашший, хьалха хиннача тайпара длахододар са вахар.

Хьашший длабаха цхьа юкъя яьлча, глумкий цхьа аьла вера тхо долча. Моаршал а хьатта, говра тлара ювес-сар из. Дла-хьа хаттараш даь баьлча, массехк денна хьай жлалн лудалар ла сона, аьнна, аьлар аьлас са даьга, аз 600 эплаз а лургдар хьона, аьнна. Тлаккха ше аьнначов тлатохаш аьлар цо:

— Дуккхача наха дувцаш лалаьмате тамаш йолаш хламаш хезад сона хьа жлалех!

Хлама диавчул тлехьагга, барт хилар цу шинне, кхо ди даккха со из волча длагорголаш.

Ше волча дѣа а вига, хѣама а дуадаъ, зѣанарашца ший иѣн юккѣ латтача бѣагѣах дѣавийхкар со аьлас. Цѣа ха яьлча, со, дѣавийхка латтачча цѣагѣа цо чу- ѣоалайир ший йѣл. Іаьаьмате гѣийѣла, бѣс баха яр цун- из. Цѣа мотт а бѣала, Іѣоужайир йѣл.

Ахбийса яьлча, нѣларѣа ихъанне хѣама а етѣа оалаш санна хѣзар со:

— Укх бийсанна фу дѣагѣа хет хъона: сона массехк ший тѣадам лургѣа Іа, е яла безам ба хъа?

Нѣоо жѣп делар:

— Са ший а мале, яха йѣнта со!

Тѣаккха корѣх теккха чъаьлар ихъа кхалсаг. Аьлан йѣла кога нѣелга чѣра цун ший Іувѣа йѣоаялар из. Тѣаккха сакхийра са, се цѣа хѣана воалаваь, зѣанарашца се вийхка латтарѣах, цу ешана тѣаккхача маѣацар сона.

Іуйранна сецѣа ший йѣл йѣлча вера аьла. Бийса мши- та яьккхай Іа, аьнна, хѣттар цо. Нѣоо аьлар:

— Жѣале кѣамаргаш а Іаѣда е мегар са ший мѣ- ларг, Іа зѣанарашца из дѣавийхкадѣаре.

Шѣолагѣа бийсанна дѣа а ца вѣкѣаш мѣкѣа витар со аьлас. Цѣаькха а дѣра ешап. Хъаьларча бийсанна ше дѣь хаттар дир цо йѣлага юха а. Хъаьларча бийсанна ше деннача тайпара жѣп делар йѣло.

Аьлан йѣла ший Іовѣа ешап доьалашше а, тѣаккхосе- венна, хъа а лаьца цун кѣамаргаш Іувѣа волѣвелар со. Тѣаккха цѣога иккхар цунга:

— Дѣахеца со, Султан, аз кхо дѣка дергда хъона: царѣх хъаьагѣа аз дергдар — ший мѣла со йѣоаяла- ле хъаьла ше хиннача тайпара еш, тоьергѣа аз аьлан йѣл. — Из цо оаллаше а, тѣз дѣзза цун багара ший Іодо- хийташ тоѣайир аз ешапа кѣамаргаш. Ший багара ший до- тѣделѣа, ешап ше дийхар тѣз. Тѣаккха тоьала ший ший Іодаха бѣагдайѣа, ешана аьлар:

— Аьлан йѣла хъажа тѣа Іа из ший хъѣкхе, хъаьла ши хиннар хургѣа аьлан йѣл.

Цул тѣехъагѣа дѣахийцар аз ешап. Іуйранна сецѣа ший йѣл йѣлча вѣна хъаьаьчар аьла:

— Фу хилар сийсара? — хѣттар цо. Нѣоо дѣавийцар зѣа шийна бѣагдайѣар.

— Шоайла дѣа-хъа ихъа кѣамаьл дѣш байра сона

к. — аьлар цо, — цѣабаькѣда, цар кѣамаьл аз кхе- дацар. — Лѣьтта Іѣхъежа ший чѣдола тѣз бѣарга а

йѣна, из Іѣохъкаде велар аьла, хѣаьта из царгашца тѣз а а лаьна, цу чу тѣод чу а дѣлла, аьлан йѣла тѣахъа-

ар из ший. Аьлан йѣл кѣезиг-дуккха тоьелар. Тѣаккха, из тѣахъаькхар ший йѣла. Хъаьла ше хиннача тайпа-

а хѣзьенна, тоьенна дѣаьттар йѣл. Цул тѣехъагѣа кхы

аьданзар ешап аьлан цѣагѣа. Хѣаьта со жалѣ волча хавигар аьлас. Чѣоагѣа сий дѣьлар са цул тѣехъагѣа.

массанахъа со пувца болабелар нах, иззамо жѣлаи

аьлла хинна а дѣц, яхаш. Жѣлу волча дуккха ха

иккханзар а, са чѣоагѣа безам бар сѣй сѣсаган цун

везарган сайна дѣьр юхадекха. Из дага а лаьца, сѣй

тѣнош долча юхаваха лаьрхѣар аз. Цар шинне а че-

ш етгѣа а яь, дунѣн аз йѣккхача хана кхы юха

аьларвоацаш юртара дѣаваха безам еттар са.

Бийсан юккѣ цѣаьхъаьчар со. Са есат ший везарга-

йѣжа уллар. Царѣх цаѣ араваларга хъежаш, наѣа

а юххе Іѣвѣжар со. Нѣвкѣа сов кѣаьдвенна хѣла ве-

ш вар со, хѣана аьлѣа, сайна а ца хоалуш наб кхий-

ар сона. Сѣтессадар са сѣсага везарг арававѣа, хѣа-

а тхъайса уьлаш вола со бѣарга а вѣйна, сона шѣд а

еха, аьлар цо:

— Хѣанзчул тѣехъагѣа хъазилг хѣлда хъѣх.

Бѣаргацѣакѣам тохале, хъазилг а хинна, тѣьамаш-

а дѣавахар со. Лоалахой карта тѣа гѣагѣа е Іѣхайра

а. Са сайѣа уьла йѣра аз: жѣлаи со долча хана — мас-

иьена вовзаи а кхѣраш а бар сох, хѣаьта хѣанз, хъа-

ьлг сох хѣлѣа, моллагѣа цѣхан вѣча кѣаьно кхе-

а а тѣха дуврг ма дий со. Иштѣа уьлаш еш со ва-

аш, хъазилгий цѣоз да а дѣпа Іѣхайра сона юххе.

— Доагѣий хъѣ тхѣа комараш а хъаьчаш баа? —

аьлар цар сога шоай хъазилгий меттала. Царѣа ваха бе-

ам боацаш: «Дѣагѣа со!» — аьлар аз. Хѣаьта а кхы цар

а вѣта, раьза хилар комараш яд царѣа ваха.

Дукха инкъ бир оаха ткъамашча глетта долхаш. Эгара тлехъа цхъа хожа беша корая, Юхийшар тхо. Цукъа беша комараш яр, гобакъкха листа яьнна лакха оаса-ра буц а йолаш. Цунна юкъера инткъа мара ца хоа-луш хьалъагъаш турба яр, цигара лоадам боацаш кIурьагъухар — цига цхъа саг хилара белгало яр из-Са новкъостий снхха комараш яа айттар, хIаьта со ю-таро вагIар царна бIарахъежаш, комараш йолчахъа-ра ннI цIовзаш хезар сона. ТIаккха гучаваьлар гIийла, тIолхаш йояда барзкъа дувхаш вола, цхъа бIеха юхъ-йола кIаьнк. Беша шоай комараш юаш дагIа хъазил-гий цIоз бIарга а дайна, царгахъа кхера лостабир по. Са доацача ираза, кхера, цхъан хIаманна бехке поаца-ча сох кхийтар. Ткъам а бийна лавтта Iовежар со. КIаьнк хъатIа а веда, лавтгара со хъал а нIца, хъовз-забаь са корта баккха велар, цхъабакъда, цIаьхха хув-цаелар цун уйла:

— Сабардел! — аьлар по. — ХъалхагIа сай наьнага хъокхаргда аз ер хъазилг. — Из а аьнна бун чу днхъар со по. Ший наьнага со дIалуш, аьлар цо: — Iа кхорза-ре, аз дуаргдар ер.

ХIаьта нанас ерлар:

— Ер наI кIезига хургда хъона, дIа а вахе, тIаь-дийтте кхы а массехк хъазилг доадний хъада, тIаккха аз хъо виззалца дургда хъона.

КIаьнк бун чура хъазилгаш доаде арываьлча, со бе-даьллага кхалсаго хавттар сога:

— Султан, хъо-м вац из?

— Ва, — аьлар аз, кхалсаг аьлан цIагIа айса лавца-хинна ешап хилар кхетадича.

— Гой хъона, — аьлар кхалсаго, — аз цхъабаккха цхъа дика хIама ду хъона. Аз волийтаргван хъо, цхъабакъда цхъа хIама да Iа де дезаш. Хъа сесага везарго цIаккха бера Iо ца хеца шод я еза Iа сона.

Из шод цунна я дош делар аз. Ший воIах лоч-къадир со ешапо, ХIара дийнахъа цо цхъа даьтта а хъе-кхаш, берзаш латтар са ткъам. Массехк ди даьлча, вийрзар со. Ешапача цхъана сай цIенош долча дахар тхо. Са сесаги цун везарги Iодувшарга хъежа эттар

шод лочкъае бийсанна аттагIа доландаь. Са коа дIа-гара дагIар тхо. Ешапа аьлар сога:

— Хъа сесаги цун везарги тхъайсачул тлехъагIа, на-ра кIаларча Iургах цIагIа чудала деза хъо, тIаккха райса бадарий гIовга а дайна, хъа сесага везарга айбана кIалара шорттига шод хъа а яьккха, наIарга аччалца шод хъатIая хъона моге, аз айса дIахъоргъа

Ахъбийса яьлар, къоал де арадаьлар тхо. Ешапо дийлача тайпара, сай цIагIа чуваьлар со. Сесага ве-рг уллага гIайбана кIалхара шод хъа а яьккха, хал-наIарга кхаччалца текхаеш дIайнхъар аз. НаIара алара гучадаьннача кулго дIанйIар шод. Из ешапа ара кхаччача, цо аьлар.

— ХIа, Султан, хIанз аз кхоалагIа дика дергда хъо- — Шод лавттах а тега, аьлар цо:

— ХIанзчул тлехъагIа саг хийла хъох! — Юха а саг-лар сох.

Сох дада делар ешап. Цхъабакъда, цунна тлехъа а-едда, хъаяьккхар аз шод. Ешап дедда къайладаьлар. Iу шода къайле сайна гучаяьлча, са корта чу эзар хIа-а дера. Сай сесаган цун везарган дикагIа юха мишта кхаргдар сона цар мел даьча воча хIамах. Дукха уй-а йир аз цу деша. ТIаккха цхъа хIама дагадехар сона. Са сесаги цун везарги сомабаьнна меттара гIайтгача, атта уж болча цIагIа чувахар со. Со бIаргавайча, цец-агIа баьлар уж. Шод лавттах а тега, сай сесага ве-аргах кхал вир дир аз, хIаьта сесагах — маIа вир. Iанз а тлехъа аз балха боахкабу уж.

— ДIахъажал шо, мел гIайгIане бIарахъеж уж вай-а, — аьлар цо юстаро латгача шини вира цIелг тIа а хъе-ха, — теннагIа дар са хинна сесаг я, хIаьта вож цун эзарг ва. Цар лавтта оах сона, хIаьта кIезига а хин-а, сайга цар ла ца доагIаш моттгн нийсIелча, цIий-аь аьшка ши саьрг бетт аз царна. Иштта хIама хила арлу вай дахача укх дунен тIа. Цудухъа со теш оаш нийIар бакъхилар. Са дувIар чакхдаьлар, бехк ма ба-кхалаш, болх бе беа. Iадика хийла шун.

хъежа эттав миска саг дала шийна аьттув баларга, мол-
лагла нийсвенна а, цаг нийслургва-кх со дехъаваокхарг-
вар, — уйла еш хиннай цо. Иштта уйлаш еш из хи
ийсте ваг'лаш, шахъар йолчара ара а ваьнна, хий дол-
чахъа волавеннав цхъа говрабаьри. Говра хий моладе,
воаг'лаш хиннавар из. Иуйре хиннай. Ваши бларгабай-
наб уж шъ. Сайранна цаькха а венар говрабаьри шийхъ
говра хий моладе. Иуйранна хила дехъа ваьг'ла саг хланз
а цига ваг'лаш вайнав цунна. Бларччача дийнахъа цхъане
метте ваг'лар малав ха безам этта, дехъаваьннав гов-
рабаьри. Дла-хъа моаршал хоатташ иьстхинначул тле-
хъаг'ла, говрабаьри кхийттав мел йоккха сагото я къе-
ча сага т'акхаьчар. Т'аккха ше волча хъоашалг'ла вий-
хав цо из. Къе саг равза хиннав. Шаккхе а цхъана хи-
ла дехъаваьннав уж.

Говрабаьре ше волча вигав къе саг. Коа ваьлча
кхийттав ож, ер чоаг'ла и'аьхий волга а хъаша дика
т'лаэцарца наха цин хеза саг из хилар а. Х'аьта шахъар
аьлан кара хиннай. Кхы дикаг'ла хила ийш йоацаш,
хъаша ваь т'анйцав фусаме къе саг: мерза х'ама дуа-
даь, к'лаьдача бедарий метта йовужаваь из.

Шоллаг'ла дийнахъа шахъар кара йолча аьлас бларч-
чача юрта лаьрх'ла че яьй. Че еча бийхаб шахъар т'ла-
эггара сийдолашаг'ла а б'аьхийг'ла а бола нах, к'лоарга
хъаьк'вал дараш. Иштта кхайк, аьнна, нах т'ехъабаьх-
каб къеча сага фусамдаьна а. Фусамдас аьннад ший-
на т'ехъабаьхийтарашка:

— Са ва ийш яч арга оаш аьланга, со волча гаьн-
нара вена бехке хъаша вар, аьнна. — Аьлас бахкийта
хинна нах д'абахача, ший хъаьнага иьстхилар цен-
да:

— Укх сахъате аьлас х'она т'ехъа боахкийтаргба
нах, из ховш ва со, цхъабакъда, цига вай дахача, аз
хъайга аьннар делахъ. Ладург'лалахъ. Эггара хъалхара
дар — са дикаг'ла дола чокхи дувхаргда ла, цунца хи-
ла доаг'ла кхыдола барзкъа а долаш, ер шалта хаьн ол-
ларгъа ла, цун бетта чу дуккха мах бола урс доалл,
цхъаннега д'ла а ма хъокхалахъ, бе а ма кхачийталахъ
из. Х'аьта х'ама дуача хана цу урсаца устаг'лан дукх

даргда ла, х'аьта кхычар, шоаш х'ама днаьчул тле-
аг'ла, шоай урсаш хинца дуларгда, ла ма дилалахъ хи-
урс, бера д'ла а ца хецаш, аьлан т'ладувхача чокхе
хъекхца ценделахъ из. Вай аьла волча д'акхаьча-
цунна юххе тоховргва хъо. Хъайл т'ехъаг'ла вена-
д, моллаг'ла из вале а, цхъаь цхъан сага д'ла ма де-
хъа хъай моттиг. Из деррига аз мел аьннар ла ца
ойя — веннар ва хъо. Фусамда из хъехар даь воалла-
а, шозлаг'ла нах баькхар, зьлас шаккхе а ше волча
лаьвех, аьнна.

Хъаша а фусамда а кийчча баг'лар. Массанел хъал-
аг'ла д'акхаьчар уж аьла вахача. Ч'оаг'ла сийдеш т'ла-
йдар уж аьлас, ше ваьг'лачара хъалг'еттар уж шоай
аг'ла чубаьлча. Куро моаршал а хаьтта, ваха цунна
хе тохайра къе саг. Аьлас цунца къамаял дешие а,
къеча сага фусамда дехъа чу баг'лача, бехке боаьча
аььшашца иьстхила вахар. Х'аьта нах кхы а гула-
уш латтар аьлан ц'аг'ла. Уж хъал долаш хиларга
еьжжа, т'лаэцаш тохувшабора аьлас. Цхъаннега хъал а
лотташ кулг телар, вокхарга корта лостабора. Х'аьта
еь саг, керда вена-веначунна ший моттиг д'лауш, гет-
ара толохеваьлар на'ара иьсте кхоачаш. Цул т'ехъа-
ла яа х'ама ера. Х'ама даа волавелар шевар. Хъаьшех
а' урс ц'аг'ла дидеина венавар. Т'ехъашка г'улакх
еш латтачунгара урс дийхар цо. Къеча саго, укхза а
едел лаьча, фусамдас шийна денна урс д'аделар
унна. Хъаьшо д'анйцар урс, баркал а оалаш. Цхъа-
акъда, цунца ше х'ама даа волавалале, то'лахеьжар
аьша. Т'алаьмате хоза даь хиннадар из. Бера бе эцаш
евар цунга хъажэ эттар. Эггара т'ехъа аьлан бе кхъа-
ар из. Урс бларгагуше а ка аьгар аьлан. Ше ваг'лача-
а хъала а г'етта, дог тохаденна, хаьттар цо:

— Хъанад ер урс?

Массане а къеча сага п'елг т'ахъекхар.

— Х'анз коравир сонна бехкевар! — ц'о'г'ла т'ехар
аьлас. Ираз дайнар лаьца чуволла аьнна амар делар
цо.

— Укх урсаца цхъана, — аьлар аьлас, — т'алаьмате

дукха ахча дихьад са. Цудухьа аз доагIа таIазар дьрг-
да хьона, — аьнна, тIачайхар аьла кьеча сага.

Кье саг чувеллачул тIехьагIа, цига кхавчав урса бо-
кьонца вола да. Аьлагара дийхад цо лавца чувеллар
лораве шийга хьавалийтар, из ше волча бийсаш йоа-
хаш хьаша хиларах.

Аьла раьза хиннав из Iавалара, ихьабакьда, ший-
на дув баар дIадийхад цунгара, цо бехк тIаболчоа
цIенвала цуина аьттув дурголаши хьехам а ма берг-
бац, из лора а ма вергва, аьнна.

Дув биаьб вокхо. Лавца ваьллари фусамдан сиха
цIабийрзаб.

Уж чубаьккача, ше хьаьшан сий деш ца хилар
хьекхад фусамдас: яа хIама чмаза яр мара ма ле
аьннад цIагIарчарга, мотт кIавда бар ма билла аьннад,
бIарччача дийнахьа цунга йистхиннавац. Иштта сайре
хьатIакхачай. НаIара йисте шийна мотт биллача, ю-
вижав хьаша, хIаьта фусамда, дахчан пацдар хьа а
ийца, кхуврча хьалхашка Юхайнав из лакха. Ше биаь
дув кьар а ца беш, хьаьшана повкьостал дара уйла
е волавениав. Дукха ха яьккхай цо иштта уйла еш. Цу-
га цун бIарг кхийтаб цIи йоагача хьатIаденача цис-
ка. Наб кхетанза уллача хьаьшана хозаш хиннад из
инск фюартагахьара а лавца фусамдас оалаш:

— ЛадувгIал сога, циск, хьо эсала хьайба да. Аз
икьа лавттах тега дувргда хьо. Тийшаболх боаллаш
аькха да хьо. ЛерттIа лела мича хов хьона, ва Iовда-
ла циск! ХIаьта хьа хьаькьал даларе, из яхар дьргдар
Iа. Кхоана Iурре хьал а гIатте, са дикагIа йолча говра
пувр а тилле, са дикагIа дола барзкIа тIа а дийха, эг-
гара са дикагIа дола герз бе а делла, цу зовзача аьлан
коа а даьнна говр хьовзае еза Iа. Аьла хьо бIаргагург-
да, тIаккха цо хоаттаргда, хьо фу саг ва, аьнна. Iа
цунга аргда:

— Со аьла ва, сай ши воша вийнар лаха араваьннав
со. Цьхан веший наькха тIа тега урс хьалдаьккхад аз.
Селхан из Iа хьай да, аьнна, дIадаьккхар согара. Сай
вежарий пхьа лаха венав со хьо волча.

Аьлас, ше эсала хиларах, машар бехаргба хьогара.

Раьза хила цо аьнначоа. Дуккха ахча дургда хьона
цо. Из цунгара хьа а ийца, со волча юхаддоагIаргда
хьо. Кхийтарий хьо? ДIадала хIанз са бIаргашкара,
бIега циск! — аьнна, лостадаь дIадахийтар фусамдас
ихьан хIамаи бехке йоаца циска кIориг. — Кхоана из
аьннар делахь, Iа ца дойя, аз дувргда хьо!

Из дьррига хозаш уллаш хиннав хьаша, ихьа дош
юха на эалаш. Фусамда, Iовижав, ихьабакьда, цун
хьаьшанна наб кхетан хиннаяц. Сагассале меттара
гIатта, фусамдас цискага мел аьннар кхоачашдаьд цо,
из шийна доагIаш хилар кхета а даь.

Татта аьла волча вахав из. Цига дIакхачача, циско
де дезаш мел хиннар даьд кьеча саго. Геттара вIаьхий
саг а хинна юхавенав из фусамда волча: массекк бIаь
эзар дошо эппаз деннад цуина аьлас, воша вийна пхьа
бутарг лу, аьнна.

Аьлме шийна деннача ахча ихьа дакьа фусамдаьна
деннад хьашо. Цул тIехьагIа цIаваха тохавениав из.
Ше вIаьхий саг хиннавале а, дега тIара бала дIабьн-
набац цун, ший сесаг моллана дIаяланза варгван со,
яхаш, бала лавттаб цун дег тIа, хIана аьлча, ахча
дIаьна тугаргдац моллас, из вIаьхий саг ва. Мишта,
фу дича бакьахьа хургда ца ховш, кер хьувзаш хин-
наб цун.

— ХIанз вIаьхий саг ма хиннавий хьох, хIаьта а
ихьан хIамаи хьо раьза воцаш санна хет сона! —
аьннад фусамдас.

ДIадийцад хьашас ший кер чу латта бала. ТIаккха
хьехам баьб цуина фусамдас:

— Хье цIа ма кхавчча, шозза вIаштIардаь цIенош
хьалдайтаргда Iа. Лохерча цIеношка хье да вола ер-
рига хIамаш дIа-хьа оттае, хIаьта лакхерча цIеношка
хьай сесаг хоаергья Iа. Из йолча хьалтIавоалаш цIааш
мара лагIаш хургдоацацIи дайта деза цIенош. ХIаьта
лагIаи уих тайIара кьайле йолаш хила деза: кIалар-
ча цIеношка а хинна ихьан хIамаи кулг ца тохаш мол-
ла эраваргва хьона. ТIаккха лакхерча цIеношка хьа-
жа безам оттаргба цун. ЛагIаш тIа гIолла из хьалтIа-
воаладургва. КхоалагIа лагIа тIа ког цо оттабешше а,

из калтлаэккхаргдолаш хултаргда Ia. Тлаккха ше Io ца кхетийтара, кхера а венна, гловраш лоцаргда моллас. Из цо दौरя, кхы хлама эшац сесага метта уж лагаш длаургда Ia моллана, хлана аьлча, эггара хьалха цун кулг кхийттар лаглай гловраш хургда. Тлаккха лайха денна дош дохадаьрг хилац хьо.

Гладваха цлакхьачив хланз вьльхий хинна кье сар. Хьалха сайна из везаш духьала енай цунна сесаг. Из цаварга хьежаш яьглай из, моллас дла ца югаш, хлана аьлча, марас йнтача мара из длайнга бокьо хинна-яц молла.

Сиха ценош хьал а дайта, молла хьавеха сар ва-хийтав, шийна дукхагла езаенпача хламах кулг тоха бокьо я хьа ала. Дукха гайнавац молла. Хьа а вена клаларча ценошка хьежав из. Дукха рузкья хиннад цига, цхьабакьда, цхьанна хламани тлакхайдавац из. Ца ховш а ший кулгаш, ца эшача хламах ца хьокхадалийтара, букья тлехьашка дехкад цо. Лакхарча ценошка хьажа, аьнна, лаглаш тла гюлма урагivolавеннав из. Цига уйче тла араьйна яглаш хиннай цунна езаш хиннар. Кхоалагла тла тла ког оттабешше а лагла тлаклатла а иккха, Io ца вожара, тлакхийтта гловраш лавцад моллас. Юхе лавтгача плендаьга цюгла иккхад:

— Гловраш лавцар Ia, молла! Уж хьайна да хьона, хьавта са сесаг сога юс!

— А! — аьннад — моллас, — хьо харц ва, аз Io ца вожара лавцар уж! Техавьв Ia се Бакьвац хьо!

— Цунах хлама хургдац, вай баь барт хьалхагла кулг тлакховдадаь хлама хьа хила езаш бар.

Цу хана денз ираз-беркат долаш баха хайшаб мари сесаги.

ДОШО КХАБИЛГ

Моцагла-моцагла вайнзьха мехка вахаш хиннав Атаби яха цхьа вьльхий сар. Кхо vol хиннав цун. Цаьхха цамагар а кхийтта метта вежав из. Ше цу лазарах

варгвоацилга кхийттачул тлехьагла, ший кьонгаш хьабийхаб цо. Царга аьннад Атабе:

— Со ухк лазарах варгвац, Ioажал тлакхьачай сона. Вай беша яглача эггара лакхагла йолча гаьн клала дошош йнзаа кхабилг йоалл длаелла. Со велча, из хьа а яьккхе, хларансна цхьатарра кхоачаргдолаш из дошув шоашта юкье декьалаш.

Кастале веннав да. Цо шоашка аьннача тайпара, из дошув хьа а давккха шоашта юкье декья лаврхлад вежарана. Лакхагла йола га беша хьа а леха, цун клалара лавтта оахкаш клалтладаьккхад цар, цхьабакьда, дошо кхабилг меттел, из лавтта кюагилг мара, кхы хлама хьакоорадаьдац. Дошо кхабилг цхьанне йнхьа хиннай. Вежарашта мара, кхы сага ховш хиннадац дошо кхабилг мича длаелла хиннай, цудухьа влани дегабуамаш де болабешнаб уж кьоала, из бахьан тешам байнаб царна юкьерс. Кьоал даьр гучаваккхара, дола-харча юрта вахаш хинпача цхьан шайхага хэтга бахаб уж. Гирн-Хан яхаш хиннав из сар. Из волча повкья баьнна вежарий болхаш, цхьа сар духьала кхийттав царна. Цо хьаттад вежарашка:

— Са говр ййнаий шоана повкья доагаш?

Воккхагivolча вошас хьаттад цу сагага:

— Аьрдехьяра бларг байна ярий хьа из?

— Яр, яр, — гладвахарца цюгла даьннад кьонах-чунга.

— Аьрда кога астагла а хиннай мотт сона из? — хьаттад юкьерча вошас.

— Бокьонца бакьда Ia яхар! Мича ййнай шоана са говр!

— Шинна оагIорахьа талсаш дадарий цох, цхьанне чу, сона хетачох, модз долаш? — хьаттад зламагI-волча вошас.

— Кхы тлехьа а ца тетташ, хьала деза оаш, мича яхай са говр! Шоана дика ховш хила деза из мичай! — тлагерттав царна кьонах.

— Хьа говр тхона цхьаннена а бларгаийнац, — аьннад вежараша. Кьонах тлаккха бокьонца эгIззвавах, царга де волавеннав из:

— Хана хац шоана тлаккха, оаш цн мес яьха белгалаш шоана мичара йовз, са говр шоашта цлаккха бIаргайнаеце? — цIогIа техад цо.

Вежараша хьалха шоаш аьннар цIавкха а кердадаьккхад:

— Нагахь санна тхоах хье ца теше, Гири-Хан яха шайх: волча гIоргда вай хатта, — аьннад цар.

— Цо хьааргда вайх бакъвар малав. — Къонах раьза хиннав. Виэ шайх волча коа баьннаб уж. Духьала а вена моаршал хьаттад царга Гири-Хана. Эггара хьалха къонахчунцара гулакх къоастадар дийхад вежараша. Вокхо хиннача бесси дийцад шайхага, ший говр мишта яйнай а, хIаьта вежарашца цу хьакъехьа ший хинна къмаьл а.

— Да а да из-м тамаш йолаш хIама! — аьннад шайхас. — Шоашта укхун говр вIалла бIаргайна а еце, тлаккха мишта хайнад шоана, из говр аьрда бIарг боа. иаш хилар а, хьалхарча аьрда кога из астагIа лелхар а, цо дахьаш хиннача талсашка, цьханне чу модзи шоллагIчу даьттен хилар а? — хьаттад шайхас вежарашка.

— Говр аьрда бIарг байна хилар сона хайнад, — аьннад воккхагIволча вошас, — наькьа шинна а йистощка хьалтIаяьчна ховха буц йоллаше а, наька аьтта оагIорахь мара из ца яжарах.

— ХIаьта говр хьалхарча аьрдача кога астагIа хилар сона хайнад, — аьннад юкьерча вошас, — новкьа водаш говра ларашта юкье, говра хьалхарча аьрда кога лар низткьа мара хоалуш ца хиларах: из ког кхобеш хиннаб говро цо шийна лазар дарах, цу белгалонах хайнад сона из астагIа хилар.

— ХIаьта талсашка модзи даьттен хинна хилар, — аьннад зIамагIа волча вошас, — сона белгалдаьннад укх тайнара: говро салолаш хинна меттиг кораяьй тхона, нига лавта цьха тале хьокхаденнача метте цьха моза бацар багIаш, хIаьта шоллагIа дола тале лавттача метте шортта мозий дагIар. Цунах хайра сона цьхан талса чу даьттен шоллагIча талса чу модзи хинна хилар.

Гири-Хан кхийттав вежарий бехке ца хилар, царех новкьа кхийттача къонахчунга аьннад цо, хьай говр хьалаха гIо, аьнна. ХIаьта кхоккхе а воша ший цIагIа чувийхав цо.

ЦIагIа чубаьнна Юхайшача, лIадийцад хьаьшаша шоаш дена гулакх, тлаккха шоашта юкье иккхача къовсамо бакъвар-харивар малагIа ва Iурралиа хьаьлар дийхад шайхагара.

Фусамдас, хьаьший сий деш, Iаьхарг а бийта, мерза пхьор кийчдаьттад. ХIама даа Юхайшаб вежарий. ХIаьта цIенда наIара тIехьашка дIаэттав, цар дIа-хьа деча къамаьлага ладувгIа.

— Мерза-м бар Iаьхарг, — аьннад воккхагIа полча вошас, — кIезиг-дукха жIале хьаж укхох ца етталоре!
— Бакьда, — къамаьл хьаллаьцад юкьерча вошас, — маькх а чам болаш яр, кIезиг-дукха цунах сага ций хьаж ца етталоре.

— Вай цIенда а вар дика, хьаша везаш бакъахьара саг, — аьннад зIамагIа волча вошас, — из бIижалха вавьешаре.

Гири-Хан цIоагIа цевваьннав ший хьаьшаша ду къамаьл хеза. Цу сахьате жаIу хьа а вийха, хьадувцийтад пунга, хьаьшашта бе, аьнна, цо байта устагI фу устагI бар, аьнна. ЖаIус хьадийцад долчча бесси: Iаьхарга нана цIаьхха ела а сина, из зулах бакха хинналга.

Цу хабарах цевваьшача цIендас хьаттад ший цIеннаьнага:

— Цу Iа еттача маькхах сага ций-м кхийттадацар?
Сесаг жоп деннад:

— Хьаьшашта сихагIа пхьор кийчде сина, урсаца бедах чIегилгаш еш, цаховш пIелг хоадабир аз. Цунах даьнна ций кIезиг-дукха кхийтта хила а мег маькхах.

Цул тIехьагIа ший нана йолча ведда ваха, цуна кхерам тIа а увттабеш, хьадувцийтад Гири-Хана, ше цо хьанна вавь. Кхераеннача нанас, елха а елхаш, хьадийцад воIага, цуи да лай хилар.

Геттара цев-амагI вавьнав Гири-Хан: мишта хайнад хьаьшашта из деррига?

Ший цIагIа дIачу а ваьнна, корта хьал а лавца, гIай-

Га еш хиннай цо, иззал кюарга хьабкьал долча навха кювсае бехке вар ше мишта кюоаставергва ца ховш. Иштта уйла еш из ваг'лаш, чуьыпнай цун хоза йол. Йоло хьаттад дагта:

— Диди, фуд сел чоаг'ла г'айг'ла хьога яйтар, сога ооладалар Ia!

— Са метта хилча, моллаг'чо а ергьяр г'айг'ла, — аьинад дас. Цо долчча бесси д'адийцад ший йолага. х'ама дуаш баг'лача хьабшаша в'аши деш хинна к'амаьл. Са хьабший санна кюарга хьабкьал долча наха юкье шкк'ача кювсае бакъвар е харцвар кюоастае сона могоаргдан, т'акк'ха мел хала х'ама хила деза сона т'акхав'чар.

— Цар дов кюоастадара хьона новкюостал де сайна могоаргдан, аьинна, хет сона, — аьинад йоло, — уж болча чуьха Ia сона пурам лойя. Царца к'езиг-дук'ха к'амаьл да са. — Г'адвахача дас бокъо синай йола хьабший болча чуьха.

Хьабшашка моаршал хоатташ чуьыпнай йол уж баг'лача ц'аг'ла. Да-хьа моаршал хоатташ, хьабшаша зийнад йиллий б'аргаш г'айг'лане хилар а из ихьан х'амаи чоаг'ла сагота хилар а. Цудухьа вежарех вокк'аг'чо хьаттад:

— Бехк ма бокк'халахь, ихьа х'ама аз хьайга хьаттача. Цьха бокк'ха бала Ia чукуьувлаш санна хийтар сона. Фуд хьа дег'а кюьвлар? Г'алаьмате в'аьххийча а кюаргга хьабкьал долча а сага йол ма йий хьо, хьона эшаш ихьакк'ха х'ама хила йиш яц, хьай вахара хьо разва йоацаш санна хет сона, бакъдий из?

— Сона кьинт'ера довлалаш, т'ха деза хьабший, — аьинад йоло, — сел чоаг'ла оаш аьлча, со Јелац, долчча бесси сай кер боагаш бола бала шуга д'а ца бийцача. Шун хьашт хуле, аз дувцаргдан шоана, сел ираз дайна се хилара бахьан. Сай кюонача дег'а берригача н'заца дук'ха везаш з'амсаг вар са, — дувца йолаеннай йол, — хоза, эздий, н'из-денал долаш сар вар из, ихьабакъда, кье вар. Сога из везачул а се цунна дук'хаг'ла эзилга а ховш яр со. В'аши чоаг'ло йир оаха — кхьча кхалсагах Ибрах'има (иштта яр цу з'амсага ц'и) кулг

хьокхадалале хьалхаг'ла, кхьча маг'ача сага кулг аз а сайх кхетийтарг ма дац, аьинна. Аз дагахьа чоаг'ло яьяр да-наша разва дег'е а цунга мара маьре ца яха.

Ц'хьабакъда, са дац, Гирн-Хана, н'изаг'ла аьлан волага Хас-Гирега маьре яхийтар со. Дас йоахар: «Хьона т'ера корта боакк'харгба аз, тайна-тук'хам доацача цу йовсарга Ибрах'имга маьре йохийтачул». Даьна дук'хала отта ца а мега, маьре яха разва хилар со. Нус-кала поартал а йолаш, йига Хас-Гире коа йоассайир со. Айса фу дергдан ца ховш йиш еха яр со, коа докк'ха хьоалч'ага этта дале а. Из чакхдаьлча, 'со йолча чуьвера Хас-Гирн. Гора а хайна елхаш яг'лаш т'акхав'чар из сона. Из а цевваьпнача латтийсар, елхаш яг'ла со шийна б'аргал'ича.

— Фу даьд хьона, х'ана елх хьо? — хьаттар цо сога.

Аз долчча бесси д'адийцар цунга, кхь з'амсаг сайна везалга а, сайна дук'ха везача з'амсагага Ибрах'имга мара, кхьчунга сайх кулг ца кхетийта айса биь дув а.

Хас-Гирн чоаг'ла эздий з'амсаг хиннавар. Цо аьлар: «Хьа ирза дук'хала со оттаргвац, хьайна везача сагага маьрел де пурам да хьона согара!»

Везача сагаца со ирзае яхар ловш ловца а баькк'ха, сох кулг ца тохаш, цу бийсане а Ибрах'им волча д'а-ийгар со цо.

Г'айг'ло готваь ваьг'ла Ибрах'им Галаьмате чоаг'ла цевваьнна вар ше волча бийсанна со еча. Соцарча вахара ший кхел-рузк'ва дайнарг лаьрх'ла хиннадар цо. Аз долчча бесси д'адийцар Ибрах'имга се из волча яр мишта нийсденнад. Дукк'ха уйла еш а ваьг'ла, г'ийло йишт а хинна, аьлар цо:

— Бокъонца ше эздий а денал долаш а сар ше волча хьабхекхад цо, со цевваакк'хаш докк'ха х'ама караг'ладийнад цунна. Х'аьта цо фуннаг'ла дарах, хьо цун бокъонца йола сесаг я, цудухьа сайна хьо мел дук'ха езе а, са бокъо яц хьонца ваха; нагахь санна Гайха денача деша тешаме хье хила езар хьона дагадаалле, эг'гара хьалха са кулг хьокхалургдан хьох, — аьинна, со хьооасташ, белажагара лаьцар цо, т'акк'ха аьлар:

— Хлабта хланз хбай мар волча юхагlo, — из а аьна, Хас-Гири вахача со юхайнгар цо.

Цхьабакъда, Хас-Гире со чуйнтанзар, хьоца ваха бо-кьо йолаш хетац шс, аьнна, юхайнхитар. Со аряьлча, саг вацар, хлабта бийса баьде яр. Цхьаб ара йиса бе-зам а боацаш, се цхьабкъа сай даьцла яха лаьрхIар аз. Тха даьцла дола юрт цигара гаьна яцар. Новкъа аьнна тхоай юрта дIакхоачаш со латгаш, юстаро кIотаргаш-та юкье гIараш еш воаллаш кхо саг вайра сона. ТIехьа-гIа цар леладер сона гуча ма даллара, наьха уст чура а бьэккха, урс а хьеккха, из бекъа гIерташ боакхаш хинна къуй хиннабар уж. Со бIарга а яйна, байдда духьала баькхар уж. Дошоца дега долча, сона тIадув-хача чокхех катехар цхьанне: «Са хургла ер чокхи!» — цIогIа техар цо.

Са пхьарсах боалла дошо гIози, дошо чIовгашн, лергайодоргашн бIаргайнача шоллагIчо, ераш са я, аьнна, аьлар. Хлабта кхоалагIчо, шийна юхе кхы хIа-ма ца йисалга кхетадаь, цIогIа техар:

— Хлабта ер хоза йoI аз сайна югаргья!

Кхы унзарагIа хила йиш йоацаш дола хьал тIакхьа-ча, ма даггара елхаш яр со.

— Тоьаргда хьона елха! Цул дикагIа хургда хьона хьо малий а, ах бийса яьлча айлаюкье хIана лел а, укхазе сенна енай а Iа тхона хьадувне, — аьлар сога са мар хила гIертачо.

Аз долчча беса, хIама лочкъа ца деш дIаднийцар сай кер чура бала: Хас-Гирега се низагIа маьре яхийтар а, хлабта сона везар ИбрахIим хилар а, хлабта хланз даь-цIа йодаш хилар а.

Сога ладийгIачул тIехьагIа, къуй шоайла бIаракхье-жар. Иттех минотех саг йистхиланзар царех. ТIаккха ший новкъосташка аьлар цхьанне:

— Шоай лоалахой болча кхаччалца бийсаина ваха ца вухьача цу аьлан воIал эсалагIа да вай, с цу мож-мекх даланза волча ИбрахIимал эсалагIа хургдар вай? ТIе-хьа отта саг воацача укх кхалсагаца иштта эддел цар лаьдчача, вайна а эхь дар хланз цунца этгача хьала тIа цун хIама кулг тIакховдаде. Цунгара цхьа хIама ца

йоакхаш, из цIайнга декхарнийла да вай, цунна цхьан сагага а IеIг ца тохийташ из лораш.

Юхевисача шийне яхь а лаьца, шоай новкъоста аьн-цар хьаллаьцар. Шоай фос а йита, кхоккхе а со пакъа-яккха вахар. Новкъа долхаш цIакхаччалца е дешаца а е оамалца а шоашкара эздий доаца хIама бIаргадай-танзар цар. Иштта да, са деа хьаьший, сай праз доха-даь, везаш волча сагах со ялара бахьанаш. Хлабта а аз бехке бац соца безам болаш со йнга гIийрттараш а къуй а, цар массане а эздий гIулакх лаьцар соца, цар сий деш хургья со: сона хланз кхьметтел хала а да царех эггара эддел долашагIа вар кьоаставс. Царех малагIа ва эддел дукхагIа гойтар: Хас-Гири ва е ИбрахIим ва, е къуй ба? — Иштта чакхдаьккхар ший гIайгIане дув-цар Гири-Хана йоIас.

Цун къамьалага, ихьа дош тувла ца долинташ, ла-дугIаш баьгIа хьаьший уйлангахьа бахар. Эггара хьалха йистхилар воккхагIвола воша:

— Сона хетачох, царех эггара дукхагIа эддел лаьцар Хас-Гири ва. Наха фуннагIа дувце а, хоза йoI цун яр, хIана аьлча, бокъонца цунга маьрел даьдар цо, хлабта а ше денал долаш саг хиларах, кьонахчо санна шийга-ра эддел гойтар цо. Шийна езаш йоалаяь яле а, цун-на ланзар кхьчунца дог долча сагах ший сесаг с. Де-га геттара новкъа дале а, хозача йoIах ваьлар из, эз-дел-яхь лаьца.

— Сона хетачох-м. — аьлар юкьерча вошас, — царех эггара денал дукхагIа гойтар ИбрахIим ва. Хас-Гире, ше раьза а волаш, цунна ший са санна езаш йола йoI кулг ца тохаш, хьайгIача, ший дега безама низ юха а теха, кьонахчун яхь ца йохкара, шийна новкъа этта Хас-Гири волча юхайтай цо кIерам санна хоза йола йoI.

— Оаш дувчачоа со раьза вац, вежарий, — аьннад зIамагIволча вошас, — царех денал дукхагIа дола-шагIа хиннаб къуй. Цхьан хIаманца яхь лаца ца езаш а эхь-бехк доацаш а шоаш болаше, цун шиннел чIоа-гIагIа йoIаца эддел лаьцараш уж ба. Фос екъаш шоаш

боакжашше а, шоай ггулакх а дита, йо! накъаяккха бахараш уж бац?

— Бех ма баккхалаш сох! — цар къамаъла юкъеера Гирн-Хана йо! — Сона хезадар сай даьгара, дошо кхабилг йийкъар гучаваккхара тхогара гю эшаш шо даьккад, аьнна. Хланз аз шоана хланз дийцар хинна хлама дац, из аз сайгара вшагаДелла дийцар цу гла бувцаш болча наьха оамалий хьакъехьа шоана хларанена хетар хьаалийтара. Оаш хларане ши-шийна хетар хьааларо новкъостал дир сона оаш денача ггулаккхакъьдар къоастале. Къуй гадоахаш хул къуна оамалаш йоакха саг. Цудухьа дошо кхабилг йовра бехке вэр шун зламаГвола воша ва, ше даьчунна дарий дайта цунга. — Из а аьнна Гирн-Хана йо! хьалгеттар. Ше араялале, хьашашка аьлар цо:

— Цхьан хаттара жоп лургдарний оаш сона?

— Хаттал! — вежарашта хьалхара йистхилар во-ккхаГвар.

— Са даь къайле, маькках сага ций кхийтта хилар, хлаьта шоана бийнача устаган дулхах жлале хьаж йоаг-лаш хилар сенах хайра шоана?

— Из-м аргдар оаха хьога, — аьлар вежараша, — хьо санна кюарга хьабкъал долча, хламах сакхувча сага сагота хила а тарлу цу хаттара жоп луш деча къамаълага ладувгга. Хьа да бижалха ваьлга тхона хайра ше тхона лаьрхга бийнача устаган кортег накхен тхона хьалхашка цо ца оттабайтарах. Хлаьта ше ваьнна моттиг цена йолча, лертгга кхеваьча вайнаь-ха саго даим хьалхашка байт хьаьша кортег накхен, глаккха маькхахи дулхахи лаьца аьлча, царех хьаена-ча хьажак хайра тхона.

ЗламаГволча вошас цига дари дир ше даьча къоала, дошо кхабилг хларанена цхьатарра дошув кхоачаш йийкъар цар. Цул глехьагга цо оалаш хиннадар:

— Укх дунен гга цхьа кхалсаг дийна а йолаш, къоал ма дергдац аз.

ЧАРАХЪАЛ ДИТАР

Блаь шу хьалха хланзчул йоккхагга хиннай вайци-га хьунаш, яхаш наха дувцаш хеза вар со. Дукха хин-над вайцига оакхарий а. Хлаьта глехь-глехьагга, хьу дукхагга мел теда, кезиглуш доагга уж.

Из длаяха зама дагаеха цхьаца дувцаш ваглаш, зла-мнга клянк волаш ший даь-даьгара хеза хинна хлама дийцар сона тха воккхача саго. Хланз аз шоана дувц-из?

Лоаман Галггайчен цхьан юрта вахаш хиннав наха юкъе гюрваьнна цлехеза чарахьа Эскха. Оакхарий оамал яйза ца леш, цар мотт а хов цунаа, яхаш ву-цаш хиннав Эскха наха. Из ца кхоачаш моттиг хинна-ян вай лоамашка: пхий бахачара ловолавале Нохчий мекха кхаччалца чакхвоалаш хиннав чарахьа, аькхе араваьлча. Гурахьа, оакхарий бокъонца тоаденна, лов-за даьлча мара аькхе аравоалаш хиннавац из. Цу хан-налца цун моакхеза тон цагга хьалзуллаш хиннай. Ша ца воаглаш кира а ши кира а доаккхаш хиннад Эс-кхас. Цхьабакъда ваьсса цлаверзаш оамал хиннаяц. То-кко ма мога дулха лаьжг дахьаш хиннад цо. Цунах ах шийна а дите, юхедисар юрта мискача наха луш хиннад. Поп мо лакха, деглаца чоагга низ болаш вола чарахьа массанена везаш, аьсала саг хиннав.

— Камаьрша, хьаьнала сага ва Эскха, — аьле хоз-ставеш хиннав из лоам баьхача наха.

Хлаьта хьунагга фуд ца хьежача сатувш хиннадац чарахий, цамогаш виса ди ца лаьрхгача. Ший йоккха шалта хаьн а элле хьунагга водаш хиннав Эскха, ший-ла е йайха яр аьнна, блу ца къожабеш.

Цхьан ахкан дийнахьа иштта араваьнна хьунагга гюлла а лийнна, клядвенна цлавоаглаш хиннав Эс-кха. Даим ше лелаю шалта мара кхы герзах хлама ка-рахиннадац цунга. Лоам кила а ваьнна шаьрача из длатлаотташе а йоархлашта юкъера арадаьнна укхун-на пийсса духьала доладеннад лом. Из тайпа вшагаГ-кхетар ший хург ма дий аьнна дага ца хиннача Эскхас, кхера а венна, ший низ мел-б гош хьодаьд. Ломах

ведда ше к'алхарварг ца хилар кхета а даь: «Хур хургда-кх!» — аьнна юхасецав из. Юхасецад цун т'ехьа дедда доаг'лаш хинна лом а. Дукха х'ама б'арга-дайна-дайза вола чарахьа ццваьннав, — цунна в'алла а дорхал йоацаш, г'ло дехаш санна т'ехьахьежаш хиннад лом. Кхийттавац гошкара са д'адаха Эскха: «Со-гара фу эша хургда низ болча лома?» — уйла яьй цо. Цхьан юк'а иштта шойла б'арахьежаш лаьтгад ломи Эскхен. Юххера хьакхийттача чарахьас юха а вада лаьрх'ад. Хьалха санна масса а ца додаш, т'ехьадеддад лом. К'езиг-дукха кхетам чу вена чарахьа, ше ведда воаг'лаше а, аьттув а баьнна, кхоссавенна гаьн т'ла ваьннав. Из юхахьежача т'ехьашкарча кога астаг'ла а лелаш дена гаьн к'алала Юхайнад аькха.

Хьалха санна г'ло дехаши б'ара а хьежа, ц'увза доладеннад из. Кхийттава чарахьа цо леладечох — кога лазаро сагагара г'ло дехача оттадзь хиннад аькха.

Гаьн т'ара Ювала вухьаш хиннавац Эскха. Х'анззалца цунна дайна а хеза а х'ама хиннадац тахан гушдар. Иштта тоьал ха яьннай. Из гаьн т'ара Ю ца волаши лом к'алара д'ла ца додаши.

Новк'остал дехаши аькхо еш хиннача Инмадаша догдоша а даь, кхы те ца луш Юк'алалаваьннав Эскха. Ж'а-ли санна ц'увзаш, кьахетам бехаши хьайзад лом. Укхунгахьа букь а берзабаь т'ехьашкара ког айбаьб цо. Го-ра хайна, дунен т'ла ше мел йоаккхача хана, эггара хьалха лома ког бе беллаб чарахьас. Йоккха, унзара м'араш кьайлайоахаш йайна, дестам даь чудаха да-г'лаш хиннад к'арцхал.

Шорттига шалта бухь тетта нод Ю а хийна, аькхана лазар дар кхераш, гарре ка эгаше а, чудаха даг'ла к'арцхал хьадаьккхал. Таккхалча илад лом. Т'аккха бустам чура молха Ют'ла а хьаьрца, эзза пахишк хьоар-чаяь д'айнийкхай чов.

Саго даьча дарбах парг'латдаьнна лом, Эскхийга к'ла-зилг санна хьоасталуш, цун басилгех а кулгех а мотт хьекха, шорттига доладенна хьуна юк'е кьайладаьн-над.

Меттахь ца хьоалуш тоьал ха яьккхай чарахьас

аькха кьайладаьнначул т'ехьаг'ла. Кертагара денз ко-гашка кхаччалца Юухаш хиннад хьацар. Меттавеча а когаша ла ца дувг'лаш ваг'ийсав из цхьан юк'а. Лома мотт хьокхабеннача басилга т'ара Юдоолаш хиннадац кулг. Хьалха оакхарех шийна хеташ мел хиннар хувца-деннад цун кхетам чу. Бок'юнца тийшав Эскха аькха а шийна даьча дикачун а вочун а кхетам хилар, сага санна вахарца цун безам хилар. Оакхарашцара дог-уйла хувцаенна ц'акхаьчав из. Цу дийнахьа ч'оаг'ло яьй цо оакхарашта духьала кхы топ ай ца е. Ше даь нигат валлалца доха а даьдац.

Фаб'лаши кепатоха кийчдаьр С. ШАДИЕВ

ЧУЛОАЦАМ

Поэзи

Арчаков Сали. Стихотворенеш	3
Ахильгов Микаил. Стихотворенеш	15
Горчханов Бадруддин. Стихотворенеш	38
Даурбеков Борис. Стихотворенеш	50
Мерешков Султан. Стихотворенеш	68
Хамхоева Жимсари. Стихотворенеш	86
Хашагульгов Гаъла. Стихотворенеш	94

Проза

Горчханов Бадруддин. Дувцараш	122
<i>Дияздаар С. Шадиев</i>	147

РОДНЫЕ НАПЕВЫ

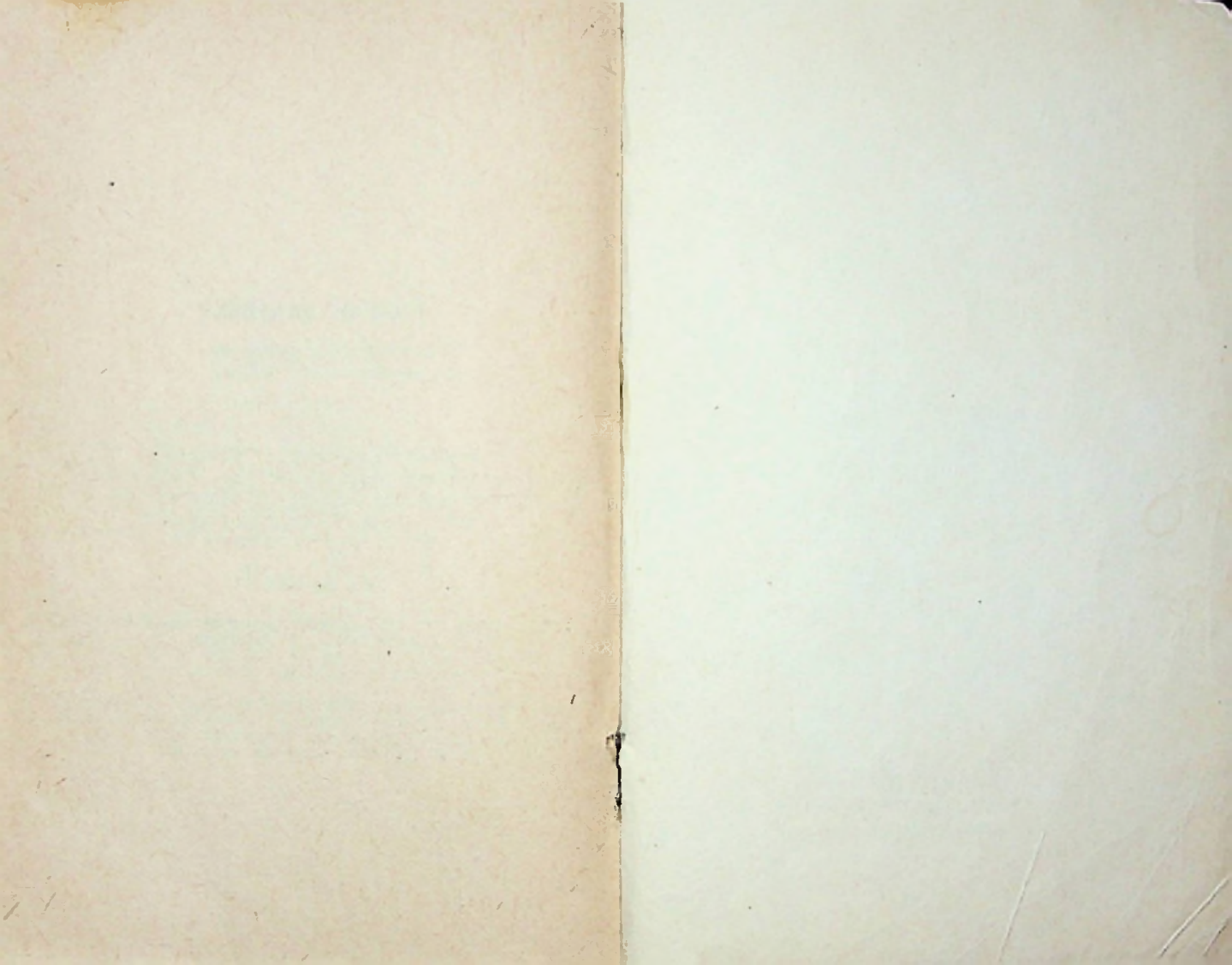
Стихотворения, рассказы
(на ингушском языке)

Младший редактор Р. Х. Плиева
Художественный редактор М. Б. Магомаев
Технический редактор С. П. Липатова
Корректоры А. Т. Хашагульгов,
Р. С. Мальсагова

ИБ № 1824

Сдано в набор 19.06 1990 г. Подписано к печати 22.09 1990 г.
Бумага офсетная № 2. Формат 60x84 1/32.
Усл. печ. л. 5.11. Усл. кр.-отт. 5.35. Уч.-изд. л. 6.18.
Тираж 1000. Заказ № 6216. Цена 55 коп.

Чечено-Ингушское издательско-полиграфическое объединение
«Книга» Государственного комитета Чечено-Ингушской АССР
по делам издательства, полиграфии и книжной торговли,
364907, Грозный, ул. Субботников, 35.

55 к.

РОДНЫЕ НАПЕВЫ
Стихотворения, рассказы
(на ингушском языке)